

DE FYSIONOMIE VAN DE WERKLOOSHEID IN BELGIE TIJDENS DE JAREN 1930 (DEEL 2)

DOOR

GUY VANTHEMSCHE

In het eerste deel van dit artikel, gepubliceerd in *BTNG*, 1988, 3-4, p.269-344, trachtten we te onderzoeken welke de waarde is van de verzekeringsstatistieken inzake werkloosheid, die ons maand na maand inlichten over de evolutie van dit fenomeen. In het tweede deel willen we nu precies verder ingaan op dit laatste aspekt. We bekijken eerst de algemene evolutie van de werkloosheid; daarna richten we onze blik achtereenvolgens op de sektoriële, de geografische en de sociologische spreiding van de werkloosheid.

3.2. *De algemene evolutie van de werkloosheid in de jaren '30.*

Een eerste opvallend kenmerk van de werkloosheid in die periode is de toename van het verzekeringsveld. Onder druk van de crisis die, zoals we zagen, geen sektor spaarde, ontstond een belangrijke toeloop van de arbeidersbevolking naar de werkloosheidskassen. Verschillende institutionele factoren droegen bij tot die ontwikkeling, naast de logische individuele beslissing van de arbeiders om zich te beschermen tegen die belangrijke sociale bedreiging. Net zoals in 1920, vergemakkelijkte de regering de toegang tot de werkloosheidskassen voor de nog niet verzekerde arbeiders; anderzijds zetten ook de Kommissies voor Openbare Onderstand vele niet-verzekerde werklozen aan tot aansluiting bij de kassen.¹⁰⁵ Vooraleer na te gaan welke omvang de toeloop naar de verzekeringskassen in de jaren 1930 aannam, moeten we zien in welke mate de Belgische arbeiden-

105. Meer hierover in ons boek, *De Werkloosheid...*, p. 77 e.v.

de bevolking aan de vooravond van de crisis beschermd was tegen de werkloosheid. We kunnen hiervoor beroep doen op de Beroepstelling, deel uitmakend van de Economische en Sociale Telling van 31 december 1930.¹⁰⁶

⇒ zie tabel 12 achteraan.

Op de 1.850.272 arbeiders en bedienden uit handel en nijverheid waren er 655.230 verzekerd tegen de werkloosheid (= 35,4%).¹⁰⁷ Het valt echter op dat in bepaalde sectoren het percentage der verzekerden zeer laag was. Dit is eerst en vooral het geval voor de sektor "handel," waar slechts 9,25% der tewerkgestelden beschermd was tegen de werkloosheid. De groep van de bedienden, zowel in handel als nijverheid, had ook zo'n laag beschermingspercentage: amper 11,7%. De fakultatieve werkloosheidsverzekering had dus het meest succes geooft in de groep van de arbeiders (40,1% van het totaal), meer bepaald bij de arbeiders tewerkgesteld in de *nijverheid*. 41,3% der arbeiders hadden zich daar verzekerd tegen de werkloosheid. Binnen die groep "nijverheidsarbeiders" stelt men bovendien nog belangrijke verschillen in beschermingsgraad vast. Textiel, tabak, steengroeven, kunst en precisie, boek hadden allen méér dan 50% van de arbeiders die verzekerd waren. Metaal, keramiek, glas, huiden en leder, skoorden nog boven 40%. Twee sectoren tekenden bijzonder lage percentages verzekerde arbeiders op: voeding en kleding, met resp. nauwelijks 23 en 10% (de omvang van de huisnijverheid verklaart b.v. mede die minimale score van de kledingssector). Deze sterk verschillende situaties moeten uiteraard in verband gebracht worden met de mogelijkheden of remmingen die de syndikalisatie ondervond in bepaalde sectoren: de vakbonden (en dus hun werkloosheidskassen) drongen zeer moeilijk door bij de bedienden en in de sektor van de handel of in takken waar de produktie verdeeld was over talrijke kleine produktie-eenheden (b.v. kleding). Syndikaal bewustzijn, ideologische motieven, traditionele

106. Gepubliceerd in *RdT*, juni 1934, p. 719 e.v. Deze tabel op p. 760-761.

107. De telling nam ook de tewerkgestelden in spoorwegen, post, ... op. Ook dit personeel — i.h.b. de spoorwegaarbeiders — kon werkloos worden en werd dit ook vaak in de loop van de crisis. Op te merken valt dat het aantal verzekerden volgens de telling niet overeenkomt met het aantal verzekerden opgegeven in de maandelijks statistiek van *RdT* (3.I.1931 = 693.045).

strijdbaarheid van bepaalde sectoren, enz. konden ook een rol spelen in die verschillende graden van verzekering. Ze waren dus zeker niet alleen bepaald door de al dan niet grote dreiging van werkloosheid die traditioneel in een sektor bestond, zoals we hoger reeds zegden. Dit bemoeilijkt natuurlijk in sterke mate de observatie van de verzekeringscijfers.

Het zou uiteraard zeer interessant zijn de evolutie van die percentages jaar na jaar te bestuderen. Jammer genoeg beschikken we niet over continue cijferreeksen betreffende de gesalarieerde beroepsbevolking.¹⁰⁸ We kunnen het aantal verzekerden dus niet korreleren met het totaal aantal arbeiders en bedienden. Een extra moeilijkheid is bovendien dat de opdeling in sectoren niet dezelfde is voor de Telling 1930 en voor de statistieken die de maandelijkse evolutie van verzekerden en werklozen weergeven (b.v. geen onderscheid handel/nijverheid, grote groep "diversen", enz.). Door al die factoren kunnen we de cijfergegevens over verzekerden en werklozen zeer moeilijk betrekken in een diepgaande algemene economische analyse. Ondanks al die approximaties zijn toch enkele interessante vaststellingen te maken.

⇒ zie tabel 13 achteraan.¹⁰⁹

Het is zeker niet overdreven te spreken van een toeloop van de gesalarieerde bevolking naar de verzekeringskassen. Op enkele jaren tijd breidde het verzekeringsveld zich met ca. 50% uit. Op drie jaar tijd (1930-1933) vervoegden méér dan 340.000 loontrekkenden de werkloosheidskassen. In juli 1933 waren 1.037.653 werkers aangesloten bij een kas (= 164,1 met 1929 = 100). De daling die men nadien vaststelt is toe te schrijven aan een regeringsmaatregel die, omwille van besparingsmotieven, talrijke arbeiders "onverzekerd" verklaarde. Dit is één van die institutionele factoren waarnaar we verwezen in de inleiding en die het gebruik van de cijfers ten zeerste bemoeilijkt. De daling die men na half 1935 opmerkt, kan men echter

108. De Economische en Sociale Telling van 27 februari 1937 geeft geen cijfers vergelijkbaar met die van de beroepstelling 1930: ze geeft enkel de arbeiders en bedienden op, tewerkgesteld in bedrijven die effectief in werking waren op de dag van de telling. Desalniettemin beschikken we over een recente partiële rekonstruktie-poging van M. Goossens (zie later).

109. *RdT*, maandelijks 1929-1936 ; *M.NDAW*, 1936-1940.

verklaren door de plotse en forse conjunktuurverbetering. Talrijke werkers vonden dat het niet meer de moeite was de financiële verzekeringsinspanning te leveren: de werkloosheidsdreiging leek geweken. Die dalende trend bleef inderdaad doorgaan totdat het economisch klimaat in 1938 weer vertroebelde. Een plotse maar hevige stijging die men, op korte tijd, optekende in de helft van 1936 (+ 50.000 verzekerden van mei tot juli 1936), wordt dan alweer verklaard door een extra-konjunkturele faktor, nl. de grote staking van juni 1936. Hier is de algemene syndikale activiteit duidelijk de gangmaker voor de stijging van het verzekeringsveld, en niet omgekeerd.¹¹⁰ De forse stijging van 1938 kan of mag bovendien óók niet uitsluitend door de economische toestand worden verklaard. In dat jaar (en ook nadien) voerden de vakbonden immers een grote rekruteringskampagne voor hun werkloosheidskassen, met het oog op de nakende instelling van de *verplichte* werkloosheidsverzekering, die er vóór de oorlog echter niet kwam.

Die globale stijging van het aantal verzekerden vertoont echter enkele opvallende kenmerken, als we het beeld toespitsen naar de verschillende sectoren.

⇒ zie tabel 14 achteraan.

In 1929 was méér dan de helft van het aantal verzekerden gelokaliseerd in drie sectoren: mijnen, metaal, textiel (54,8%), terwijl die in 1937 slechts 44,8% der verzekerden groepeerden. De werkloosheidsverzekering had zich in de loop van de crisis bijgevolg beter over de verschillende sectoren van het economisch leven verdeeld. Bepaalde takken hadden immers een opmerkelijke stijging van het aantal verzekerden gekend. Weliswaar hadden zekere sectoren in 1939 nauwelijks méér, soms zelfs minder verzekerden dan in 1929 (mijnen, textiel, tabak, boek, kunst & precisie). Voor sommige onder hen, zoals mijnen en tabak, weerspiegelden die cijfers waarschijnlijk de relatieve desaffektie van de Belgische

110. Dit bevestigt nogmaals bovengemaakte opmerking dat verzekeringscijfers niet unilateraal door (dreiging van) werkgebrek worden bepaald. Ideologische motieven, syndikale strijdbaarheid e.d.m. spelen hier ook mee. Noteer in dit opzicht ook de grote sprong in het aantal verzekerden na de zomerstaking van 1932 (+ 40.000 verzekerden, terwijl de verzekerden in andere periodes o.h.a. met maximum ca. 10 à 20.000 per maand toenamen).

arbeidskrachten voor die activiteiten. Voor de textielsektor kan men veronderstellen dat een belangrijk deel van de vrouwelijke arbeidskrachten zich uit de verzekering teruggetrokken had omdat de overheid hen in de loop van de jaren 1930 het recht op vergoeding ontzegd had.¹¹¹ Maar naast die enkele achterblijvende sectoren merken we een hele groep die in 1939 van 1/3 tot 1/2 méér verzekerden telde dan in 1929 (groeven, metaal, keramiek, glas, kleding, hout & meubel, huid & leder). Het groeitempo van de verzekering in die sectoren kwam ongeveer overeen met het algemeen groeigemiddelde van de werkloosheidsverzekering.¹¹² Daarentegen stellen we vast dat een derde groep sectoren een zéér opmerkelijke stijging van het aantal verzekerden meemaakte. Chemie, bouw, voeding, papier, transport en "diverse industrieën" verdubbelden of verdriedubbelden hun aantal verzekerden. De beroepstelling van 1930¹¹³ toonde aan dat de verzekeringsgraad in die takken aan de vooravond van de crisis o.h.a. precies lager lag dan in de andere sectoren. De gemiddelde of traaggroeiers van de werkloosheidsverzekering in de loop van de jaren 1930 boekten op de vooravond van de crisis verzekeringspercentages van 40 à 50%, terwijl de latere "snelgroeiers" steeds *onder* de 40% lagen. Ze voerden dus a.h.w. een "inhaalbeweging" uit. Voor een gedeelte speelt de slechte kwaliteit van het statistisch instrument ons natuurlijk weeral parten. De amalgaamgroep "diverse industrieën" verdubbelde zijn effectieven, maar zijn heterogene samenstelling staat iedere nauwkeurige analyse in de weg. Hij groepeerde b.v. zowel een reeks vlottende arbeidskrachten (b.v. ongeschoolde arbeiders), als bedienden uit de tertiaire sektor en arbeiders uit zeer diverse activiteitsgebieden. Pas vanaf 1936 werd in die heterogene groep enige klaarheid geschapen doordat voortaan de "bedienden" als afzonderlijke categorie werden opgetekend.¹¹⁴ Een speciale telling van de verzekerde werklozen door de NDAW in maart 1936 trachtte de omvangrijke groep van ca. 25.000 werklozen die, naast de nieuwe categorie "bedienden" (ca.

111. Die verklaring in *MNDAW*, april 1938, p. 1114-115. Zie later, p. 39.

112. Zie tabel 13.

113. Zie tabel 12.

114. De vroegere groep "Diverse industrieën" werd vanaf 1936 als volgt opgedeeld: 1936: D.I.: 82.534 - Bed.: 51.117; 1937: D.I.: 60.169 - Bed.: 56.028; 1938: D.I.: 61.795 - Bed. 61.979; 1939: D.I.: 64.404 - Bed.: 70.430.

3.000 werklozen) bleef bestaan, naar de reële aktiviteitsgebieden op te splitsen. Daaruit zou blijken dat die werklozen vnl. in de sectoren chemie, voeding en bouw moeten ondergebracht worden. Die specifieke toestand onderschat dus in zekere mate de reële werkloosheid in die sectoren. Door de geleidelijke overheveling van zekere werklozen naar hun eigenlijke aktiviteitssectoren kan de stijging van het aantal verzekerden en van de werklozen in die takken dus ook in zekere mate "artificieel" zijn geweest. Dit zou vooral het geval geweest zijn voor de chemie die naar het einde der jaren 1930 gedeeltelijk (in welke mate?) een "boekhoudkundige" stijging schijnt te hebben gekend.¹¹⁵ Maar ondanks deze specifieke "perceptieproblemen" valt op hoe de sectoren voeding, bouw en transport aan een grote stijging van het verzekeringsveld toe waren. Algemeen kan dus gesteld worden dat de Belgische gesalarieerde bevolking zich in de loop van de crisis niet alleen in *absolute* getallen beter beveiligd had tegen de werkloosheid. De werkloosheidsverzekering was ook beter verdeeld over de verschillende economische sectoren. Doordat het aantal verzekerden in die jaren merkelijk gestegen was, maar het aantal kassen ondertussen licht was afgenomen (van 165 in 1929 tot 127 in 1937), was het gemiddelde aantal verzekerden per kas gestegen van 3.863 in 1929 tot 7.179 in 1937.¹¹⁶ Deze konklusies worden bevestigd door de recente rekonstruktieopgaving van M. Goossens. Ze trachtte de verzekeringspercentages van december 1930

115. *M.NDAW*, april 1938, p. 1115. De telling van maart gaf volgende aantallen verzekerde (volledig en gedeeltelijk) werklozen per sektor, met het procentueel aandeel van iedere tak in het totaal aantal verzekerde werklozen, zonder de groep "diverse industrieën". Ter vergelijking geven we de korresponderende gegevens uit *RdT*, waar de groep "diverse industrieën" nog niet opgedeeld is. Noteren we dat de telling van maart 1936 ca. 10.000 werklozen (15%) liet ontsnappen, wat de betrouwbaarheid van de bekomen cijfers natuurlijk niet ten goede komt (*M.NDAW*, 15.XII. 1936, p. 511-519). Men stelt bovendien vast dat een aanzienlijke overschatting van het aantal werklozen in metaal en hout & meubel bestaat. Het is echter niet duidelijk hoe de klassering in de groepen gebeurd is. De telling zegt enkel: "[de werklozen uit "Diverse Industrieën"] werden opgenomen in de verschillende nijverheden waarin ze tewerkgesteld werden". Wat echter met ongekwalificeerde arbeidskrachten, e.d.m. die als vlottende arbeidskrachten gemakkelijk van een tak naar een andere overgingen? Ze konden b.v. toevallig een tijdlang op een grote bouwverf terecht komen, weer werkloos vallen en daarom abusievelijk definitief bij "bouw" terecht komen? Zie over dat probleem E. BUYST, *Huizenbouw...o.c.*, p. 217. ⇒ zie tabel 15 achteraan.

116. *M.NDAW*, april 1938, p. 1115.

en februari 1937 te vergelijken voor één welbepaalde (maar uiteraard omvangrijke) categorie: de handarbeiders, tewerkgesteld in de industriële bedrijven (dus zonder alle bedienden, zonder de arbeiders in de handel en de transport, de huisarbeiders en zonder de Belgische arbeiders die in het buitenland tewerkgesteld zijn). De cijfers zelf die in haar studie opgegeven worden, zijn niet steeds te vergelijken met de percentages die wijzelf citeerden, omwille van de verschillen in onderzochte tewerkgesteldenkontingenten, maar de fundamentele tendenzen en de interpretaties die uit onderstaande tabel naar voren komen wijken niet af van de vaststellingen die we zopas maakten.

⇒ zie tabel 16 achteraan.¹¹⁷

Deze korte uitweiding over de evolutie van het aantal verzekerden was onontbeerlijk om de cijfergegevens over de werkloosheid zelf te begrijpen. Alle gegevens hierover zijn uiteraard gebaseerd op en refereren naar die bepaalde groep. We herhalen nogmaals dat er geen volledig synkronisme bestaat tussen de economische beweging aan de basis en de beschikbare werkloosheidscijfers. Bepaalde arbeiders konden op een zeker moment hun werk hebben verloren en slechts later in de statistieken terechtgekomen zijn, omdat ze zich pas later verzekerden en nog 1 jaar stage moesten doormaken. Omgekeerd kunnen ze nog steeds werkloos geweest zijn, hoewel ze (als “onverzekerd” of “onvergoedbaar”) uit de officiële registratie verdwenen. De beweging van het aantal werklozen weerspiegelt dus, voor een niet te preciseren gedeelte, een eigen, institutioneel ritme. ⇒ zie tabel 17 achteraan.¹¹⁸

Verwijzend naar onze bespreking van de statistieken, herhalen we tevens de reële betekenis van die cijfers: i.t.t. wat men dacht tot

117. M. GOOSSENS, e.a., “Interwar unemployment...”, *art. cit.*, p. 301.

118. Maandelijkse cijfers in *RdT*, 1929-1936 en *M.NDAW*, 1936-1940. V66r 1936 hebben die cijfers als definitie eerder “aantal werklozen die in de loop van de maand gekontroleerd werden”: desbetreffende tabel in *RdT* draagt de titel: “journées de chômage constatées”. Voor 1935 waren de kassen, we herhalen het, de enige bron voor statistische gegevens. Van maart tot en met juni 1936 draagt die *M.NDAW*-statistiek de titel: “aantal werklozen die een controlekaart ontvangen hebben in de loop van de maand ...”; vanaf juli 1936: “aantal werklozen die door tussenkomst van de kassen vergoed werden”.

1936 (en zoals men nu nog vaak denkt) slaan die gegevens niet op de toestand van één bepaalde dag van de maand. Ze registreerden immers alle werklozen die tenminste éénmaal in de loop van de maand langs de werkloosheidskas passeerden. Al die werklozen waren uiteraard niet *samen* werkloos. Vanaf 1936 beschikken we eveneens over de aantallen (volledig en gedeeltelijk) werklozen die door de gemeenten werden gecontroleerd. Dit cijfer ligt hoger dan bovenstaande gegevens, omdat niet alle gecontroleerde werklozen vergoedingsgerechtigd waren (sankties, karentiedagen, ...).¹¹⁹

⇒ zie tabel 18 achteraan.

Gegevens over de gemiddelde *dagelijkse* werkloosheid werden pas verzameld vanaf 1935. Dit geeft een exakter beeld over de reële impact van de werkloosheid op de werkende bevolking op éénzelfde moment.

⇒ zie tabel 19 achteraan.¹²⁰

Indien men de reeks “aantal werklozen in de loop van de maand door tussenkomst van de kassen vergoed” vergelijkt met die van het dagelijks gemiddelde aantal gecontroleerde werklozen voor de jaren 1935-1939, dan merkt men dat deze laatste cijfers steeds 25 à 45% lager liggen dan de eerste. Wil men voor de jaren 1930-1935 dus weten hoeveel werklozen er gemiddeld effectief samen, op hetzelfde ogenblik, werkloos waren, moet men de kasgegevens (enige reeks waarover men beschikt voor die periode) met ca. 1/3 verminderen. Dit heeft natuurlijk betrekking op volledig en gedeeltelijk werklozen samen; het “reduktiepercentage” is uiteraard kleiner voor de eerste dan voor de tweede (in 1939, wanneer die vergelijking statistisch mogelijk wordt, ligt het gemiddeld aantal dagelijks gecontroleerde *volledig* werklozen ca. 8 à 18% lager dan het aantal in de loop van de maand door de kassen vergoed).

119. Het aantal door de gemeenten gecontroleerde werklozen ligt dus steeds ca. 10% hoger dan het aantal vergoed.

120. *M.NDAW*, 1936-1939. I.h.b. samenvattend overzicht in *M.NDAW*, nov. 1938, p. 496. Pas vanaf april 1939 heeft men meer gegevens over de opsplitsing in gedeelt. en voll. werklozen die dagelijks gecontroleerd worden (“tabel 10bis”). Tot en met febr. 1936 door de NDAW verbeterde gegevens. Daarvóór ontsnapten ca.4% der werklozen aan de telling (cfr. supra, *BTNG*, 1988, p. 321.).

Door dit feit is het dus niet ideaal “het aantal werklozen” te gebruiken als indikator voor de algemene evolutie van de werkloosheid. Zelfs zonder die bezwarende faktor is dit overigens het geval. Het louter aantal volledig en gedeeltelijk werklozen geeft geen akkuraat beeld van de ware intensiteit van de werkloosheid.¹²¹ Daarom is het zeker aangewezen ook het aantal gecontroleerde werkloosheidsdagen te vermelden, vooraleer men kan overgaan tot een analyse van de gecontroleerde werkloosheidsbeweging. Naast het absoluut aantal van de werkloosheidsdagen per maand, geeft volgende tabel ook het percentage van die dagen t.o.v. het totaal aantal werkdagen die de verzekerden hadden kunnen leveren.
⇒ zie tabel 20 achteraan.¹²²

Vooraleer over te gaan tot de analyse van de cijfers zelf, moet eerst nog even herinnerd worden aan het feit dat de hier aangehaalde cijfers steeds betrekking hebben op de verzekerde werklozen en dat ze dus niet de totale werkloosheid beslaan. We herinneren er ook aan dat de KUL-historici van het “Centrum voor Economische Studiën” getracht hebben gekorrigeerde gegevens te brengen, die een volledig beeld van het fenomeen zouden geven. Gegevens over de totale werkloosheid en de totale arbeidskracht bestaan, zoals gezegd, slechts voor 1930 en 1937; vertrekkend van die ankerpunten hebben ze, via een methode waarop we hier niet verder kunnen ingaan,¹²³ berekend welke het waarschijnlijk aantal werklozen én aantal arbeidskrachten was, voor één bepaalde groep: de *volledig* werkloze *arbeiders* tewerkgesteld in industriële bedrijven (dus exclusief alle gedeeltelijk werklozen, alle bedienden, de arbeiders uit handel en transport en de

121. H. FUSS, *L'organisation...*, p. 4.

122. *RdT* en *Bull. ONPC*, 1929-1939. De werkloosheidsmaanden kunnen betrekking hebben op 4 of 5 weken. Daardoor kan een ongeveer gelijk aantal verloren dagen een verschillend percentage opleveren. Vanaf 1936 ligt het totaal der werkloosheidsdagen van deze tabel hoger dan dat van tabel 20. Het eerste totaal heeft als bron de gemeenten, het tweede (tabel 20) de kassen. Het aantal *vergoede* dagen is op zijn beurt steeds ca. 5% lager dan dat vastgesteld door de kassen en 10% dan dat gecontroleerd door de gemeenten. Over de berekening van het “percentage van de verloren dagen t.o.v. het totaal aantal werkdagen die de verzekerden hadden kunnen leveren”, zie AIAB, U 3/4/7, Gottschalk aan Nixon, 13.IV.1938 (kritiek op methode berekening gepubl. cijfers betreffende “Totaal der verloren dagen per 1.000 verzekerden en per week”).

123. Referenties in nota 3.

arbeiders die niet tewerkgesteld zijn in een Belgische industriële vestiging, b.v. huisarbeiders en Belgen tewerkgesteld in het buitenland). Deze groep is dus kleiner dan de groep waarop de werkloosheidsverzekering in theorie betrekking had (die groepeerde wel tewerkgestelden uit die categorieën), maar in de praktijk domineerde in de verzekering precies de categorie “arbeiders in industriële vestigingen tewerkgesteld”. In onze analyse van de tellingen van 1930 en 1937 merkten we op dat de *verzekeringcijfers*, mits niet al te veel cijferfetichisme, kunnen dienen als indikator voor de werkloosheidsgraad onder die categorie industriearbeiders. Vermits we dank zij het vermeld rekonstruktiewerk beschikken over mogelijke cijfers voor de in de bronnen ontbrekende cijfers over totale, reële werklozenaantallen en totale arbeidskracht voor het ganse krisisdecennium, is het interessant om de vervulde gekonstrueerde werkloosheidsgraad (procentueel aantal volledig werkloze industriearbeiders t.o.v. de totale arbeidskracht in die groep; hier reeks “B” genoemd) te vergelijken met de vroeger reeds “spontaan” beschikbare gegevens over de werkloosheid binnen de verzekering (procentueel aantal verzekerde volledig werklozen t.o.v. het aantal verzekerden, zie tabel 17; hier reeks “A” genoemd). Volgende jaarlijkse gegevens over de werkloosheidsgraad komen daarin naar voren, resp. uit de verzekeringsstatistieken en uit de gerekonstrueerde gegevens:

	Reeks A (verzek.)	Reeks B (gerek.)		Reeks A (verzek.)	Reeks B (gerek.)
1929	1,2	1,7	1935	17,8	18,8
1930	3,5	4,3	1936	13,3	12,9
1931	10,9	12,4	1937	11,5	10,6
1932	18,9	20,2	1938	14,0	12,8
1933	16,9	18,8	1939	15,9	15,6
1934	18,9	20,5			

Het parallellisme tussen beide reeksen over de werkloosheidslast is uiteraard treffend. De percentages bekomen door beroep te doen op de verzekeringsstatistieken liggen tot en met 1935 iets lager dan die bekomen door de rekonstruktiemethode; vanaf 1936 liggen ze iets hoger (vanaf 1937 gebruikt de rekonstruktiemethode ook aan andere “korrektor”, nl. die gebaseerd op de vaste verhouding zoals die uit

de telling van dat jaar naar voren kwam). De gelijkenis wordt nog frappanter als we de gegevens van beider oorsprong grafisch uittekenen. Grafiek 1 is gebaseerd op de verzekeringsstatistiek: ze geeft het verloop van het percentage (verzekerde) werkloosheidsdagen op het aantal werkdagen die de verzekerden hadden kunnen leveren (gegevens te vinden in tabel 20); grafiek 2 geeft (gerekonstrueerd) het aantal volledig werkloze industrie-arbeiders. Hoewel de getelde eenheden uiteraard totaal verschillend zijn en dus in feite niet mogen vergeleken worden, is het ritme van het werkloosheidsfenomeen, gemeten volgens beide verschillende benaderingen en invalshoeken, erg gelijklopend.¹²⁴ We herhalen echter nogmaals dat de rekonstruatiemethode de aandacht vestigde op één enkele groep van de Belgische arbeidsmarkt; indien de andere categorieën (i.h.b. de bedienden) er zouden bij betrokken worden, zou de *reële* werkloosheidsgraad binnen die bredere groep lager zijn dan die opgetekend voor de industrie-arbeiders alleen (door het geringe werkloosheidsrisico van die andere groepen) en zou bijgevolg de verzekeringsstatistiek niet meer het parallellisme vertonen met de gerekonstrueerde cijfers dat we zopas noteerden, vermits er dan een *overschatting* van de totale werkloosheidsgraad op de volledige Belgische arbeidsmarkt zou uit naar voren komen.

Gewapend met de voorzorgen, kunnen we nu nader kijken naar de evolutie van de werkloosheid zoals die uit de verzekeringsstatistiek naar voren komt. 1929 en de eerste helft van 1930 waren nog uiterst gunstige jaren voor de Belgische economie: de voorspoedsjaren 1920 lieten zich in ruime mate voelen. Amper 3% der verzekerden waren geheel of gedeeltelijk werkloos; het percentage der werkloosheidsdagen op het aantal werkdagen dat had kunnen geleverd worden¹²⁵ schommelde, op een absoluut minimum van minder dan 1%. De zomer daarop, 1930, haalde die prachtige scores niet meer, maar liet nog geen dreigende ontwikkeling verwachten. De toon van de economische analisten was dan ook buitengewoon optimistisch. "Rien, dans ces derniers mois, n'indique un changement prochain qui amènerait un état de chômage aigu" (februari 1929, G. De Leener); "Rien, dans la situation actuelle, ne permet de croire

124. Grafiek 1 uitgetekend in I. CASSIERS, *Croissance...*, p. 126; grafiek 2 in M. GOOSSENS, e.a., "Interwar...", p. 306.

125. Voortaan kortweg "percentage der werkloosheidsdagen" genoemd.

que nous soyons menacés d'un chômage permanent, même dans une mesure plus restreinte qu'en Grande-Bretagne" (mei 1930, Dupriez).¹²⁶ Tijdens die zomer van 1930 was de index van de industriële produktie echter op spektakulaire wijze met ca. 25% gevallen; de daling van de industriële aktiviteit liet zich echter niet onmiddellijk in de werkloosheidscijfers aflezen. De arbeidsmarkt reageerde immers met een zekere vertraging t.o.v. de andere elementen van het economisch leven.¹²⁷ Pas op het einde van 1930 maakte de werkloosheid een eerste belangrijke doorbraak. Toen was het percentage werklozen opgelopen tot ca. 25% der verzekerden, de verloren werkdagen waren verdubbeld t.o.v. het begin van het jaar. De karakteristieken van de werkloosheid schijnen in de daaropvolgende maanden te wijzen op een "twijfelend" verloop van de economische recessie in haar beginfase. Het aantal gedeeltelijk werklozen steeg toen beduidend méér dan het aantal volledige. Arbeiders werden toen nog niet op massale en definitieve wijze op straat gezet. Het aantal gedeeltelijk werklozen was vanaf einde 1930 en gedurende 1931 steeds 50% hoger dan het aantal volledig werklozen. Het globale aantal werklozen hield zich o.h.a. onder de 200.000 (ca. 25% der verzekerden), terwijl het aantal verloren werkdagen maandelijks schommelde rond de 2 à 2,5 miljoen. Die relatieve stabilisatie van de werkloosheid op een eerste palier, bracht de konjunkturanalysten weeral tot een voorbarig optimisme: "(...) la récession proprement dite est enrayée".¹²⁸

Een tweede, belangrijke val van de industriële produktie, vanaf einde 1931, zou die optimistische vooruitzichten tegenspreken. In 1932-1933-1934 evolueerde de index van de industriële produktie dan voortdurend op eenzelfde laag, maar gestabiliseerd niveau. Die evolutie wordt tegelijk bevestigd en ontkend door de gang van de beschikbare werkloosheidsstatistieken. Het is duidelijk dat alle indicatoren in 1932 de diepte ingaan. Het aantal werklozen zou vanaf begin 1932 de 300.000 overschrijden, om praktisch niet meer onder

126. Resp. in *Bull. BNB*, febr. 1929, p. 85 en *BISE*, mei 1930, I, nr. 3, p. 300-302.

127. *BISE*, aug. 1930, I, nr. 4, p. 373-374 en nov. 1930, II, nr. 1, p. 53-54.

128. Dupriez in *BISE*, aug. 1931, II, nr. 4, p. 422-424. Evenzo diagnostikeert hij in nov. 1931 "une sérieuse résistance (...) à l'aggravation de la crise en Belgique depuis le début de l'année". *BISE*, nov. 1931, III, nr. 1, p. 65-66. Toch voorzag hij toen nog een "lente aggravation du chômage de caractère cyclique".

dit niveau te dalen tot half 1935. Gedurende die periode waren voortdurend ca. 35 à 40% der verzekerden geheel of gedeeltelijk werkloos! Maar binnen die globale groep duidt een belangrijke tendens op de verdieping van de crisis. Het aantal volledig werklozen haalt het aantal gedeeltelijke in een steekt dit vaak zelfs voorbij. Veel méér arbeiders dan in de beginfase hadden in die jaren hun broodwinning *totaal* verloren. De crisis leek vanaf 1932 dus wel definitief en voor lange tijd ingeworteld. Indien men zich steunt op het aantal werklozen, werd het dieptepunt van de crisis bereikt in januari 1933, met niet minder dan 403.373 volledig en gedeeltelijk werklozen (43% der verzekerden). De arbeiders die hun broodwinning totaal verloren hadden, overschreden voor de eerste keer de kaap van 200.000 (nl. 207.136, 22,1% der verzekerden). De invalshoek van het *aantal* werklozen schijnt echter niet overeen te stemmen met het beeld dat geleverd wordt door andere indicatoren. Volgens de index van de industriële produktie werd het absolute dieptepunt van de crisis bereikt in de zomer van 1932 (juli-augustus 1932).¹²⁹ De maanden en jaren nadien tonen het beeld van een stabiele evolutie op een hoger niveau. Het is vooral in dit opzicht dat de institutionele, versturende factoren, ingebouwd in de werkloosheidsstatistieken, ons parten spelen en de observatie bemoeilijken. Is de afwijkende evolutie van het aantal werklozen te wijten aan de toevloed van reeds werkloze arbeiders, die pas na ettelijke maanden hun stage beëindigden en in de statistieken terechtkwamen? Zekere toenmalige observatoren beschouwden de vastgestelde verslechtering inderdaad als "en partie factice."¹³⁰ Maar anderzijds kan men, met evenveel recht, ontkennen dat de vastgestelde daling van het aantal werklozen in de loop van 1933 (van 403.000 in januari naar 297.000 in augustus) eveneens een weerspiegeling is van de (relatieve) verbetering die de industriële produktie in 1933 vertoonde. De regering trof in mei van dat jaar immers drastische besparingsmaatregelen die de verzekerings- en vergoedingsgerechtigheid der werkloze arbeiders op ingrijpende wijze veranderde. Zoals de verslechtering van 1932 - begin 1933, kan dus ook de verbetering

129. Maar hierbij moet men rekening houden met de impact van de grote staking vnl. in de mijnsektor die toen plaatsgreep. Ondanks die faktor schijnt de helft van 1932 een dieptepunt te zijn geweest wat betreft de industriële activiteit.

130. F. BAUDHUIN, "Le chômage en 1933", *BISE*, febr. 1934, p. 158.

van de tweede helft van 1933 als "en partie factice" beschouwd worden.¹³¹

De zaken worden nog ingewikkelder als men een derde indikator onder ogen neemt, nl. het aantal verloren *werkdagen*. Het absolute dieptepunt van de crisis situeert zich volgens die invalshoek in december 1934 - begin 1935.¹³² Dit beeld wijkt grondig af van dat gegeven door de index van de industriële produktie en van het aantal werklozen. Beide indicatoren situeren het dieptepunt resp. 2,5 en 2 jaar vroeger. In absolute cijfers noteerde men het grootste aantal gekontroleerde werkloosheidsdagen in januari 1934 (7.062.633 dagen), maar het percentage der werkloosheidsdagen bereikte een nooit gekende piek eind 1934 - begin 1935 (28,8% der dagen die de verzekerden hadden kunnen werken werden verspild in werkloosheid). Die uiterst ongunstige evolutie van het aantal dagen moet men korreleren met een nieuwe piek in het aantal volledig werklozen. Begin 1935 tekenden de statistieken het hoogste aantal op dat ooit vóór de Tweede Wereldoorlog bereikt werd: 233.300 volledig werklozen in de loop van januari. Dit dieptepunt wordt nog aangrijpender als men zich herinnert dat het aantal verzekerden, veld waarnaar alle cijfers refereren, zèlf aan een daling toe was en dat de regering in de loop van het vorige jaar de toegang tot de verzekering en vergoeding stringenter had gemaakt. Deze aanwijzingen duiden erop dat de economische situatie tot begin 1935 *steeds slechter* werd ondanks de relatieve stabilisatie van de index van de industriële produktie. Die index weerspiegelt waarschijnlijk teveel de evolutie van de grote ondernemingen en de zware produkties, die inderdaad een zekere stabilisatie meemaakten vanaf 1932, b.v. de metallurgie. Dupriez verklaarde die belangrijke stijging van de werkloosheid rond begin 1935 door een verder doorgedreven rationalisatie in alle bedrijven en door een daling van de aktiviteit in talrijke kleine

131. Dupriez zelf benadrukt dit ook in zijn konjunkturaanalyse: *BISE*, nov. 1934, VI, nr.1, p.73.

132. Het feit dat de hoogtepunt van de werkloosheid (zowel naar aantal werklozen als werkloosheidsdagen) zich in de winter situeert, heeft natuurlijk met de seizoenswerkloosheid te maken (b.v. stilliggen bouw). Men zou alle hier gegeven cijfers ook kunnen "desezoenaliseren", door de in 1946 uitgewerkte seizoenscoëfficiënt (algemeen en per sektor), gebaseerd op het gemiddelde van de seizoensfluctuaties 1931-1939, op die gegevens toe te passen. Uit tijdsgebrek gingen we hiertoe niet over. Zie *Arbeidsblad*, mei-juni 1946, p. 463 e.v.

ondernemingen. De crisis zou die minder getroffen hebben in het begin.¹³³ Waar ze oorspronkelijk vooral bepaalde sleutelsektoren geraakt had, knaagde de crisis nu veel dieper in het economisch weefsel.

De conjuncturele opflakking vanaf april 1935 weerspiegelt zich echter ondubbelzinnig in de werkloosheidsstatistieken.¹³⁴ De opslorping van de werkloosheid bereikte een eerste maximum vanaf de zomer en de herfst van 1935, maar zette zich verder door in de loop van 1936 en 1937. Opmerkelijk is dat de daling van de werkloosheid zich vooral toespitte op de volledig werklozen, die snel van ca. 20% der verzekerden, eerst rond 15% en later, in een tweede fase (1936-1937), tot 10% van die groep vielen. Na de devaluatie en dank zij de stopzetting van de deflatie, viel het totaal aantal dagelijks gecontroleerde werklozen terug op 1/2 en later 1/3 van het aantal vóór de conjuncturele herneming. Het percentage der werkloosheidsdagen toont een gelijkaardige evolutie: in de zomer van 1937 lag dit bijna 2/3 lager dan de piek van begin 1935. In de beste periode, zomer 1937, waren nauwelijks 10% der verzekerden gemiddeld dagelijks werkloos en de verloren werkdagen vertegenwoordigden eenzelfde percentage op het totaal der werkdagen die hadden kunnen geleverd worden. Het jaar sloot echter af met minder gunstige perspectieven. Het percentage der werkloosheidsdagen klom weeral op, om tussen 15 en 20% te fluktuëren; ook het aantal dagelijks gecontroleerde werklozen verdubbelde weer in enkele maanden tijd. De eerste belangrijke heropflakking van de werkloosheid is zeer precies in november - december 1937 te dateren. In 1938 leken de sombere dagen van 1932 weer aangebroken. De internationale recessie die België toen opnieuw teisterde, is vooral af te lezen in een sterke stijging van de gedeeltelijk werklozen, een tendens die we reeds konden vaststellen voor het prille begin van de crisis in 1930-

133. *BISE*, febr. 1935, VI, nr. 2, p. 243-244. Dit bevestigt ook onze voorgaande opmerking over de interne technologische vernieuwingen van de traditionele sectoren (*BTNG*, 1988, p. 280).

134. Zie o.a. een samenvattende studie : "De ontwikkeling van de werkloosheid sinds 1935", *M.NDAW*, nov.-dec. 1937, p. 622 e.v.

1931. Aan de vooravond van de oorlog was de werkloosheid dus zeker nog een sociale plaag van primordiaal belang.¹³⁵

Met die algemene bespreking van de evolutie van de werkloosheid pretenderen we zeker niet een diepgaande conjuncturele studie te hebben geleverd. Het beperkte kader van deze studie, maar vooral het praktisch totale gebrek aan bruikbare voorstudies op dit gebied, stonden zo'n benadering in de weg. Over dynamiek, oorzaken en gevolgen van de interacties tussen economische infrastructuur en arbeidsmarkt moet dus zeker nog veel gezegd worden. Laten we dus enkel nog de belangrijke kenmerken herhalen, het algemeen scherm waarop het werkloosheidsbeleid van de regering moet geprojecteerd worden. Na zich relatief laat te hebben aangediend, einde 1930, bereikte de werkloosheid een eerste plafond in de loop van 1931. Vanaf 1932 doorbrak ze dit eerste, voorlopige hoogtepunt om, ondanks enkele voorbijgaande verbeteringen, een nieuw absolute piek te bereiken einde 1934 - begin 1935. Vanaf einde 1931 tot begin 1935, een volle drie jaar, was dus nauwelijks enig hoopvol perspectief te noteren. De uitweg van de tunnel was helemaal niet in zicht en scheen integendeel steeds verder verwijderd te zijn. De diepgang van de crisis wordt zeer sprekend weergegeven door een cijfer dat we nog niet vermeldden; in 1929 was iedere verzekerde gemiddeld 5,6 werkdagen per jaar werkloos; in 1934 bereikte dit getal een hoogtepunt van 72,8 dagen per jaar! Het contrast gevormd door de plotse en zo goed als onverwachte opsorping van de werkloosheid, vanaf april 1935, was er des te frappanter door. Door de gunstige evolutie tijdens de twee daaropvolgende jaren, 1936 en 1937, keek

135. Noteren we echter dat een poging tot internationale vergelijking van de werkloosheidscijfers in de verschillende Europese landen scheen te wijzen in de richting van het feit dat België met een relatief geringere werkloosheid te kampen had dan de andere landen (zie W. GALENSON & A. ZELLNER, "International comparison of unemployment rates", *The measurement and behavior of unemployment*, Princeton U.P., 1957, p. 439-583, tabel p. 455). we kunnen hier natuurlijk niet ingaan op het probleem van de vergelijkbaarheid der beschouwde landen. Voor België namen de auteurs als indikator het percentage volledig werklozen t.o.v. het totaal aantal verzekerden, een indikator die ze als representatief beschouwden voor de totale werkloosheid onder industrie-arbeiders (p. 489-494). De poging tot vergelijking door A. MADDISON, *Economic growth in the West*, New York, 1964, p. 220 (werkloosheid als % totale arbeidskracht) toont daarentegen voor België o.h.a. hogere werkloosheidspercentages dan in de andere Westeuropese landen (uitgez. Duitsland en Groot-Brittannië 1930-1933 en Nederland 1936-1938, die hogere cijfers optekenden).

men dan ook op een heel andere wijze aan tegen de werkloosheid. Op die soms ingrijpende perspektiefwijzigingen komen we later in de tekst nog meermaals terug. De twee laatste jaren van het interbellum, 1938 en 1939, temperden weeral die positieve vooruitzichten en brachten de dreigende aspecten van de werkloosheid weer op het voorplan.

Kan dit globale beeld echter niet wat verfijnd worden? Een analyse van de sektoriële, geografische en sociologische structurering van de werkloosheid zal ongetwijfeld andere, belangrijke kenmerken van de werkloosheid in die periode naar voren brengen. In de volgende paragrafen gaan we trachten die drievoudige problematiek achtereenvolgens in het kort te benaderen.

3.3. *De sektoriële spreiding van de werkloosheid*

Hoe evolueerde de werkloosheid in de verschillende economische sectoren? Om op die vraag te kunnen antwoorden, beschikken we weeral over verschillende indicatoren: het absoluut aantal (volledig en gedeeltelijk) werklozen; het percentage daarvan op het totaal aantal verzekerden in iedere tak; het absoluut aantal werkloosheidsdagen per sektor en het procentueel aandeel daarvan in het totaal der werkloosheidsdagen; de toe- of afname van dit aantal dagen t.o.v. een vaste referentiedatum;¹³⁶ het aantal werkloosheidsdagen per verzekerde. Elke invalshoek, afzonderlijk genomen, belicht een belangrijk aspect van de algemene situatie. Het is moeilijk om een evenwichtig en sluitend beeld te geven van die complexe en grondig dynamische realiteit, tenminste als men wil vermijden ieder jaar of iedere sektor losstaand op te sommen. Vermelden we tenslotte dat al die verschillende gegevens ook maandelijks werden bekend gemaakt, maar om de vermenigvuldiging en de onoverzichtelijkheid van de tabellen tegen te gaan, beperken we ons hier tot jaarlijkse gegevens. Welk beeld geeft ons vooreerst de meest betrouwbare invalshoek, nl. het aantal werkloosheidsdagen?

136. Om eventuele distorties in de waarneming te vermijden (ontstaan t.g.v. een uitzonderlijke toestand in een of andere tak in één bepaald jaar), namen we als basis 100 het jaarlijks gemiddelde van het aantal werkloosheidsdagen berekend op de periode 1922-1928. We vermelden echter ook de evolutie met 1929 = 100 om de plotse breuk van de crisisjaren met dit voorspoedig jaar duidelijk te maken.

⇒ zie tabel 21 achteraan.¹³⁷

Eerst en vooral valt het op dat het jaar 1929 een uitzonderlijk gunstig jaar is geweest op het gebied van de werkloosheid, in vergelijking met de gemiddelde situatie van 1922 tot 1928. De globale werkloosheid uitgedrukt in dagen lag toen immers 21% lager dan dat gemiddelde. Bepaalde sectoren profiteerden echter méér van die gunstige toestand dan andere. Kleinere takken als chemie, tabak en boek tekenden een bijzonder lage werkloosheid op, maar vooral de grote traditionele en exporterende sectoren als metaal, glas, alsook de mijnsector, profileerden zich zeer gunstig op het gebied van de werkloosheid. Van die groep had alleen de textielnijverheid af te rekenen met een werkloosheid die het gemiddelde van 1922-1928 bereikte; die sektor nam, traditioneel, ook een groot percentage van de totale werkloosheid voor zijn rekening (in 1929 28% van de totale werkloosheidsdagen).¹³⁸ De sectoren die vooral op de verbruiksgoederen en op de binnenlandse markt waren afgestemd (bouw, voeding, papier, enz.) haalden daarentegen relatief iets minder voordeel uit de algemene gunstige situatie dan de mijnen, de metallurgie en de glasnijverheid.

Net zoals de voorspoedige periode 1929, zou ook de uitbrekende crisis een verschillende impact hebben op de diverse sectoren. Natuurlijk is het zo dat die crisis geen enkele activiteitstak echt ongemoeid liet. Na twee jaar crisis, in 1932, lag het aantal werkloosheidsdagen in *alle* sectoren minstens 5 maal hoger dan het gemiddelde 1922-1928. Het interessante is echter dat bepaalde sectoren ver

137. Het is belangrijk op te merken dat ook na 1936, toen aan de gemeenten een grotere rol toegekend werd in de produktie der statistieken, de indeling per sektor toch nog uitsluitend bleef steunen op de gegevens afkomstig van de kassen. De cijfers over het "aantal werklozen" slaan dus weeral op de arbeiders die in de loop van de maand tenminste éénmaal vergoed werden. Dit betekent dus ook dat het aantal gekontroleerde werkloosheidsdagen door de kassen lager ligt dan het aantal gekontroleerd door de gemeenten vanaf 1936, gegeven in vorige tabel 19. Zie ook opmerkingen in nota's 118 en 119.

138. Dupriez noteerde dat de textielsector vanaf 1928 met ernstige afzetmoeilijkheden geconfronteerd werd, vroeger dan de andere takken. L.H. DUPRIEZ, *Les méthodes d'analyse de la conjoncture économique et leur application à l'économie belge depuis 1897*, Leuven, 1930, p. 238. De problemen van de textielnijverheid worden ook behandeld in F.X. VAN HOUTTE, *L'évolution de l'industrie textile en Belgique et dans le monde de 1800 à 1939*, Leuven, 1949.

bóven dit minimumniveau uitstegen. Dit wordt vooral duidelijk indien we als vergelijkingspunt het jaar 1929 nemen en niet de periode 1922-1928. Voor de in 1929 “bevoorrechte” sectoren mijnen, metaal en glas kwam de crisis zéér hard aan. In die drie takken lag het aantal werkloosheidsdagen in 1931 twintig maal zo hoog als in 1929. Geen enkele sektor kende zo'n opmerkelijke stijging.¹³⁹ De textielnijverheid schijnt een uitzondering te maken op die evolutie van de groep traditionele exportsectoren, maar het reeds bestaande relatief hoge werkloosheidsniveau van 1929 vervalst hier ietwat de perspectieven. Bovendien betekende 1932 ook hier een aanzienlijke verslechtering van de toestand. Dit wijst erop dat de grondige verstoringen van de wereldmarkt verantwoordelijk waren voor de eerste grote onevenwichten in de Belgische economische toestand. Dit wordt bevestigd door de evolutie van de sectoren die hoofdzakelijk op de binnenlandse markt en de verbruiksgoederen waren afgestemd. Van een (relatief) ongunstige situatie in 1929 evolueerden ze naar een (relatief) gunstige positie in de eerste krisissjaren. Proportioneel verloren bouw, kleding, voeding, huiden en leder, papier, in de aanvangperiode van de crisis minder werkdagen dan de sectoren die een directe invloed ondergingen van de toestand van de internationale markten en conjunctuur. Die vaststelling wordt nogmaals bevestigd als men nagaat welk aandeel de diverse sectoren ieder jaar vertegenwoordigden in het totaal aantal werkloosheidsdagen. T.o.v. 1929 waren mijnen, metaal- en glasindustrie de drie enige sectoren die in 1931 hun percentage in het totaal aantal verloren dagen minstens verdubbelden (resp. van 0,7%, 10,1% en 1,1% naar 1,9%, 23,9% en 2,6%). De sektor “hout en meubel” sloot, opmerkelijk genoeg, echter ook nauw aan bij die evolutie. Vanuit ditzelfde standpunt, nl. het procentuele aandeel van iedere sektor in de totale werkloosheid, valt het tevens op dat twee takken bijna de helft van die totale werkloosheid voor hun rekening namen. De metallurgie en de textiel vertegenwoordigen in 1929 samen 39% van de totale

139. Vermelden we apart de evolutie van de zeer specifieke tak “kunst en precisie” (vnl. diamantnijverheid), die vanaf 1930-1931 met een zeer hevige crisis af te rekenen had. De helft van de verzekerde arbeiders was toen werkloos; die ene kleine sektor kumuleerde in 1930 13% der werkloosheidsdagen. Na 1932 nam die crisis in hevigheid zeer snel af. Zie hierover F. BAUDHUIN, *Histoire économique...*, dl. 2, p. 103.

werkloosheidsdagen. Dit aandeel nam, op zeer karakteristieke wijze, in de eerste jaren van de crisis beduidend toe, tot 48,7% in 1932. Ook dit wijst er weeral op dat de afname van de exportmogelijkheden in de eerste crisisjaren de oorzaak van de economische achteruitgang was.¹⁴⁰

Het verdere verloop van de crisis zou dit oorspronkelijk beeld echter in zekere mate wijzigen. Verschillende indicatoren tonen dit aan. Beschouwen we opnieuw het procentueel aandeel van iedere sektor in de totale werkloosheid. De 48,7% die textiel en metaal in beslag namen, vielen geleidelijk terug tot een minimum van 31,9% in 1937. Twee sectoren zagen hun procentueel aandeel in die latere fasen van de crisis aanzienlijk toenemen: de bouw en de voeding. In 1931 vertegenwoordigden ze resp. 8,8% en 0,7% van de totale werkloosheidsdagen; in 1939 waren die cijfers opgeklommen tot 22,7% en 2,6%. Bekijkt men de evolutie van het aantal verloren werkdagen vanuit de vaste referentiepunten 1922-1928 of 1929, merkt men insgelijks dat de sectoren mijnen, metaal, glas en textiel op het einde der jaren 1930 aan een relatieve verbetering toe waren t.o.v. het hoogtepunt dat ze gekend hadden in 1932-1933. Zeer opvallend is o.a. de forse verbetering in de mijnsector. De protektionistische en kartelliserende maatregelen van de regering wierpen hier ongetwijfeld hun vruchten af. Heel anders was de evolutie van de sectoren die meer op het binnenlands verbruik gericht waren. T.o.v. de uitgangspunten 1922-1928 maakten ze nog opmerkelijke stijgingen van het aantal verloren arbeidsdagen door (bouw: 1922-1928 = 100, 1932 = 1170, 1934 = 2180, 1938 = 1914, 1939 = 2551; voeding 1922-1928 = 100, 1932 = 1030, 1934 = 1844, 1938 = 2541, 1939 = 3484). De sectoren van hout en meubel en deze van papier, ondanks een veel snellere en bruuske toename van de werkloosheid in de beginfase van de crisis, vertonen een gelijkaardig evolutiepatroon naar het einde van jaren 1930 toe. Vergeten we echter niet dat de evolutie van het aantal verzekerden in iedere sektor de observatie verstoort. De daling van de geregistreerde werkloosheid in de textiel kan *mede* veroorzaakt zijn geworden door de daling van het aantal

140. I. CASSIERS, *Croissance...*, *op cit.*, p. 155 e.v. komt ook tot de konklusie dat de crisis ontstond in de uitvoerende sektor en zich later propageerde naar de binnenlands gerichte sektor. Ze nuanceert echter evenwel de gunstige uitgangspositie van de uitvoerende sektor in 1927-1929 (p. 148).

verzekerden, zodat de positieve evolutie van de werkloosheid wat geforceerd kan zijn (omgekeerd kan het aantal verzekerden sterk zijn afgenomen doordat de tewerkstellingsperspektieven zeer gunstig waren!); een negatieve vervorming van de ware werkloosheidslast kan, op dezelfde wijze, gebeurd zijn voor b.v. de bouw, waar het aantal verzekerden sterk toenam.¹⁴¹ Maar een latere benadering van het aantal werkloosheidsdagen per verzekerde, zal aantonen dat de getekende evolutie zich grosso modo wel degelijk heeft voorgedaan, afgezien van vermelde statistische vervormingen.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat, ondanks een relatief herstel van de exporterende nijverheden, de jaren van hevige crisis het economisch weefsel diepgaand hadden aangetast en o.a. de sectoren afgestemd op konsumptiegoederen en binnenlandse markt zeer pijnlijk troffen. De toestand van sectoren als boek, kleding en tabak, die nochtans ook op het binnenlands verbruik waren afgestemd, schijnt die vaststelling echter tegen te spreken. Alle indicatoren (aantal verzekerde werklozen, evolutie t.o.v. 1929 of 1922-1928, procentueel aandeel in de totale werkloosheid) wijzen erop dat die takken het minst te lijden hadden onder de crisis, of althans met een geringere werkloosheid te kampen hadden dan de andere sectoren.¹⁴²

Dit zijn, zeer ruw geschetst, de eerste vaststellingen die men kan maken betreffende de interne sektoriële evolutie van de werkloosheid. Verdere, meer gedetailleerde en gefundeerde observaties worden erg bemoeilijkt door het gebrek aan wetenschappelijke voorstudies betreffende de industriële structuur van ons land. Konkrete en betrouwbare gegevens over het relatieve belang van binnen- en buitenlandse markt voor iedere sektor,¹⁴³ over de mate van beïnvloe-

141. Een gelijkaardige statistische vervorming kan ook veroorzaakt zijn geworden door een (eventuele) geleidelijke overheveling van een deel der werklozen uit de amalgaamgroep "diverse industrieën" (die blijkbaar precies veel arbeiders uit bouw en voeding telde, cf. nota 115), naar hun respektieve ware aktiviteitsgebieden.

142. We zagen echter dat de werkloosheid in de kledingsektor erg wordt onderschat door de maandelijkse statistieken (t.g.v. het geringere aantal verzekerden, zelf veroorzaakt door de verspreide produktiestrukturen in die tak: veel huisnijverheid).

143. Zie b.v. de zeer partiële resultaten van twee CCI-enquêtes in 1933 en 1938. H. LAVACHERY, *Enquête sur l'importance respective du marché intérieur et du marché extérieur pour l'industrie belge*, Bxl., 1933, 59 p., en P. VAN LINT, *Idem*, Bxl., 1938, 55 p. Over andere studies beschikken we in globo en uit overkoepelend standpunt niet.

ding door de internationale conjunctuur,¹⁴⁴ over de interne herstructureringen eigen aan iedere sektor apart (mechanisering, produktiviteit,...), de relatie tussen de diverse sectoren, enz., zijn niet op gebundelde wijze beschikbaar. De bestaande impressionistische beschrijvingen moeten dus eerst aangevuld worden door talrijke gedetailleerde monografieën, vooraleer de beschikbare cijfergegevens over de werkloosheid ten volle kunnen begrepen en geanalyseerd worden. Die gegevens zelf zijn, we herhalen het, tevens doorspekt met tal van institutionele vervormingen, die de 'gedetailleerde observatie bemoeilijken. We denken in de eerste plaats aan de enorme groei van de werkloosheid in de hybridische groep "diverse industrieën" (4,9% der totale werkloosheidsdagen in 1930, 12,6% in 1935; van index 100 in 1929 naar index 2921 in 1935). Na 1935 neemt het belang van de geregistreerde werkloosheidsdagen in die sektor af (niet alleen door de afsplitsing van een nieuwe, afzonderlijke groep "Bedienden"). Zoals we reeds opmerkten, kan die evolutie o.a. verklaard worden door de geleidelijke overheveling van een aantal verzekerden naar andere sectoren, i.h.b. de scheikundige nijverheid, de bouw en de voeding, zodat onze waarneming van de werkloosheidsevolutie ook in die laatste sectoren gestoord kan worden. De buitengewoon sterke stijging van de werkloosheid in bijvoorbeeld de chemie, naar het einde der jaren 1930 toe, kan dus toe te schrijven zijn aan een louter "boekhoudkundige" operatie. Ook voor andere activiteitstakken kan het vlottende karakter van het verzekeringsveld de analyse parten spelen. We denken b.v. aan de transportsector: door de geleidelijke uitbouw van strengere en speciale controle- en verzekerbaarheidsvoorwaarden voor dokwerkers is de evolutie van de reële werkloosheid in de transportsector moeilijk te evalueren. Op dezelfde wijze mogen we niet vergeten dat het transport, maar ook de bouw en de voeding, gekenmerkt worden

144. De opdeling die de Leuvense conjunctuuranalysten maken tussen sectoren die "beschut" en "niet-beschut" zijn voor de internationale conjuncturele- en prijsfluctuaties is o.i. te weinig uitgewerkt om hier gebruikt en zo maar toegepast te worden. Zie C. ROGER. *Analyse de la répartition du chômage complet d'après l'enquête spéciale de mars 1936*. *BISE*, mei 1937, p. 332 e.v.; R. DEHEM. *Emploi et revenus en économie ouverte*. *BIRE*, 1946, p. 83. I. CASSIERS, *Croissance...*, *op cit.*, p. 21-30 geeft een nieuwe aanzet om die typologie te verstevigen en uit te werken. Sectoren als huiden en leder, hout en meubel, papier, keramiek, tabak, kunst & precisie en transport worden echter niet in dit tweeledig model opgenomen.

door een toeloop van arbeidskrachten uit andere takken, die in deze sectoren als (ongekwalificeerde) werkers aan een broodwinning trachtten te komen.¹⁴⁵ De stijgende werkloosheid in die takken kan dus toe te schrijven zijn aan het feit dat de toegang tot tewerkstelling in andere nijverheden definitief gesloten was. Vergeten we in dit opzicht niet dat het transport, de bouw en de voeding precies drie sectoren waren die de sterkste toename van het aantal verzekerden meemaakten.¹⁴⁶ Omgekeerd moeten we opmerken dat de crisis in de kleding, die doorheen de ganse jaren 1930 zo opmerkelijk geringe proporties aannam, onderschat kan worden door de geregistreerde werkloosheidscijfers omdat die sektor vaak in zeer kleine productie-eenheden was opgesplitst.¹⁴⁷

Door het berekenen van het jaarlijks aantal werkloosheidsdagen per verzekerde, kan men een enigszins overzichtelijker beeld krijgen van de hevigheid van de werkloosheid in de diverse sectoren: zodoende houdt men niet alleen rekening met het absolute aantal werkloosheidsdagen, maar tevens met het aantal verzekerden waarop die betrekking hebben. De werkloosheidscoëfficiënt geeft tevens aan in welke mate een bepaalde tak méér of minder werd getroffen door de werkloosheid dan het gemiddelde van de ganse Belgische nijverheid. Men bekomt die coëfficiënt door de procentuele verhouding te berekenen van het jaarlijks aantal werkloosheidsdagen per verzekerde van die tak tot ditzelfde aantal voor alle takken samen.¹⁴⁸
⇒ zie tabel 22 achteraan.

Die gegevens bevestigen wat we naar voren brachten. We merken eerst en vooral de afwijkende en zeer specifieke evolutie van de sektor "kunst en precisie," die na een zeer ongunstige fase vanaf

145. "La situation économique en 1932". *Bull. BNB*, 25.IV.1933, VIII-1, nr. 8, p. 357; "... en 1933", *Bull. BNB*, 25.IV.1934, IX-1, p. 279 en 329, enz. Zie voor de bouw ook E. BUYST, *Huizenbouw, op cit.*, p. 217.

146. Die toename kan echter niet alleen verklaard worden door een absolute toename van het aantal arbeiders in die sectoren, maar ook door de doordringing van de verzekering tot voordien geïsoleerde lagen van onafhankelijke arbeiders.

147. *Bull. BNB*, 25.IV.1933, XI-1, p. 299.

148. Cf. *M.NDAW*, april 1938, p. 1117-1120. B.v. 2,9 dagen per verzekerde in de metaalsektor in 1929 = 52% van 5,6 (gemiddeld aantal werkloosheidsdagen voor alle verzekerden samen in 1929). Werkloosheidscoëfficiënt is dus 52. Een coëfficiënt boven 100 betekent dus: harder getroffen dan het gemiddelde van de Belgische economie.

1929 tot 1932, de werkloosheidsrisico's geleidelijk zag afnemen. Deze tabel bevestigt ook de relatief gunstige situatie voor de sectoren kleding, boek en tabak, die bijna steeds onder het gemiddelde van de ganse industrie lagen. Maar bovenal vinden we een bevestiging van de tegengestelde beweging die we eerder meenden te kunnen vaststellen. Mijnen, metaal en glas vertoonden allen een aanzienlijke verslechtering van hun werkloosheidscoëfficiënt in het begin van de crisis. De mijnsektor bleef weliswaar, gans de jaren 1930 door, ver beneden het nationale gemiddelde, maar ontsnapte toch niet aan een aanzienlijke aftakeling van zijn bevoorrechte uitgangspositie. Metaal, glas en textiel lagen in 1932-1933 boven het nationale gemiddelde, maar verbeterden hun positie naar het einde van het decennium toe. De daling van de werkloosheidscoëfficiënt is opmerkelijk in de metallurgie; in de glassektor blijft deze steeds boven het nationale gemiddelde, maar vertoont duidelijk een dalende trend vanaf 1936. Sektoren als voeding, bouw en huden & leder en in zekere mate zelfs de relatief bevoorrechte tak van de kleding zagen hun werkloosheidscoëfficiënten in de tweede helft der dertiger jaren daarentegen verslechteren t.o.v. de eerste helft. Noteren we i.h.b. de zeer ongunstige evolutie in de bouwsektor, die vanaf 1935 duidelijk niet aan de beterhand is. Ook de sektor hout & meubel vertoont duidelijke tekenen van crisis naar het einde van het interbellum toe.

Kan een andere invalshoek, nl. het aantal werklozen, dit beeld enigszins verscherpen?

⇒ zie tabel 23 achteraan.¹⁴⁹

Om deze uitgebreide tabel overzichtelijker te maken, hergropeerden we de verschillende sectoren, per jaar, in opeenvolgende tranches van percentages werklozen t.o.v. het aantal verzekerden van iedere sektor.¹⁵⁰

⇒ zie tabel 24 achteraan.

Enkele algemene kenmerken vallen onmiddellijk op. In 1929 kende men, wat te verwachten was, een uitzonderlijk gunstige situatie

149. Zie opmerking in nota 118 en 137.

150. De cijfers in iedere kolom verwijzen uiteraard naar de nummering van de sectoren die we in de vorige tabellen volgden.

wat het aantal werklozen betreft. Alle sectoren telden minder dan 10% werklozen op het aantal verzekerden. Alleen de sektor "transport" overschreed dit percentage, door het traditioneel hoge aantal gedeeltelijk werklozen in die sektor. Bovendien geeft dit overzicht nog een vertekend en eerder ongunstig beeld van de toestand, doordat tal van sectoren onder de grens van de 5% werklozen gevallen waren. Twee jaar later was de situatie grondig veranderd. Na 1931 daalde geen enkele sektor nog onder de grens van de 10% werklozen, op uitzondering van de mijnen in 1937 en van de groep van de bedienden die vanaf 1936 op nogal artificiële manier werd afgezonderd van de functionele opdeling per sektor.¹⁵¹ Aan de andere zijde van het spektrum zien we dat in 1932 verscheidene takken méér dan 50% werklozen telden onder hun verzekerde arbeiders (groeven, glas, papier, kunst & precisie, transport)! Vervolgens stellen we vast dat doorheen het krisisdecennium de meerderheid der sectoren tussen 20 en 40% werklozen telden t.o.v. het aantal verzekerden. De conjuncturele verbetering en verslechtering die resp. plaatsvonden in de jaren 1936-1937 en 1938-1939 laten zich ook gemakkelijk opmerken in de algemene verschuivingen die de meeste sectoren van één categorie naar een andere meemaakten.

Maar buiten die grove vaststellingen moeten we andermaal de nadruk leggen op het feit dat het absolute aantal werklozen geen adequaat beeld geeft van de reële werkloosheidssituatie. In aantal opgetekende werkloosheidsdagen ligt voor verschillende sectoren het dieptepunt later dan dat aangegeven door het loutere aantal werklozen (b.v. metaal, glas, keramiek, papier, enz.). Dit heeft natuurlijk te maken met de verschillende evolutie van gedeeltelijke en volledige werkloosheid. Om een akkurater beeld te geven van de werkloosheidstoestand, zou men, in een tabel als voorgaande, een opdeling moeten maken tussen volledig en gedeeltelijk werklozen. De verhouding tussen beide groepen verschilt immers duidelijk van sektor tot sektor. Het valt b.v. op dat in de mijnsector steeds een zeer gering percentage der verzekerden volledig werkloos was. De

151. We komen uitgebreid terug op de problematiek van de relatie bedienden-werkloosheid in ons artikel "Aspekten van de bediendenwerkloosheid in de jaren 1930-1939", *Arbeid in veelvoud. Een huldeboek aangeboden aan Prof. Dr. J. Craeybeckx en Prof. Dr. E. Scholliers van de VUB*, Brussel, VUB-Press, 1988, p. 233-250.

krisis werd opgevangen door een aanzienlijke stijging van de gedeeltelijke werkloosheid (die in de ergste crisisjaren bijna 1/3 der verzekerden trof), nl. door het instellen van enkele dagen werkloosheid per week, of door het invoeren van een "beurtsysteem" onder de arbeiders, waarbij ze om beurten op non-actief werden gesteld. De textielindustrie kende een gelijkaardige regeling: het aantal gedeeltelijk werklozen was daar steeds aanzienlijk hoger dan het aantal volledige. De papierindustrie vertoont dezelfde kenmerken. In de ergste crisisjaren was het aantal gedeeltelijk werklozen daar drie à vier maal groter dan het aantal volledige. Ook de groep huiden & leder en tabak sluiten zich bij dit type van werkloosheid aan. Metaal, glas en uiteraard ook bouw (omwille van de seizoenfluctuaties) kenden een ander werkloosheidspatroon: de arbeiders die hun broodwinning volledig verloren, waren daar minstens even talrijk, zonet talrijker dan deze die slechts gedeeltelijk werkloos waren. Boek, kunst & precisie, hout & meubel reageerden op dezelfde wijze en stootten veel meer arbeiders op definitieve dan op voorlopige of gedeeltelijke wijze af. De transportsector vertoont weeral andere kenmerken. In voorspoedige periodes waren veel méér arbeiders tijdelijk werkloos; in de crisisperiode 1932-1934 groeide het aantal volledig werklozen beduidend aan, om die eerste groep zelfs te overtreffen.

Uiteraard zijn ook op dit punt tal van voorafgaande monografieën per bedrijfstak nodig om, door een betere kennis van de produktiemethoden, bedrijfsstructuren, segmentering van de arbeidsmarkt (mannen/vrouwen, geschoolden/ongeschoolden, ...), syndikale macht, enz., ook ten volle die zeer verschillende crisisgedragingen te begrijpen. In dit kader kunnen we echter wel de aandacht vestigen op het algemene crisisgedrag van bepaalde sectoren, abstraktie makend van de opdeling tussen volledig en gedeeltelijk werklozen: opvallend zijn de opeenvolgende hoogtes en laagtes die men noteert in de mijnen en in de kunst & precisie. Enkele andere takken kenden daarentegen zeer stabiele prestaties, hetzij in gunstige (boek en voeding), hetzij in ongunstige zin (transport, papier, huiden & leder, vooral vanaf 1934). In sommige gevallen strookt dit met onze voorgaande vaststellingen, op basis van het aantal werkloosheidsdagen. Die invalshoek, alsook de daaruit afgeleide werkloosheidscoëfficiënten, wezen inderdaad uit dat boek en voeding zeer bevoorrechte sectoren waren. Anderzijds was de sektor papier niet bepaald erger

getroffen dan de andere takken: het hoge aantal gedeeltelijk werklozen zorgt hier voor een ongunstige perspektiefvorming. Eveneens komt de onmiskenbare aftakeling van de situatie van de voedingssector niet goed uit de verf door uitsluitend het werklozenpercentage in beschouwing te nemen: de stijging van het aantal verzekerden verdoezelt de reële toename van het aantal geregistreerde werklozen en werkloosheidsdagen (of is daar precies de oorzaak van). Om te eindigen kunnen we wijzen op een dubbele evolutie die we reeds vaker konden vaststellen. Sektoren als metaal, glas, textiel stonden in de eerste helft der jaren 1930 duidelijk vooraan wat het percentage werklozen op de verzekerden betreft (in 1932 resp. 42,7%, 51,1% en 48%; in 1934: 37%, 46,6% en 43,3%). Die situatie wijzigde zich in gunstige zin in de tweede helft, i.h.b. voor de metallurgie, die in 1937 zelfs onder de grens van de 20% werklozen viel (voor metaal, glas en textiel in 1936 resp. 21,2%, 34,3% en 25%; in 1939: 26,3%, 36,8%, 39,9%). De grote aantallen gedeeltelijk werklozen in de textiel verdoezelden zelfs min of meer de veel sterkere reële verbetering van die sektor. De bouwsector kende echter een tegengestelde beweging: relatief geringe werklozenpercentages in het begin van de crisis (32,3% in 1932, 31,4% in 1933) werden naar het einde van de jaren 1930 toe gevolgd door aanzienlijk hogere percentages (38,9% in 1938, 45% in 1939).

Voor de latere uiteenzetting over de reacties op de werkloosheid kunnen we onthouden dat de sektoriële evolutie van de werkloosheid weinig lichtpunten liet zien. Op enkele belangrijke uitzonderingen na, boekten alle sectoren, waaronder de meest belangrijke, jarenlang dramatische werkloosheidspercentages. In de meerderheid der takken was ongeveer 1 verzekerde op 3 getroffen door de werkloosheid. Konform met de algemene werkloosheidsevolutie ontspande de situatie zich in bepaalde strategische sectoren vanaf 1936 (vooral metaal), maar die positieve evolutie werd dan weer gekompenseerd door de eerder zorgwekkende ontwikkeling in andere takken (vooral de bouw). Ook de sektoriële structurering van de werkloosheid droeg

er dus toe bij dat dit probleem onafgebroken in het middelpunt van de belangstelling stond.¹⁵²

3.4. *De geografische spreiding van de werkloosheid*

De gegevens betreffende de geografische spreiding van de werkloosheid zijn niet talrijk, vooral vóór 1936. Pas vanaf 1931 werd maandelijks een tabel gepubliceerd met de verdeling van het aantal volledig en gedeeltelijk werklozen (per bedrijfstak) en van het totaal aantal werkloosheidsdagen *per provincie*. Sedert 1936, tengevolge van de reorganisatie van de werkloosheidsstatistieken, bekwam men ook overkoepelende gegevens die verder gingen dan de grove opdeling per provincie. De maandelijkse cijfers over de evolutie van de werkloosheid (aantal dagelijks gekontroleerde en maandelijks ingeschreven werklozen, met het aantal werkloosheidsdagen) hadden vanaf dan betrekking op ieder gewestelijk bureel van NDAW (55, later 44 in aantal). Vóór 1936 produceerden de voorlopers van die gewestelijke burelen, de werkloosheidsfondsen, natuurlijk ook hun eigen statistisch bronnenmateriaal, b.v. onder de vorm van jaarlijkse rapporten. Maar zelfs de overkoepelende instelling NKF beschikte niet over alle WF-rapporten.¹⁵³ Gegevens werden echter nooit in samenvattende en overkoepelende vorm gepubliceerd, zodat we een gedetailleerde kijk op de evolutie van de werkloosheid per streek of per stad moeten ontberen. Uiteraard zijn in geïsoleerde gevallen wél cijfers per streek of per stad terug te vinden,¹⁵⁴ maar omdat deze

152. De rekonstruktiemethode die tracht de partiële verzekeringscijfers te vervangen door schattingen van totale werkloosheidscijfers, verzekerden en niet-verzekerden samen (groep der arbeiders tewerkgesteld in industriële vestigingen) produceerde ook jaarlijkse schattingen van het aantal volledig werklozen, het aantal arbeidskrachten (en dus de werkloosheidsgraad : het eerste procentueel uitgedrukt t.o.v. het tweede) *per sektor* (uitgez. transport). Die gegevens zijn te vinden in de publikaties vermeld in voetnoot 3. Om onze tekst niet nodeloos ter verzwaren, namen we die cijfers hier niet terug op; het zou ons ook te ver voeren deze in detail te vergelijken met de sektoriële verzekeringscijfers.

153. Archief Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (ARVA), Corresp. membres du Conseil d'Administration, De Vlaemynck aan Mahaim, 8.XI.1929.

154. B.v. in de gepubliceerde gemeentebladen van Luik, Antwerpen, Gent (verspreide aanduidingen). Regelmatige cijfers in b.v. *Bulletin Communal de Bruxelles*, 1929-1939; cijfers over Brussel-stad en WF-Brussel; rapporten WF in Stadsarchief van Brussel, Hedendaags sociaal-ekonomisch archief, map 38 (dec. 1932-juli 1934); zeer gedetailleerde gegevens van WF-Antwerpen in Stadsarchief Antwerpen, Modern Archief nr. 6592 en 6590; rapporten van WF Kortrijk in

toch slechts een gefragmenteerd en exemplaristisch beeld geven, verkozen we die schaarse en verspreide gegevens niet naast elkaar te zetten en slechts de bruikbare cijfers per provincie te behandelen. ⇒ zie tabel 25 achteraan.¹⁵⁵

Enkele belangrijke elementen springen onmiddellijk in het oog. Drie provincies, die weinig geïndustrialiseerd en sterk agrarisch waren, hadden uiteraard een verwaarloosbaar werkloosheidspercentage: Limburg, Luxemburg en Namen hadden samen nooit méér dan 4 à 5% van het aantal werklozen of werkloosheidsdagen. Aan de andere zijde van het spektrum zien we dat twee provincies, Antwerpen en Oost-Vlaanderen, samen tussen 40 à 50% der werkloosheidsdagen op zich namen. Hun aandeel in het totaal aantal werklozen lag o.h.a. iets lager. Opmerkelijk is de verzwaring van de werkloosheidsdruk (uitgedrukt in werkloosheidsdagen) in Oost-Vlaanderen, vooral naar het einde der jaren 1930 toe. Vanaf 1937 was die provincie het meest getroffen door het werkgebrek. Ze nam dan de plaats in van

RABW, Prov. Archief W. VL., nr. 7318; aantal werklozen per gemeente in provincie Namen in 1934, Archives de l'Etat à Namur (AEN), Archives prov. de Namur, nr. 1903 en 20.077; verscheidene provincies (b.v. Antwerpen, West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen) publiceerden in hun "Verslag over de administratieve toestand van de provincie" ook lijsten met het aantal werklozen per gemeente met een min of meer grote regelmaat; Luik-stad: *Rapport sur l'adm. et la situation des affaires de la Ville de Liège*, 1930.

155. Basisgegevens in *RdT* 1931-1936 en *Bull. ONPC*, 1936-1940. Die procenten zijn op volgende manier berekend. Voor het aantal werklozen: maandelijks gemiddelde van het aantal werklozen in de loop van de maand door de kassen vergoed (tot en met 1935), maandelijks gemiddelde van het aantal werklozen die in de loop van de maand in de gemeentelijke stempelburelen werden ingeschreven (vanaf 1936). Het dagelijks gemiddelde van het aantal werklozen dat gecontroleerd werd (reeks ingevoerd vanaf 1936) maakt geen onderscheid tussen volledig en gedeeltelijk werklozen. Daarom berekenden we die percentages niet op deze reeks. Bijkomende precisering: vóór 1936 zijn de gegevens soms onvolledig. Eén maandelijks tabel werd nooit gepubliceerd in *RdT*: febr. 1934. We berekenden bijgevolg de percentages van het aantal werklozen en werkloosheidsdagen met een gemiddelde van 11 maand. Voor de werkloosheidsdagen moesten we dit ook doen voor 1931 en 1933 (voor telkens 1 maand werden toen geen gegevens over het aantal dagen gepubliceerd). Het "percentage der werkloosheidsdagen" is het percentage van het aantal werkloosheidsdagen per provincie in de loop van het jaar (met uitz. van 1931, 1933, 1934: slechts 11 maand), t.o.v. het totaal aantal van het Rijk op dezelfde periode. Voor 1936 bijkomend probleem: de gegevens die we gebruiken voor deze tabel werden pas gepubliceerd vanaf aug. 1936. De percentages die we hier geven zijn voor dat jaar dus slechts berekend op de laatste 5 maand van het jaar.

Antwerpen, die in de voorgaande jaren met de grootste werkloosheid te kampen had. Die ene provincie kumuleerde in de meeste jaren van het crisisdecennium bijna 1/4 van het totaal aantal werkloosheidsdagen. Gedurende gans die periode is Antwerpen ook de provincie die het meeste volledig werklozen telde. In 1931 was zelfs 1/3 van die werklozen daar woonachtig. In de volgende jaren nam dit percentage af, maar toch daalde het percentage volledig werklozen nooit onder 23% van het totaal. De twee Waalse geïndustrialiseerde provincies, Henegouwen en Luik, maakten echter beiden een opmerkelijke evolutie mee. Henegouwen had in de eerste helft van de dertiger jaren weliswaar met een bijzondere verzwaaring van de werkloosheidsdruk af te rekenen; van 11,78% in het totaal aantal werkloosheidsdagen evolueerde die provincie naar een maximum van 18,76% in 1935. Die stijging is echter voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het grote aantal gedeeltelijk werklozen in die provincie. Henegouwen stond van 1932 tot 1935 zelfs aan kop wat betreft het percentage gedeeltelijk werklozen. Nadien kende Henegouwen echter een afname van zijn aandeel in de verschillende vermelde indicatoren. Veel opmerkelijker nog is de voortdurende afname van de werkloosheidsdruk die Luik, vanaf 1931, meemaakte. In 1938 telde Luik slechts 10% van het totaal aantal werklozen en kumuleerde die provincie bovendien slechts 7,7% van de totale werkloosheidsdagen. Brabant schijnt eveneens van een geprivilegieerde positie te genieten: in vergelijking met de andere provincies lijkt het een geringe werkloosheidslast te kennen,¹⁵⁶ maar dit is slechts schijnbaar. We zagen bij de analyse van de werkloosheidsgegevens uit de tellingen dat de echte werkloosheidslast van Brabant door de verzekeringscijfers schromelijk werd onderschat. Voor de andere provincies gaven de bronnen geen al te verschillend beeld (cfr. supra). Die relatieve ongelijkheid van de verdeling der werkloosheid over het land, wordt nog duidelijker als we het aandeel van iedere provincie in de totale

156. Binnen de taalheterogene provincie Brabant kunnen we pas vanaf 1936 een grove opdeling maken per Gewestelijk Bureau van het NDAW. G.B. Brussel groepeerde in aug. 1936 60,9% van de volledig en gedeeltelijk werklozen in de loop van de maand ingeschreven in een gemeentelijk stempelbureau; de Vlaamse G.B.'s 29,1%; de Waalse slechts 9,9%. Voor nov. 1938 zijn deze cijfers resp. 63,0%; 24,4% (Vl.); 12,5% (W.). Hieruit blijkt het grote aandeel van de hoofdstad zelf in de Brabantse werkloosheid, gevolgd door een zwaarder aandeel voor de Vlaamse gedeelten dan voor de Waalse.

tewerkstelling en in het totaal der verzekerden tegen werkloosheid nagaan.

⇒ zie tabel 26 achteraan.¹⁵⁷

Als men die percentages vergelijkt met de werkloosheidspercentages die we zopas citeerden, valt duidelijk op dat drie provincies merkkelijk zwaarder leden onder werkloosheid: Antwerpen, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen. Twee andere provincies hadden een veel geringer aandeel in de werkloosheid dan in de tewerkstelling en de verzekering: Henegouwen en Luik. Ze waren dus duidelijk minder geteisterd door de werkloosheid. Brabant telde procentueel veel minder verzekerde werklozen dan tewerkgestelden; ze lijkt dus erg bevoordeligd. Het procentueel aandeel van Brabant in de werklozen komt echter min of meer overeen met dat in de verzekerden. We zagen echter dat Brabant in werkelijkheid, verzekerde en niet-verzekerde werklozen samen, lang niet die geprivilegieerde positie bekleedde die de verzekeringsstatistiek deed uitschijnen. Voor de drie overige provincies (Limburg, Luxemburg en Namen) kwamen werkloosheids-, verzekerings- en tewerkstellingspercentage tamelijk goed overeen. Hergroepeert men die verschillende gegevens volgens drie grote gewesten (Vlaanderen, Wallonië en Brabant), dan wordt het onevenwicht op werkloosheidsgebied nog duidelijker.

⇒ zie tabel 27 achteraan.

Vlaanderen heeft gedurende de ganse jaren 1930 relatief méér te lijden gehad onder de werkloosheid dan Brabant en Wallonië. Naar 1935 toe verbeterde de situatie enigszins, maar vanaf 1936 kumuleerde Vlaanderen opnieuw bijna 2/3 van de totale werkloosheidslast. Wallonië daarentegen droeg slechts ca. 1/4 van die last. Het is zeer opmerkelijk dat in Wallonië de opslorping van de werkloosheid in

157. Volgens de Beroepstelling van 31.XIII.1930. *Statistisch Jaarboek*, 1940, p. 205 (voor de tewerkstelling). Voor de verzekerden per provincie: *RdT*, juni 1934, p. 748 (voor XII.1930); *Bull. BNB*, 25.V.1936, p. 558 (XII.1935); *M.NDAW*, febr. 1938, p. 860. Die cijfers zeggen waar de verzekerden *woonachtig* zijn. Licht verschillende spreiding (vooral voor Brabant en Oost-Vl.: pendelarbeid!) als men de verzekerden indeelt per provincie waarin ze in een werkloosheidskas zijn aangesloten. Vergelijk immers de cijfers voor dec. 1935 met die van febr. 1936 waar de tweede methode gebruikt werd (*Bull. BNB*, 25.V.1936, p. 558): Antwerpen: 18,35% der verzekerden; Brab.: 15,79%; W.Vl.: 12,54%; O.Vl.: 15,47%; Henegouwen: 20,68%; Luik: 13,03%; Limburg: 1,66%; Luxemburg: 0,31%; Namen: 2,13%.

de gunstige fase na 1935 zeer sterk was. Brabant haalde weinig voordeel uit die voorspoedskonjunctuur en Vlaanderen ging er in die jaren integendeel op achteruit. In 1937 was een Vlaamse verzekerde arbeider gemiddeld 51,4 dagen per jaar werkloos; een Waalse arbeider verloor gemiddeld slechts 26,6 dagen per jaar (in Brabant: 36,9 verloren dagen per jaar en per verzekerde).¹⁵⁸ Eens de conjunctuur opnieuw aftakelde in 1938-1939, werden Vlaanderen en Brabant relatief harder getroffen dan Wallonië, althans wat de volledige werkloosheid betreft.

⇒ zie tabel 28 achteraan.¹⁵⁹

Die toestand ging niet onopgemerkt voorbij in de toenmalige politieke middens. In het parlement werd herhaalde malen de aandacht gevestigd op dit belangrijk onevenwicht: de werkloosheid “is een overwegend Vlaams verschijnsel”, durfde de Vlaamsnationalist Devroe zelfs stellen.¹⁶⁰ Toch werd die kwestie vóór 1940 nooit echt een kristallisatiepunt voor gepolariseerde “kommunautaire” belangentegenstellingen op het politiek topniveau. Het economische aspect van de gemeenschapskwestie kwam pas na de Tweede Wereldoorlog goed op de voorgrond. Een specifiek economisch beleid, gericht op die onevenwichten, kwam evenmin tot stand, op één uitzondering na, waarop we elders terugkomen.¹⁶¹ Die ongelijke verdeling van de werkloosheidslast per regio was echter zeer belangrijk voor de latere economische ontwikkeling van Vlaanderen. Zo'n analyse werd overigens zelfs expliciet gemaakt door Vlaamse patronale milieus: i.h.b. door die werkloosheidssituatie “zijn de Vlaamse provincies het geschikte veld waar alle nu nog beschikbare eigen werkkrachten stilaan ingeschakeld worden in eigen uitbouw en eigen economische expansie”. Hierop volgde een oproep tot de

158. “De geografische verspreiding van de werkloosheid in 1937”, *M.NDAW*, febr. 1938, p. 860.

159. *M.NDAW*, 1939, p. 202.

160. Devroe in *PHK*, 1937-1938, 1.III.1938; p. 868 en op 25.I.1938, p. 515-518; kath. Allewaert in *PHK*, 1939-1940, 14.III.1940, p. 1070; kommunist Minnaert in *PHS*, 1937-1938, 2.II.1938, p. 514; Vl.-Nat. Mw. Maréchal in *PHS*, 3.II.1938, p. 533; enz. Vl.-Nat. Pelgroms in *Verslagen der zittingen van de Provincieraad van Antwerpen. Niet-officieel gedeelte*, 28.IV.1933, p. 37, enz.

161. Nl. de OREC-komités voor Borinage en Grensstreek West-Vlaanderen. Cf. G. VANTHEMSCHE, “De mislukking van een vernieuwde economische politiek voor 1940 : de OREC”, *BNTG*, 1982, p. 359.

overheid om door een aangepast instrumentarium (lage interestvoeten, infrastructuuropbouw,...) dit geschikt terrein te bewerken.¹⁶²

Hoe kan men die specifieke toestand verklaren? We moeten hier weer een beroep doen op onze voorgaande behandeling van de werkloosheid per bedrijfstak. Enkele sectoren waren verantwoordelijk voor het gros van de werkloosheidsdagen: metaal, textiel, bouw, hout & meubel, transport. Drie van die sectoren hadden vooral in de tweede helft der dertiger jaren een bepaald ongunstige werkloosheidscoëfficiënt: bouw, hout & meubel en transport. In deze drie sectoren bestond nu precies een groot overwicht van Vlaamse verzekerde arbeiders: resp. 63,71%, 74,74% en 79,63% der verzekerde arbeiders in die sectoren bevonden zich in Vlaanderen. Die takken waren vooral in het noorden van het land gelokaliseerd en presteerden bovendien merkkelijk minder goed wat betreft de werkloosheid na 1935, of kenden althans geen merkkelijke verbetering. Ook de textielsector, die verantwoordelijk was voor een belangrijk aandeel in de totale werkloosheidsdagen (ondanks een relatieve verbetering naar het einde der jaren dertig toe), kende een enorm overwicht aan Vlaamse verzekerden (in 1937 85% in Oost- en West-Vlaanderen alleen), omwille van de zeer specifieke lokalisatie van die nijverheid. De sectoren die eveneens een belangrijke verbetering van hun werkloosheidssituatie kenden in de tweede helft van de jaren dertig (mijnen, metaal, glas), telden daarentegen de meeste verzekerden in Wallonië (in 1937 resp. 93,25%, 56,93% en 77,41), uiteraard opnieuw o.i.v. de vestiging van die activiteiten in het Waalse landsgedeelte.¹⁶³ De opmerkelijke daling van de werkloosheidsdruk in de provincie Luik wordt b.v. duidelijk als men bedenkt dat het aantal werkloosheidsdagen in de metaalsektor viel van ca. 16 miljoen in 1932 naar ca. 6,3 miljoen in 1937, terwijl precies 43% van de Luikse verzekerde arbeiders in die sektor actief waren! Die gegevens worden bevestigd door volgende tabel, die een momentopname geeft

162. J.M.L. DE MEYERE, "De geografische verspreiding van de werkloosheid in België", *Ekonomische Tijdingen van de Kredietbank*, 25.V.1937, II, nr. 10, p. 160 en 25.XI.1937, II, nr. 9, p. 314-316.

163. De gegevens over de verzekerden per tak en per provincie in *M.NDAW*, febr. 1938, p. 863-866; Zie ook de bespreking van de ongelijke verspreiding van de werkloosheid in J. DE MEYERE, *art. cit.*, p. 154-160 en *Le Peuple*, 17 en 18.VI.1938, p. 1 en 1-2. Een behandeling van de lokalisatie van de activiteiten in G.L. DE BRABANDER, *Regionale structuur*, p. 65-92 en 171-191.

van het aantal werklozen per bedrijfstak *én* per provincie in mei 1932 en december 1935.

⇒ zie tabel 29 achteraan.¹⁶⁴

Voor de *dynamiek* van de regionale werkloosheidsspreiding per tak is belangrijk. De spreiding zelf was, zoals men kan verwachten, zeer ongelijk. In *mei 1932* lag het gros van de werkloosheid van de mijn- en metaalsektor in de provincie Henegouwen en Luik. Die laatste provincie stond in voor 1/3 van alle werklozen in de metallurgie. Omgekeerd bevond de overgrote meerderheid van de werklozen uit textiel, bouw, hout & meubel en transport zich in het Vlaamse landsgedeelte. Oost- en West-Vlaanderen hadden samen 86% van alle werklozen uit de textiel. Die beide provincies, samen met Antwerpen, kumuleerden tevens 74% van de werklozen uit de bouwsektor en de sektor hout & meubel. Opmerkelijk is ook het grote aandeel van die drie Vlaamse provincies in de moeilijk te evalueren groep "Diverse industrieën" (68% der werklozen). De gediversifieerde en nog vlottende industriële structuur van Vlaanderen, op de vooravond van zijn grote economische expansie, is misschien mede verantwoordelijk voor de omvang van die restcategorie.¹⁶⁵ In *december 1935* was de werkloosheid in praktisch alle sectoren in absolute getallen afgenomen. Dit beantwoordt aan de logische verwachting: na de devaluatie van maart 1935 was het economisch klimaat merkkelijk verbeterd. Wat hier vooral belangrijk is, is de wijze waarop dit (kleinere) aantal werklozen per regio werd verdeeld. Het aandeel van iedere provincie had t.o.v. mei 1932 inderdaad belangrijke wijzigingen ondergaan. Het is zeer duidelijk dat de twee Waalse geïndustrialiseerde provincies relatief méér genoten hebben van de conjuncturele verbetering. Meer bepaald haalde Luik een groot voordeel uit die positieve evolutie: het aandeel van die provincie in de totale werkloosheid van verschillende sectoren daalde op aanzienlijke wijze (mijnen: van 14,85% naar 7,13%; metaal: van

164. Deze tabellen worden in *RdT* maandelijks gepubliceerd van januari 1931 tot en met december 1935. Na 1936 beschikken we niet meer over tabellen waarin de geografische én sectoriële verdeling van de werkloosheid *samen* worden opgenomen. Om praktische redenen namen we hier dus twee momentopnamen op.

165. Maar we wezen er reeds vaker op dat die amalgaamgroep waarschijnlijk veel werklozen uit bouw en voeding telde (zie i.h.b. nota 115).

32,24% naar 26,34%; glas: van 18,98% naar 13,22%, enz). Henegouwen zag zijn aandeel in de werkloosheidslast heel wat minder gunstig evolueren. Maar vooral de Vlaamse provincies, meer bepaald Antwerpen, zagen hun relatief aandeel in de werkloosheid van iedere sektor *toemenen*, ondanks de absolute daling van het aantal werklozen (Antwerpen: metaal: van 14,58% naar 17,05%; keramiek: van 53,91% naar 65,65%; chemie: van 3,27% naar 24,16%; enz. Voor beide Vlaanderen tekent men dezelfde evolutie op, hoewel veel minder uitgesproken).

Zoals gezegd, werden de werkloosheidsstatistieken merkkelijk verbeterd vanaf 1936: men bekwam dan o.a. ook maandelijks gegevens over de evolutie in geografische entiteiten die kleiner zijn dan de provincies.¹⁶⁶ Het is echter zinloos hier voor ieder van de 55 (later 44) "Gewestelijke Burelen" van de NDAW de bestaande gegevens, zelfs in jaarlijkse cijfers, weer te geven en te bespreken. We houden het daarom bij enkele synthetische benaderingen, die een preciezere belichting geven van de geografische spreiding van de werkloosheid na 1936. Ze tonen aan dat men geen zeer akkurate kijk heeft op de ruimtelijke impact van de werkloosheid, als men enkel op de provincies afgestemd blijft. In maart 1936 bleken in 9 van de 55 gewestelijke burelen van de NDAW reeds méér dan 50% der werklozen te zijn ingeschreven (Brussel, Antwerpen, Gent, Luik, Charleroi, Bergen, Moeskroen, Aalst en Sint-Niklaas). Gaat men nog verder in de hergroepering, dan blijkt dat 30 burelen 90% der werklozen groepeerden, zodat de overblijvende 10% verspreid waren over de 25 andere burelen.¹⁶⁷ 6 grote agglomeraties, nl. Antwerpen, Gent, Charleroi, Luik, Bergen en Brussel, kumuleerden in juni 1938 34,9% van het totaal aantal Belgische werklozen (36,2% der werkloosheidsdagen).

⇒ zie tabel 30 achteraan.¹⁶⁸

166. Vanaf nov. 1934 publiceerde *RdT* ook maandelijks tabellen met het aantal werklozen per regionale "Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Werkloosheid" (DAW), maar die gegevens hebben enkel betrekking op de werklozen vergoed door NKF. De DAW's waren instellingen die opgericht werden in 1934, ter vervanging van de WF's, in het kader van een "centraliseringspolitiek" van de overheid. De DAW's werden later zelf weer vervangen door de "Gewestelijke Burelen" van de NDAW.

167. *Bull. ONPC*, aug. 1937, p. 318.

168. *M.NDAW*, aug. 1938, p. 241-243 en *M.NDAW*, 1938, p. 30-32.

De werkloosheidsreglementering kende bovendien een speciale opdeling van de gemeenten van het land in 5 verschillende categorieën (vanaf 1933 varieerde de vergoeding naargelang van de categorie waarin de gemeente van de werkloze was ondergebracht : 1e categorie: de Antwerpse en Brusselse agglomeratie; 2e categorie: de andere nijverheids- en handelsgemeenten met méér dan 50.000 inwoners; 3e categorie: zelfde definitie met minder dan 50.000 inwoners; 4e categorie: half-industriële en handelsgemeenten; 5e categorie : rurale gemeenten.¹⁶⁹ In juli 1938 was de verdeling van de werklozen,¹⁷⁰ volgens een ongepubliceerde nota, als volgt.¹⁷¹
⇒ zie tabel 31

In twee provincies, Antwerpen en Brussel, was de helft van de werklozen gekoncentreerd in de metropool. Ook in de Waalse provincies Henegouwen en Luik waren méér dan 50% van de werklozen woonachtig in een klein aantal industriële gemeenten van méér dan 50.000 inwoners. Oost- en West-Vlaanderen kenden een gelijkaardige concentratie, maar dan in industriële- en handelsgemeenten van minder dan 50.000 inwoners. De weinig geïndustrialiseerde provincies Limburg, Luxemburg en Namen zagen de hoogste percentages van hun werklozen uiteraard verspreid over een veel groter aantal gemeenten, waar de controle bijgevolg veel moeilijker was. De werklozen die zich in dit geval bevonden waren echter, in absolute cijfers, zeer weinig talrijk. Die schijnbaar logische vaststellingen zijn niet onbelangrijk, omdat ze de opinie-kampagnes tegen de zgn. misbruiken van de werklozen, tot hun ware proporties herleiden. Zeer weinig werklozen woonden in streken waar de (mogelijke) fraudes het talrijkst konden zijn. Maar die kwestie komt elders ter sprake.¹⁷² Op het niveau van België in zijn geheel, valt alleszins op dat 4% der gemeenten (de 111 gemeenten van 1e en

169. In iedere provincie was een paritaire arbeiders- en patroonskommissie belast met de rangschikking van iedere gemeente in één dezer categorieën, op basis van de levensduurte, de industriële structuur, de activiteit van de bevolking, enz.

170. Die in de loop van de maand in een gemeentelijk stempelbureel waarin ingeschreven. "Note hebdomadaire sur le chômage au cours de la semaine du 5.IX.1938 au 10.XI.1938".

171. ARA, Papieren Van Isacker, Série II, nr. 1.

172. Zie ons boek *De werkloosheid...*, passim.

2e categorie) samen 39% der werklozen groepeerden.¹⁷³ Aan de andere zijde telden 2246 gemeenten (84% van het totaal) nauwelijks 1/4 van het totaal der werklozen. Dit gegeven zegt natuurlijk niets over de mate waarin zekere niet-rurale gebieden ontsnapten aan of werden getroffen door de werkloosheid. Brengt men het aantal (maandelijks ingeschreven) werklozen echter op een kaart, krijgt men een veel duidelijker beeld van de streken waarin de werkloosheid het hevigst woedde.¹⁷⁴

⇒ zie kaart 1 achteraan.

De werkloosheid kende een bijzonder hoog niveau in een driehoek die gevormd wordt door de steden Gent - Antwerpen - Brussel. In augustus 1936 waren 42% van alle Belgische werklozen ingeschreven in de stempelburelen van deze streek. De Henegouwse (Mons - Borinage, La Louvière en Charleroi) en Luikse (Luik - Verviers) industriebekkens vormden twee andere kernen van werkloosheid, naast de grensstreek die van Roeselare over Kortrijk naar Doornik loopt. Deze drie streken telden resp. 14,98% (Henegouwen), 8,48% (Luik) en 10,24% (grensstreek) der werklozen. Bijgevolg bevonden 76,18% der Belgische werklozen zich in deze kerngebieden.

Men zal opwerpen dat de hier geschetste geografische repartitie van de werkloosheid, zeer weinig revelerend is, omdat ze precies samenvalt met de bestaande kernen van industriële activiteit. Het zou echter verkeerd zijn die analyse als een loutere tautologie van de hand te wijzen. De belangrijkste konklusie is precies dat, ondanks zekere regionale onevenwichten, geen enkel belangrijk industrieel centrum op reële wijze ontsnapte aan de werkloosheidskwaal. We zagen wel dat vooral de driehoek Gent - Antwerpen - Brussel proportioneel zwaarder door de werkloosheid werd getroffen dan b.v. het Luikse bekken, dat slechts een relatief geringe werkloosheid kende. Maar het ruimtelijk beeld van de werkloosheid vertoonde, globaal gezien (zeker tot ca. 1936), geen opmerkelijk vooruitlopende

173. Vanaf januari 1939 publiceerde *M.NDAW* maandelijks ook een speciale tabel ("tabel 3") met de werkloosheid in de gemeenten van 1e en 2e categorie (gegroepeerd per streek). Het aandeel van die gemeenten in het totaal aantal werklozen en werkloosheidsdagen schommelde in de loop van 1939 o.h.a. tussen 35 en 40%.

174. Overgenomen uit *Bull. ONPC*, 15.X.1936, p. 338-339.

of achterblijvende gebieden. Groot-Brittannië vertoonde wel zo'n gekontrasteerde evolutie, waar de ontwikkeling van nieuwe activiteiten bepaalde streken bevoordeligde (b.v. de streek rond Londen, het zuidoosten en zuidwesten van Groot-Brittannië), terwijl andere regio's door hun onaangepaste produktiestructuur ver achterna hinkten ("depressed areas").¹⁷⁵ In ons land was de werkloosheid echter op zulke wijze geografisch ingeplant, dat dit euvel als een *algemene* kwaal werd beschouwd, en niet als een probleem dat eigen was aan welbepaalde, zeer specifieke streken.¹⁷⁶ De druk van de werkloosheid op mentaliteit en beleid werd er des te zwaarder om.

3.5. *Enkele sociale karakteristieken van de werkløzengroep*

Om de werkloosheidsproblemen goed te begrijpen, moet men ook enig inzicht hebben in de sociale structurering van de werkløzenbevolking. Welke geslachten en welke leeftijdsgroepen werden vooral door de werkloosheid getroffen? Jammer genoeg laten de statistieken vóór 1936 ons hier weer in de steek, méér nog dan voor de geografische verspreiding. Buiten grove schattingen — die eerder gissingen zijn — en enkele cijfers die betrekking hebben op één geïsoleerde streek of vereniging (zonder dat men weet of ze representatief zijn), bestaan er geen gegevens die ons hierover kunnen inlichten. Pas met de oprichting van de nieuwe statistische dienst van de NDAW kwam hierin enige verandering.

3.5.1 *De werkloosheid per geslacht; het probleem van de vrouwenwerkloosheid*

Onze observatie van de werkloosheid bij de vrouwen wordt verstoord door allerlei institutionele factoren, méér nog dan het geval is bij de werkloosheid i.h.a.. Kijken we eerst naar de verzekeringsgraad van de vrouwelijke werkende bevolking, volgens de telling van

175. S. CONSTANTINE, *Unemployment in Britain between the wars*, London, Longman, 1980, p. 17-19.

176. Zie ook de kommentaar van de econoom Ch. Roger, "Analyse de la répartition du chômage complet d'après l'enquête spéciale de mars 1936", *BISE*, mei 1937, p. 343: "En conclusion, l'examen de la répartition régionale du chômage ne révèle pas pour la Belgique l'existence de <<depressed areas>> au sens anglais du terme".

december 1930.¹⁷⁷ De representativiteit van de verzekeringsstatistieken betreffende de vrouwenwerkloosheid blijkt zeer slecht te zijn. Terwijl 42,4% van alle mannelijke arbeiders uit handel en nijverheid waren aangesloten bij een werkloosheidsskas (13,26% van alle mannelijke *bedienden* waren in dat geval), bleken slechts 29,55% van alle arbeidsters dit gedaan te hebben. Bij de groep vrouwelijke bedienden was de situatie nog slechter: nauwelijks 5,78% had zich verzekerd tegen de werkloosheid. Globaal gezien waren dus slechts 25,12% van alle werkende vrouwen uit handel en nijverheid aangesloten bij een werkloosheidsskas (bij de mannen was het ekwivalent percentage 37,76%). Binnen de totale groep van de verzekerden maakten de vrouwen dus 13,21% uit (86.564 vrouwen op 655.230 verzekerden). Zoals gezegd, publiceerde de fakultatieve werkloosheidsverzekering overigens pas vanaf 1936 regelmatige gegevens over de werkloosheid per geslacht. Tussen 1930 en 1936 hebben we dus geen enkele indicatie over de werkloosheid bij de mannelijke en vrouwelijke verzekerde arbeidersbevolking.¹⁷⁸ Daar komt nog een tweede bezwarende faktor bij. Het veld van de werkloosheidsverzekering is immers niet alleen een zeer beperkt observatieterrein om de reële werkloosheid bij de vrouwelijke arbeidende bevolking te volgen; binnen dit beperkte verzekeringsveld werd de positie van de verzekerde vrouw bovendien nog aangepast in de crisisjaren. In het vlak van de vergoedingsgerechtigheid werden mannen en vrouwen niet op gelijke voet behandeld. Eerst werd de (volledig) werkloze *gehuwde* vrouw uit de NKF-prorogaties gestoten: de duur van de vergoeding werd voor die categorie vrouwen dus ernstig beperkt, zodat het lidmaatschap van de werkloosheidsskas ook zoveel minder aantrekkelijk werd. Later, in 1933, werd de volledig werkloze gehuwde vrouw zelfs *alle* vergoedingen ontzegd. Begin 1935 werd die maatregel enigszins versoepeld, doordat de volledig werkloze gehuwde vrouw voortaan weeral recht op vergoeding kreeg, op voorwaarde dat ze "gezinshoofd" was. Zelfs als ze geen gezinshoofd was, kon die vrouw tevens opnieuw de statutaire (kas)vergoeding trekken, als ze kon bewijzen het jaar daarvoor minstens 60 dagen te hebben gewerkt. Voor de gedeeltelijk werkloze vrouw, alsook voor

177. *RdT*, juni 1934, p. 740-742.

178. Op één uitzondering na: de telling van 31.XII.1930.

de ongehuwde vrouw waren geen speciale diskriminerende voorwaarden voorzien.¹⁷⁹ Konklusie : veel volledig werkloze gehuwde vrouwen kwamen zelfs in de (beperkte) verzekeringsstatistieken niet meer terecht. Dit verklaart ook waarom op het einde der jaren 1930 het procentueel aandeel van de vrouwen in het totaal aantal verzekerden was afgenomen (in december 1938 maakten de vrouwen 8,50% van de verzekerden uit, tegen 13% in december 1930). De financiële voordelen die men uit de bijdrage voor de werkloosheidskas kon halen, was voor veel vrouwen immers sterk afgenomen.¹⁸⁰ De interpretatie van de statistieken over de werkloosheid bij de verzekerde vrouwen moet met die factoren dus steeds rekening houden.
⇒ zie tabel 32 achteraan.

Het percentage van de vrouwen in het totaal aantal dagelijks gecontroleerde werklozen lag steeds bijzonder laag. Nooit overschreed dit getal de 10%; o.h.a. schommelde het tussen 4 à 6%.¹⁸¹ Dit globale getal dekte echter enkele zeer specifieke karakteristieken van de geregistreerde vrouwenwerkloosheid. Vermits het dagelijks gemiddelde van het aantal gecontroleerde werklozen geen onderscheid maakte tussen volledige en gedeeltelijke werkloosheid, moeten we een tweede tabel opnemen, nl. het aantal vrouwelijke werklozen in de loop van de maand ingeschreven in een gemeentelijk stempelbureel, om de zeer specifieke structurering van de vrouwelijke werkloosheid aan te tonen.
⇒ zie tabel 33 achteraan.

Het is erg opvallend dat de gedeeltelijke werkloosheid steeds een enorm aandeel van de totale vrouwelijke werkloosheid in beslag nam (o.h.a. tussen de 75 en 85%). Dit overheersende aandeel van de

179. Op de politieke verwickelingen rond de diskriminaties komen we in ons boek *De werkloosheid...*, in detail terug.

180. Cijfers met verzekerden per geslacht en activiteitssector in tabellen "4 bis" van *M.NDAW*, 1939. Het K.B. van 29.I.1935, dat de strenge bepalingen van mei 1933 enigszins temperde, voorzag expliciet de mogelijkheid, voor de vrouwen die toen van de verzekering afzagen, op voordelige wijze terug tot de kassen toe te treden.

181. Ter vergelijking: in 1930 gaf de Beroepstelling op dat de vrouwen 18,62% uitmaakten van het totaal aantal arbeiders en bedienden in handel en nijverheid; in 1937 gaf de Industriële- en Handelstelling een percentage van 19,88% vrouwen in de effectieve tewerkstelling in handels- en nijverheidsbedrijven in activiteit.

gedeeltelijke werkloosheid verklaart tevens waarom het percentage vrouwen in het totaal "aantal werklozen in de loop van de maand in een stempelbureel ingeschreven", hoger ligt dan het percentage in het aantal "dagelijks gecontroleerde werklozen": het over- en weergaan tussen fabriek en stempelbureel is uiteraard veel belangrijker bij gedeeltelijke werkloosheid, zodat het totaal per maand veel hoger is dan het aantal gedeeltelijk werklozen op één dag. De overheidsbepalingen die de *volledig* werkloze vrouwen diskrimineerde zijn niet alléén verantwoordelijk voor het lage geregistreerde percentage van die categorie. De specifieke beroepsactiviteit van de verzekerde vrouwen speelt hierin ook een rol. Volgens de Beroepstelling van december 1930 waren 42,13% van alle arbeidsters tewerkgesteld in de textielnijverheid. In december 1938 waren 46.442 van de 83.963 verzekerde vrouwen werkzaam in de textielsector (55,3%).¹⁸² Proportioneel waren de textielarbeidsters dus beter beveiligd tegen de werkloosheid dan vrouwelijke werkkrachten in andere sectoren. Dit had twee gevolgen. Op de 28.084 werkloze vrouwen die in december 1938 door de kassen vergoed werden, waren er 19.235 textielarbeidsters (68,5%).¹⁸³ Hiervan was de grote meerderheid, nl. 16.915 of 88% gedeeltelijk werkloos. We zagen reeds hoger dat de gedeeltelijke werkloosheid traditioneel precies van groot belang was in de textielsector. Een ander belangrijk gevolg van dit fenomeen is de grote geografische concentratie van de verzekerde vrouwenwerkloosheid. Van de 16.918 vrouwelijke werklozen die zich in de loop van augustus 1936 in een gemeentelijk stempelbureel inschreven, waren

182. Pas voor dec. 1938 wordt in *M.NDAW* het aantal verzekerden per sektor en geslacht gegeven (tabellen "4 bis"). Ook de gepubliceerde telling van 1930 geeft de opdeling niet. Wel een opdeling van de verzekerden per geslacht en per provincie: daaruit blijkt dat 66% van alle verzekerde vrouwelijke industriearbeidsters Oost- en West-Vlamingen waren, terwijl die twee provincies slechts 42% van de totale vrouwelijke tewerkstelling in de nijverheid in beslag namen.

183. Zie de tabellen "4 bis" in *M.NDAW*, 1936-1939. In die jaren is het aandeel van de textielarbeidsters in de totale vrouwelijke werklozenbevolking steeds ongeveer 2/3. In december 1938 zijn de daaropvolgende belangrijke groepen vrouwelijke werklozen afkomstig uit de sectoren kleding, huid & leder, tabak (resp. 4%, 6,4% en 3,8% van het aantal werklozen).

er 10.314 (of 61%) die dit deden in Oost-Vlaanderen, waar de textielnijverheid uiteraard voornamelijk was ingeplant.¹⁸⁴

Vat men al de voorgaande gegevens samen, dan kan men op enigszins lapidaire wijze zeggen dat de verzekerde vrouwenwerkloosheid van de jaren 1930 hoofdzakelijk terug te brengen was tot een aangelegenheid van Oost- en West-Vlaamse gedeeltelijk werkloze textielarbeidsters. Zowel geografisch als sectorieel was de fakultatieve werkloosheids(verzekering) bij de vrouwen immers sterk gekoncentreerd, méér nog dan de reële concentratie van de vrouwelijke tewerkstelling. Noteren we terloops ook dat de overheid bijzonder slecht geïnformeerd was over de reële en recente stand van de werkloosheid bij de vrouwen, zodat het beleid terzake (eventuele — en soms effectieve — besnoeiingen, eventuele specifieke tewerkstellingsmaatregelen, enz.) ook volledig “op de tast” moest worden uitgedacht en uitgevoerd. Om dit deel te besluiten, herinneren we nog even aan de konklusies van de analyse van de vrouwenwerkloosheid op basis van de tellingen (cf. supra): de verzekeringsstatistieken onderschatten natuurlijk merklijk de werkloosheidsgraad bij de vrouwelijke tewerkgestelden (die lag bij de volledig werkloze vrouwen in werkelijkheid ca. 5 maal hoger dan de verzekeringsstatistieken zouden doen geloven), maar desalniettemin was de reële werkloosheidsgraad merklijk lager dan bij de mannelijke groep tewerkgestelden.

3.5.2. *De werkloosheid per leeftijdskategorie; de werkloosheidsduur*

Ook over de andere aspecten van de werkloosheidspolitiek was de overheid zeer slecht ingelicht. Om efficiënt in te grijpen in specifieke problemen als de jeugdwerkloosheid of de werkloosheid bij oudere arbeiders, moet men over gedetailleerde en betrouwbare statistieken terzake beschikken. Maar ook hier schoot de kennis van de overheid totaal tekort. Men kon vóór 1936 zelfs niet bij benadering zeggen welke de leeftijdsopbouw van de werklozenbevolking was. Nochtans werd in die jaren buitengewoon veel gepraat en

184. In juli 1937: 58%; april 1938: 68%; mei 1939 : 62%; enz. Voegt men daar de vrouwelijke werklozen van het gewestelijk bureel Verviers bij (ander belangrijk textielcentrum), dan stelt men vast dat in augustus 1936 75% der vrouwelijke werklozen in die beide provincies en Verviers resorteerden.

geschreven over de jeugdwerkloosheid, en dit in de meest uiteenlopende syndikale, patronale en politieke milieus. Iedere politieke of syndikale verantwoordelijke gaf zowat zijn eigen schatting van het aantal jonge werklozen ten beste. Men weet echter nooit op welke bronnen of aanwijzingen die gissingen steunden en deze laatste schijnen ook vaak gewoonweg van elkaar gekopieerd te zijn. Men weet tevens niet steeds of men het had over *alle* jonge werklozen, niet-verzekerde inkluis, of alleen over de verzekerde. De gebruikte leeftijdscategorieën (14-16 jaar, minder dan 20 jaar, 18-25 jaar, enz.) stemden ook niet altijd overeen (o.h.a. werd wel gesproken over de jongeren van 14 tot 25 jaar: 14 jaar is de minimumleeftijd waarop men kon gaan werken, de bovenste limiet is ietwat arbitrair gekozen). Binnen die vage marges werd het aantal jonge verzekerde en niet-verzekerde werklozen in de jaren 1933-1935 o.h.a. tussen de 80 à 100.000 geschat.¹⁸⁵ Enkele preciese gegevens hebben betrekking op einde 1933-begin 1934. Het ministerie van Arbeid voerde dan een speciale telling uit over de verzekerde werklozen van 16 tot 20 jaar. In totaal waren er 39.850 waarvan ca. 20.000 volledig werkloos. Dit zou betekenen dat ca. 10 à 13% der totale verzekerde en volledig werklozen die leeftijd hadden.¹⁸⁶ Over het aandeel van de overige

185. Een overzicht van die verschillende schattingen in P. WYNANTS, "La Jeunesse Ouvrière Chrétienne face au chômage des jeunes (1931-1936)", *Revue belge d'histoire contemporaine*, 1979, p. 466-468. De enkele bijkomende gegevens over jeugdwerkloosheid die we via diverse wegen op het spoor konden komen (i.h.b. een paar tellingen uitgevoerd door openbare instanties van één welbepaalde geografische regio) zijn te fragmentair of bevatten te weinig vergelijkingspunten om bruikbaar te zijn. B.v. RABW, Prov. bestuur O.-VL., nr. 1073. Telling uitgevoerd op aanvraag provinciebestuur: geeft aantal jonge werklozen 15-21 jaar per D.A.W. begin 1935, maar zonder de totale aantallen werklozen te citeren; *Bulletin communal de Bruxelles*, 1935, p. 1911: enquête over leeftijdscategorieën en duur werkloosheid bij Brusselse werklozen, maar de grens voor "jonge" werklozen is hier 30 jaar; tevens alleen leeftijden gegeven voor werklozen die langer dan twee jaar zonder werk zaten; enz.

186. De vergelijking met het aantal werklozen in zijn geheel is ook hier zeer moeilijk. De resultaten van die enquête zijn slechts bekend doordat twee auteurs die (ongepubliceerde en naar waarde niet te controleren) gegevens citeerden in hun respectieve boeken: M. GOTTSCHALK, *La remise des chômeurs au travail*, Bxl., 1935, p. 105 citeert de datum begin 1934 (toen waren er 200.000 volledig werklozen en 390.000 werklozen in het totaal); J. RAMAEKERS, *De jeugdwerkloosheid en de bestrijding van haar gevolgen in België*, Brussel-Antwerpen, 1937 p. 17-18 zegt "herfst 1933" voor hetzelfde cijfer: toen waren er ca. 300.000 werklozen, waarvan ca. 140.000 volledig.

jonge werklozen (14 tot 16 en 21 tot 25 jaar) is niets geweten. Een andere enquête van het departement Arbeid, gevoerd in juni 1935, geeft een ietwat duidelijker beeld.

⇒ zie tabel 34 achteraan.¹⁸⁷

De volledig werkloze jonge arbeiders (-25 jaar) maakten over het algemeen 10 à 12% uit van de werklozen, met hogere percentages in Vlaanderen dan in Wallonië, waar de meeste percentages rond de 8 à 11% schommelden. Bij de vrouwelijke en gedeeltelijk werklozen lagen die cijfers hoger. De werklozen ouder dan 50 jaar schenen weeral iets talrijker te zijn in Wallonië dan in Vlaanderen. We zullen straks zien of die gegevens worden bevestigd door latere, meer betrouwbare tellingen. De schatting van de juiste omvang van de jeugdwerkloosheid wordt overigens weeral bemoeilijkt door de specifieke organisatie van de toenmalige fakultatieve werkloosheidsverzekering. De betekenis van eventuele gegevens over het aantal jonge verzekerde werklozen hangt uiteraard af van de representativiteit van de verzekerden t.o.v. het geheel. Er bestonden precies institutionele factoren die de ontwikkeling van de werkloosheidsverzekering bij de jongeren (zoals bij de vrouwen) in de weg stonden. Men moest minstens 15 jaar zijn om bij een kas te mogen aansluiten; men moest een zeker aantal dagen gewerkt hebben.¹⁸⁸ Jongeren die zich pas op de arbeidsmarkt begeven hadden, hadden het dus soms zeer moeilijk om in de werkloosheidsverzekering (en de statistieken) terecht te komen.

Gelukkig werden de zaken iets duidelijker in 1936. Maar in tegenstelling tot de opdeling per regio, sektor en geslacht, werd de opdeling per leeftijds categorie in die periode *niet* opgenomen in de normale, maandelijks en wekelijkse werkloosheidsstatistieken. Onze

187. Ook gekend dank zij J. RAMAEKERS, *De jeugdwerkloosheid...*, p. 62-65. De auteur publiceerde niet de cijfers, alleen de percentages. De cijfers van bepaalde regionale DAW's ontbraken (Brussel, Bergen, La Louvière). In juni 1935 waren in België 146.581 volledig en 104.066 gedeeltelijk werklozen.

188. Tussen 300 dagen en 6 maanden: de reglementering terzake werd vaak gewijzigd en is zeer complex: cf. art. 11 van KB van 31 mei 1933, gewijzigd door KB's van 14.VIII.1933 en 29.I.1935. Dit laatste voorzag de mogelijkheid dat jongeren op de schoolbanken zich eveneens in een werkloosheidskas konden inschrijven. Het aantal geregistreerde jonge werklozen van 14 tot 16 jaar kon vanaf einde 1935 ook op artificiële wijze worden gedrukt door het KB van 31.VII.1935: zekere jonge werklozen konden verplicht worden op school te blijven.

informatie blijft hier beperkt tot bepaalde enquêtes, ware momentopnamen, die door de NDAW werden uitgevoerd.¹⁸⁹ Bovendien zullen we ook gebruik maken van de gegevens die de telling van 27 februari 1937 ons verschaft over de leeftijdsopbouw van de groep verzekerde volledig werklozen.
⇒ zie tabel 35 achteraan.¹⁹⁰

Op het eerste gezicht lijkt tijdens het jaar van conjunctureel herstel 1936-1937 het aandeel van de jongere leeftijdsklassen te zijn af-, en dat van de oudere (+ 50 j.) klassen te zijn toegenomen. Enkele andere benaderingen van het probleem, specifiek toegespitst op de jonge werklozen (-25 jaar) en op de oudere werklozen (+ 50 jaar), bevestigen die tendens.

189. Speciale tellingen in maart 1936 en maart 1937; een steekproef i.v.m. jonge werklozen op 9 sept. 1938; resultaten en commentaar in *M.NDAW*, 15.XII.1936, p. 511 e.v.; 15.I.1937, p. 579 e.v.; aug. 1937, p. 312 e.v.; jan. 1939, p. 662 e.v.; *Bull. ONPC*, sept. 1939, p. 277 e.v. De originele tellingsdossiers van de telling van maart 1936 bevinden zich in het archief van het Nat. Inst. voor de Statistiek.

190. De ref. in nota 189. Het totaal werklozen waarop die percentages betrekking hebben verschillen van datum tot datum. Maart 1936: een speciale enquête, naast de gewone controle- en vergoedingsactiviteit, m.b.t. het aantal werklozen die zich in de loop van de maand ter controle begaven. Een zeker percentage van de verzekerde werklozen ontsnapten aan die telling: ca. 15%. Toch beschouwde de NDAW de gegevens als betrouwbaar (*M.NDAW*, 15.XII.1936, p. 511-512); 1937: telling in functie en op basis van de normale controle-activiteit in de loop van de maand en geleverd door de kassen. Daardoor moet van de opgegeven cijfers en de percentages, volgens de NDAW zelf geen "mathematische juistheid" verwacht worden, hoewel ze toch een duidelijke tendens geven. Inderdaad kloppen de percentages en de totalen niet (*M.NDAW*, aug. 1937, p. 316 en 327). Gegevens over de gedeeltelijk werklozen bestaan alleen voor maart 1936: de percentages waren hiervoor resp. 4.01, 26.80, 30.11, 19.20, 14.75, 4.65. Merken we op dat het aandeel van de volledige werkloosheid in iedere ouderdomsgroep toeneemt met de leeftijd. 60% van de werklozen van 20 tot 30 jaar waren volledig werkloos; 71% voor de werklozen van 50 tot 60 jaar. De cijfers over gedeeltelijk werklozen geleverd door de telling van 9 sept. 1938 zijn niet vergelijkbaar met die eerste cijfers voor maart 1936: cf. *M.NDAW*, jan. 1939, p. 672. Tenslotte moet gezegd worden dat voor maart 1936 de leeftijd van ca. 0,3 der getelde werklozen onbekend is gebleven. Volgens de beroepstelling van 1930 waren 17,2% van de bedienden en arbeiders jonger dan 21 jaar (*RdT*, juni 1934, p. 727 en 762-763); volgens de nijverheidstelling van 27 febr. 1937 waren 27,79% van de in de nijverheid tewerkgestelde arbeiders jonger dan 25 jaar (*Ekon. & Soc. Telling van 27.II.1937*, dl. IV, p. 18-19).

⇒ zie tabel 36 achteraan.¹⁹¹

T.o.v. het dieptepunt van de crisis in 1933-1934 (toen volgens de schaarse gegevens die we citeerden, de jonge werklozen van 16 tot 20 jaar 10 à 13% van het totaal der werklozen uitmaakten), lijkt het aandeel van de jonge werklozen in maart 1936 duidelijk te zijn afgenomen. Dit lijkt ook het geval te zijn t.o.v. de gegevens vermeld door de onvolledig gepubliceerde en slecht vergelijkbare telling van juni 1935 (zie hoger, tabel 34). Die trend heeft zich doorgezet naar het einde van de jaren 1930. Het procentueel aandeel van de jonge mannelijke gekontroleerde volledig werklozen (jonger dan 25 jaar) viel van 10% in maart 1936 (14.156 in absolute cijfers) tot 6,7% in september 1938 (6.766). Voor de vrouwelijke volledig werklozen zijn die cijfers resp. 24,2% en 19% (854 en 667 in absolute cijfers). Het valt op dat het aandeel van de jongeren veel groter is in de groep van de vrouwelijke werklozen dan in die van de mannelijke werklozen. Dit staat natuurlijk in verband met het specifieke tewerkstellingspatroon van de vrouwelijke bevolking: vele vrouwen verlieten het arbeidscircuit eens ze gehuwd waren en ze zich aan de familiale arbeid wijdde. Vandaar trouwens ook de verschillende opbouw van de mannelijke en vrouwelijke werklozenbevolking naar burgerlijke stand: drie vierden van de verzekerde mannelijke werklozen waren in maart 1936 gehuwd, terwijl minder dan de helft van de vrouwelijke werklozen in dat geval waren.¹⁹²

191. *M.NDAW*, jan 1939, p. 662 e.v. De telling van maart 1936 geeft voor die leeftijdsklassen ook de percentages gedeeltelijk werklozen = resp. voor mann.: 1.2, 11.8 en 87.0%; voor vr.: 4.2, 24.2, 74.5%. De vergelijking tussen 1937 en 1938 is niet volledig op dezelfde basis opgebouwd. Febr. 1937 telde verzekerde werklozen, sept. 1938 gekontroleerde. Cf. *M.NDAW*, jan. 1939, p. 667-668. Het aantal verzekerde maar niet gekontroleerde werklozen (want niet vergoedingsgerechtigd) zou de cijfers voor sept. 1938 dus moeten doen toenemen (voor mannelijke verzekerde volledig werklozen van -25 j.: ca. 9000 i.p.v. 6766) (*Ibidem*, p. 669).

192. *M.NDAW*, 15.XII.1936, p. 521 (telling van maart 1936) en *Ekon. & Soc. Telling der Ongebezigten*, dl. I, p. 51 (die cijfers hebben alleen op de volledig werklozen betrekking): *procentuele verdeling van de verzekerde werklozen (voll. en ged.) volgens geslacht en burgerlijke stand*:

⇒ zie tabel 37 achteraan.

De opdeling per burgerlijke stand, geslacht en *per provincie* in *M.NDAW*, 15.I.1937, p. 588. Vergeten we niet de invloed van de reglementaire bepalingen op de verdeling van de vrouwelijke werklozen per burgerl. stand (de gehuwde vrouw was

De afname van het aandeel der jonge werklozen in de totale werklozenbevolking ging inderdaad gepaard met een aanzienlijke toename van het aandeel der oudere werklozen van 50 jaar en meer. Uit voorgaande tabel 35 konden we reeds afleiden dat het percentage der volledig werklozen van méér dan 50 jaar was gestegen van 29% naar 34% tussen maart 1936 en maart 1937; in juli 1937, nauwelijks 4 maand later, tekende men reeds een percentage op van 40%.¹⁹³ Op het hoogtepunt van de conjuncturele verbetering was dus bijna de helft van de verzekerde volledig werklozen ouder dan 50 jaar! Merkwaardig is wel dat in april 1939, na de nieuwe aftakeling van de economische toestand van 1938, het aandeel van die werklozen, procentueel gezien, weer was *afgenomen* (28% van het totaal).¹⁹⁴ De NDAW knoopte daar volgende konklusies aan vast. In de gunstige conjuncturele fase nam het aantal oudere werklozen af, maar in mindere mate dan de jonge werklozen. Daarentegen steeg het aantal oudere werklozen in de ongunstige conjuncturele fase, maar opnieuw in mindere mate dan de jongeren. "De oudere arbeiders zijn dus bevoordeligd wat betreft de afdanking, maar benadeeld wat betreft de aanwerving." Met andere woorden, had een oudere werkloze, dank zij zijn ervaring, kennis, enz., minder kans om zijn werk te verliezen dan een jonge kollega, maar eens een oudere arbeider ontslagen was, had hij veel meer kans om een langdurige werkloosheid mee te maken (door hogere loonsvoorwaarden, snel verouderde en onaangepaste arbeidscapaciteiten, geringe mobiliteit, enz.).

In de tweede helft van de jaren dertig maakte het probleem der "jonge werklozen" dus plaats voor een nieuw probleem, dat van de "oudere werklozen." De aandacht van de politieke en sociale milieus zou in die jaren dan ook duidelijk verschuiven van de ene naar de

minder gemakkelijk vergoedingsgerechtigd - cf. supra).

193. *Bull. ONPC*, sept. 1939, p. 277. Die procentuele stijging dekte een *daling* in absolute getallen (42.024 werklozen ouder dan 50 jaar in maart 1936, 35.465 in juli 1937). De limiet "50 jaar" is, zo geeft de NDAW zelf toe, enigszins arbitrair. Een statistiek van de werklozen per leeftijdscategorie, opgesteld door de socialistische federatie van vakbonden van Charleroi, bevestigt die tendens: in 1935 waren 23,5% van haar werklozen ouder dan 51 j., in 1938 bedroeg dit percentage 38,4% (*Bull. ONPC*, sept. 1938, p. 293). De toename van het aandeel van de oudere werklozen zou ook blijken uit de slecht vergelijkbare percentages geciteerd door de slechts partieel gepubliceerde telling van juni 1935 (cf. tabel 34).

194. *Ibidem*, p. 277-278. Maar nu dekte de procentuele afname een *stijging* in absolute getallen (ca. 40.000).

andere kwestie. Ook het gevoerde werkloosheidsbeleid werd door die evolutie beïnvloed. De specifieke maatregelen rond de jeugdwerkloosheid kwamen op gang in een periode waar die kwestie relatief op het achterplan verschoof (ca. 1935-1936); in de jaren daarop hield de overheid zich veel minder bezig met de jonge werklozen dan met de minstens even complexe kwestie van de readaptatie en tewerkstelling van oudere arbeidskrachten.¹⁹⁵ De studies over de leeftijdsopbouw van de werklozenbevolking hadden immers ook de aandacht gevestigd op een verwant probleem: de *duur* van de werkloosheid. De vaststelling dat de oudere werklozen benadeeld waren wat betreft de aanwerving en dus meer risico liepen langdurig werkloos te blijven, liet zich inderdaad op ondubbelzinnige wijze cijfermatig vaststellen.

⇒ zie tabel 38 achteraan.¹⁹⁶

In maart 1936 was ongeveer de helft der volledig werklozen sinds minder dan 1 jaar zonder werk; ca. 20% van die werklozen zaten reeds langer dan 3 jaar zonder broodwinning. Binnen die laatste groep was het aandeel van de oudere werklozen zeer groot: ca. 43% ervan waren ouder dan 50 jaar. De werklozen tussen vijftig en zestig jaar en tussen 60 en 65 jaar telden resp. 30% en 37% arbeiders die langer dan drie jaar zonder werk zaten. Voor de groepen tussen 20 en 30 en tussen 30 en 40 jaar lagen die percentages merkkelijk lager; resp. 13% en 17%. Die ongelijke verdeling van de werkloosheidsduur per leeftijdskategorie kunnen we nog op een andere manier vaststellen, nl. door de gemiddelde ouderdom per werkloosheidsduur en de gemiddelde werkloosheidsduur per ouderdomsgroep te berekenen.¹⁹⁷

Duur werkloosheid	gemidd. leeft.	leeftijdsgroep	gemidd. duur werkl.
- 1 jaar	38 j. 1 m.	- 20 j.	7 m.
1 - 2 jaar	41 j. 11 m.	20 - 25 j.	12 m.
2 - 3 jaar	43 j. 5 m.	25 - 30 j.	14 m.
3 - 4 jaar	44 j. 11 m.	30 - 40 j.	16 m.

195. Dit komt ter sprake in ons boek *De werkloosheid...*, hfdst. 5.

196. *M.NDAW*, 15.XII.1936, p. 530.

197. *M.NDAW*, 15.XII.1936, p. 532. Voor de volledig werklozen.

4 - 5 jaar	45 j. 7 m.	40 - 50 j.	20 m.
5 - 6 jaar	46 j. 11 m.	50 - 55 j.	23 m.
+ 6 jaar	48 j. 4 m.	55 - 60 j.	25 m.
Totaal	40 j. 10 m.	60 - 65 j.	28 m.

Stijging van de ouderdom en de werkloosheidsduur gingen volgens beide indicatoren duidelijk hand in hand. Merken we terloops op dat de gemiddelde leeftijd van de Belgische verzekerde volledig werkloze bijna 41 jaar bedroeg. Nauwkeuriger analyses per provincie en per bedrijfstak lichten de betekenis van de leeftijdsopbouw van de werklozengroep nader toe.¹⁹⁸

Bepaalde activiteitstakken telden merkkelijk meer oudere werklozen dan andere. In de groevensector waren in maart 1936 40% der werklozen ouder dan 50 jaar; in de glassektor 41%; in de sektor der onbewerkte metalen 38% (bewerkte metalen : 32%); in de tabaksnijverheid 38%; in de chemie 30%. In andere takken was het aandeel der oudere werklozen beduidend minder: de voeding (22%), de bouw (25%), transport (26%), boek (26%), kunst en precisie (27%) scoorden het laagste en hadden bijgevolg relatief méér jongere werklozen. Samenvattend kunnen we stellen dat de zware, traditionele exportsectoren, die in het produktieproces vaak ook een belangrijke fysieke inspanning vergden, gekenmerkt werden door een veroudering van de werklozengroep.¹⁹⁹ Merken we in die optiek ook op dat de sectoren waar de vaardigheid en kennis van de oudere arbeiders een grote troef was (boek, kunst & precisie) precies relatief méér jongere werklozen telden. Wat betreft het aandeel van de ouderen in het totaal aantal werklozen, hield de textielnijverheid zowat het midden tussen beide uiterste groepen die we citeerden: 30% der volledig werklozen waren daar ouder dan 50 jaar. Maar vooral de hogere gemiddelde leeftijd van de Waalse (d.w.z. Vervier-

198. Zie de uitgebreide tabellen, die we hier onmogelijk kunnen overnemen in *M.NDAW*, 15.XII.1936, p. 524 e.v. en, 15.I.1937, p. 590 e.v. en 600 e.v. I.h.b. p. 525 en 593. Zie ook C. ROGER, "Analyse de la répartition du chômage complet d'après l'enquête spéciale de mars 1936", *BISE*, mei 1937, p. 328-343: zeer overzichtelijke diagrammen per bedrijfstak die de leeftijdsopbouw van de werklozengroep uitbeelden.

199. De mijnsector vormt een uitzondering: slechts 27,6% der volledig werklozen waren daar ouder dan 50 jaar. Maar de speciale pensioenregeling in die sektor beïnvloedde die cijfers, ondergrondse mijnarbeiders gingen met pensioen op 55 jaar.

se) werkloze textielarbeiders trok dit aandeel de hoogte in.²⁰⁰ De contrasten in de leeftijdsstructuur per bedrijfstak brengen ons immers onvermijdelijk tot gelijkaardige contrasten in het geografische vlak. ⇒ zie tabel 39 achteraan.²⁰¹

Gezien de lokalisatie van de verschillende sectoren, was de werklozenbevolking in de Waalse provincies in maart 1936 duidelijk ouder dan in de Vlaamse provincies. Ca. 1/3 van de werklozen van de Waalse provincies was ouder dan 50 jaar; in de Vlaamse provincies vormde die groep slechts 1/4 van het totaal der werklozen. Omgekeerd telden de Vlaamse provincies beduidend hogere percentages jongere werklozen dan de Waalse (26,3%, 23,4% en 22% tegen 21,5%, 15,7% en 18,6%). Eén jaar later, in maart 1937, was het aandeel van de jongeren overal afgenomen en dat van de ouderen toegenomen. Dit is konform met de algemene evolutie van de leeftijdsstructuur van de werklozenbevolking tijdens de gunstige conjuncturele fase. Veel belangrijker is de vaststelling dat de contrasten tussen Vlaanderen en Wallonië op dat ene jaar zelfs zijn toegenomen. Brabant benaderde eerder de leeftijdsstructuur van de Waalse provincies en had een minder jonge werklozenbevolking dan Vlaanderen, maar maakte van 1936 naar 1937 toch niet een even sterk verouderingsproces mee als de Waalse landsgedeelten. De veroudering van de werklozenbevolking was dus sterker in de Waalse provincies dan in de Vlaamse. De gemiddelde leeftijd van een volledig werkloze lag dan ook hoger in Wallonië dan in Vlaanderen (Luik: 44 j. 3m.; Henegouwen: 41 j. 9m.; Namen: 43 j. 4m.; Brabant: 42 j. 5m.; Antwerpen: 39 j. 6m.; West-Vlaanderen: 39 j. 10m.; Oost-Vlaanderen: 39 j. 9m.).²⁰²

De leeftijdsopbouw per tak en per regio vertoont uiteraard ook nauwe banden met de structurering van de werkloosheidsduur per tak en regio. De meeste takken die relatief gezien méér oudere werklozen telden, waren precies ook die waar de werkloosheidsduur

200. Een Luikse werkloze textielarbeider was gemiddeld 46 j. 8m. oud, een Oost-Vlaamse 39 j. 7m. *M.NDAW*, 15.I.1937, p. 600.

201. *M.DAW* aug. 1937, p. 331-332. Uiteraard kan men ook de percentages berekenen voor de andere leeftijdskategorieën. Men kan dank zij die tabel de gegevens zelfs per Regionaal Bureel van de NDAW berekenen.

202. *M.NDAW*, 15.I.1939, p. 607 (voor maart 1936).

gemiddeld langer was. Groeven, onbewerkt en bewerkt metaal en glas kenden in hun respektieve werklozenbevolking de hoogste percentages arbeiders die langer dan drie jaar zonder werk zaten (nl. resp. 32,4%, 41,8%, 32,2% en 31,2; in de chemie: 33,5%). Voeding, bouw en transport waren daarentegen veel minder geplaagd door langdurige werkloosheid (slechts 10,2%, 14,3% en 19,1% der volledig werklozen waren daar langer dan drie jaar werkloos).²⁰³ De relatie met de werkloosheidsduur per provincie kan men vanuit datzelfde perspectief verklaren. Henegouwen en Luik kenden, zoals men kon verwachten, hogere percentages langdurig werklozen dan de Vlaamse provincies. Het aandeel van de arbeiders die langer dan drie jaar zonder werk waren in het totaal der volledig werklozen van iedere provincie, bedroeg volgende percentages: voor Henegouwen: 27,09%, voor Luik: 25,96%, voor West-Vlaanderen: 13,26%, voor Oost-Vlaanderen: 21,20%. Antwerpen benadert hier echter het patroon der Waalse provincies: 27,07%, terwijl Brabant, opmerkelijk genoeg (gezien de iets oudere leeftijdsstructuur dan in de Vlaamse provincies) slechts 17,58% van die langdurig werklozen onder haar werklozenbevolking telde, waardoor ze zich eerder op het Vlaamse patroon van (relatief korte) werkloosheidsduur afstemde.²⁰⁴

Ondanks het schaarse karakter van de gegevens over de leeftijdsopbouw van de werklozenbevolking, kan men samenvattend, toch enkele belangrijke vaststellingen maken. In het begin van de crisis was men vooral begaan met het probleem van de jonge werklozen: men zag daarin een grote bedreiging voor de toekomst. Kwantitatief gezien, wist men die kwestie nochtans niet goed te schatten. De aanwervingsgolf van 1935 schijnt echter vnl. te hebben geput in het

203. Uiteraard moet men niet vergeten dat bouw en voeding onderhevig zijn aan seizoenswerkloosheid, die maakt dat de duur van de werkloosheid uiteraard korter is. Andere sectoren die lage percentages werklozen langer dan drie jaar optekenden: kleding (16,3%), tabak (17,7%), boek (14,9%).

204. *M.NDAW*, 15.I.1937, p. 611. Men moet niet vergeten dat de Waalse provincies en hun specifieke nijverheidstakken echter relatief méér voordeel haalden uit de conjuncturele opgang van de 2e helft der jaren 1930, zodat de gemiddelde werkloosheidsduur in die takken en provincies later, na de momentopname van maart 1936 (beginfase van de gunstige ontwikkeling) positief kan zijn geëvolueerd, terwijl de Vlaamse provincies en takken, die minder voordeel haalden uit de opbloei, in negatieve zin zouden hebben kunnen evolueren. Wel is het zo dat die gunstige fase in Wallonië, door de actieve aanwerving van vnl. jongere arbeidskrachten, het aandeel der oudere werklozen daar kan hebben versterkt.

reservoir van jonge, goedkope arbeidskrachten. De leeftijdsstructuur van de werklozenbevolking werd in de jaren vóór 1940 immers gekenmerkt door een belangrijke *veroudering*: proportioneel bleven steeds méér werklozen, ouder dan 50 jaar, aan de kant van de arbeidsmarkt staan; ze hadden steeds minder kans om aangeworven te worden, zodat hun gemiddelde werkloosheidsduur ook beduidend toenam. De relatieve veroudering van de werklozenbevolking was bovendien bijzonder prangend in bepaalde sectoren zoals groeven, metaal en glas. Die takken waren vnl. in Wallonië gekoncentreerd (dat bovendien, op demografisch gebied, gekenmerkt werd door een oudere bevolking), zodat het Vlaamse landsgedeelte over een verhoudingsgewijs jonger arbeidsreserveleger beschikte.²⁰⁵ Dit was een belangrijke faktor voor de naoorlogse economische ontplooiing van Vlaanderen.

4. KONKLUSIE

Wie zich bezighoudt met de studie van de economische crisis — dus ook van de werkloosheid — in België tijdens de jaren 1930, wordt in de eerste plaats gekonfronteerd met een moeilijk bronnenprobleem. Welk is de waarde en de betekenis van de cijferreeksen? In dit artikel trachtten we in de eerste plaats de belangrijkste elementen van die historisch-kritische demarche op een rij te zetten. Die beschikbare statistieken bevatten tal van valkuilen, in de eerste plaats omdat ze slechts een beeld geven van de werkloosheid onder de tegen werkloosheid *verzekerde* arbeiders en bedienden (die groep vertegenwoordigde, naargelang van de ogenblikken, van ca. 1/3 tot iets meer dan de helft van het totaal aantal bedienden en arbeiders). Bovendien hebben ze nog tal van andere gebreken, die we in detail bespraken. Maar ze geven ons een dynamisch beeld van het verloop van de werkloosheid. Ze toonden dat in de donkerste krisismaanden (1934, begin 1935) de *volledig* werklozen ca. 20% van het aantal verzekerden uitmaakten (terwijl ca. 40% van de verzekerden ófwel gedeeltelijk ófwel volledig door werkloosheid waren getroffen). In de

205. 74% der mannelijke en 85,5% der vrouwelijke volledig werklozen jonger dan 25 jaar situeerden zich in de Vlaamse provincies; 18,5% en 11,1% in de Waalse (op 9 sept. 1938). *M.NDAW*, jan. 1939, p. 682.

gunstige maanden van het krisisdecennium (zomer 1937) viel dit percentage terug tot ca. 10% voor de volledig werklozen en ca. 20% voor de volledig en gedeeltelijk werklozen samen. In 1938-1939 klommen die cijfers echter weer fors de hoogte in, zodat men kan zeggen dat de crisis vóór het uitbreken van de oorlog verre van gelijkwideerd was. Maar heeft men hierdoor een betrouwbare meter voor de *reële* werkloosheid, nl. verzekerde en niet-verzekerde werklozen samen? Die vraag kon niet definitief worden opgelost, daar we slechts beschikken over twee tellingen die beide categorieën werklozen in beschouwing nemen. Het toeval wou echter dat beide tellingen plaatsgrepen op niet-representatieve momenten: het prille begin van de crisis (december 1930) en de gunstigste fase van heel het decennium (februari 1937). Toen bleek dat het aantal *verzekerde* volledig werklozen met resp. 100% en 50% moest verhoogd worden om het *reële* aantal werklozen te benaderen (1930: naast één verzekerde werkloze, één niet-verzekerde; 1937: naast twee verzekerde werklozen, één niet-verzekerde).

Door verschillende benaderingen trachtten we de representativiteit van de verzekeringsstatistieken verder na te gaan. Het viel op dat in 1930 het percentage der verzekerde werklozen t.o.v. het totaal aantal verzekerden goed overeen kwam met het percentage verzekerde en niet-verzekerde werklozen binnen en t.o.v. de groep *nijverheidsarbeiders*. Met andere woorden: voor die datum levert de (*partiële*) verzekeringsstatistiek een fiabel beeld van de proportie van de *echte, totale* werkloosheid voor de ene, belangrijke, groep van nijverheidsarbeiders, met uitsluiting van *alle* bedienden en van de (weinig talrijke) arbeiders tewerkgesteld in de handel. Zo kunnen de onvolledige verzekeringsstatistieken toch nog gebruikt worden om een grof beeld te hebben van de omvang van de reële werkloosheid bij de grootste groep van de Belgische bezoldigde bevolking, mits men natuurlijk rekening houdt met de fluktuaties in de verhouding verzekerden/niet-verzekerden, die weeral observaties en konklusies via die omweg verstoren. Recente, gesofistikeerde kwantitatieve rekonstruktie-methoden bevestigen die konklusie en werkten op die basis "gekorri-geerde" vervulde cijferreeksen uit.

In afwachting dat dergelijke pogingen verder worden uitgewerkt om ook andere terreinen en invalshoeken bij die demarche te betrekken (andere categorieën dan industrie-arbeiders, gedeeltelijke werkloosheid, maandelijks gegevens, geografische spreiding, enz.),

blijft men aangewezen op de verzekeringsstatistieken om een gedetailleerd beeld van het complexe fenomeen "werkloosheid" te konstrueren. Dit maakt een diepgaande analyse, een ware verklaring van het fenomeen nog zeer moeilijk en gewaagd. Niet alleen de kwaliteit van het statistisch basismateriaal is hiervoor verantwoordelijk. Een goede voorafgaande kennis van de economische infrastrukturen is eveneens onontbeerlijk.

Die kennis ontbreekt praktisch volledig. Op welke wijze reageerden de verschillende sectoren op de crisis? Hoe evolueerden hun produktiemethoden? Op welke wijze waren de sectoren onderling op elkaar afgestemd? Deze en andere vragen moeten eerst beantwoord worden, vooraleer men de uitdrukking ervan, de werkloosheid, echt kan begrijpen. Daarom was onze analyse van de werkloosheid vooral *beschrijvend*: we trachtten een eerste schets te geven van haar belangrijkste uiterlijke kenmerken. Zo'n preliminaire studie van de werkloosheid is op zichzelf overigens niet onbelangrijk: een dergelijke benadering ontbrak vooralsnog. Dit is ook de reden waarom men in deze tekst nog geen grote, veralgemenende verklaringsinstrumenten vond als "strukturele" of "konjuncturele" werkloosheid. Was de werkloosheid het gevolg van een fundamentele onaangepastheid van het produktieapparaat? Of was ze eerder het gevolg van een voorbijgaande instorting van de vraag of van een tijdelijk overaanbod?

Laten we toch een synthese wagen. De crisis begon in België als een konjuncturele instorting. De dalende vraag op de internationale markt voor de traditionele Belgische uitvoerprodukten veroorzaakte de eerste grote golf van werkloosheid in onze economie. Gaandeweg breidde de crisis zich echter ook uit tot de andere sectoren, o.m. door de voortdurende deflatoire uitholling van de interne koopkracht. De economische opbloei na 1935 kwam vooral de eerst getroffen traditionele uitvoersektoren weer ten goede, maar verscheidene van die takken bereikten praktisch het produktieniveau van vóór de crisis (jaren 1936-1937) met een geringer aantal tewerkgestelde arbeidskrachten. Naar het einde van het decennium toe was de werkloosheid dus geëvolueerd van een konjunctureel naar een struktureel probleem. Ook was het herstel te gering om door een intern opflakkeringseffekt de andere sectoren in een opwaartse beweging te stimuleren. Integendeel bleven sectoren als bouw en voeding, tot vóór de oorlog, met een ernstige en zelfs toenemende werkloosheid kampen. Nieuwe

produktiesektoren zagen vóór 1940 het licht niet; pas na de Tweede Wereldoorlog zou het buitenlands multinationalaal kapitaal zorgen voor een diversifikatie van de Belgische economische infrastructuur. Tekenend is dat de naoorlogse industrialisatiegolf precies zeer sterk was in het gedeelte van België waar, absoluut en relatief, de grootste werkloosheidslast was: Vlaanderen. Alle indicatoren wijzen erop dat dit landsgedeelte in de jaren 1930 proportioneel zwaarder door het werkgebrek werd getroffen. Wallonië had, gezien de lokalisatie van de produktiesektoren, méér geprofiteerd van de onvolledige conjuncturele opgang van 1935. Vlaanderen telde bovendien een merklijk jongere werklozenbevolking, een andere faktor die de naoorlogse investeringsgolf aldaar stimuleerde. Kortom, men moet niet alleen rekening houden met de loutere kwantitatieve omvang van het fenomeen om de psychologische schok te begrijpen die door de werkloosheid veroorzaakt werd. Ook de *plotse* explosie van het verschijnsel, de lange duur en de kwasi-algemene sektoriële en geografische verspreiding ervan zijn verantwoordelijk voor het dramatische en primordiale karakter dat de werkloosheid in het Belgisch maatschappelijk leven aannam.

La physionomie du chômage en Belgique (1929-1940)

PAR
GUY VANTHEMSCHE

Résumé

La période de l'entre-deux-guerres retient de plus en plus l'attention des historiens de notre pays, mais de graves lacunes subsistent encore dans notre connaissance de cette époque. La crise économique n'a, par exemple, pas encore donné lieu à une étude à la fois détaillée et générale. Une telle approche est rendue très difficile par l'absence d'analyses préalables des différentes composantes de la crise. Notre article vise précisément à combler quelque peu une de ces lacunes: nous voulons donner un premier aperçu des principaux aspects quantitatifs du chômage. Quelles sont les sources qui nous renseignent sur ce phénomène? Quelle est la valeur de ces sources? Nous essayons tout d'abord de répondre à ces questions. Des recensements nationaux de 1930 et 1937 fournissent d'utiles compléments et correctifs aux statistiques officielles du chômage, publiées mensuellement, mais qui ne reflètent que le chômage parmi les membres des caisses d'assurance contre le chômage. L'assurance contre le chômage étant facultative à cette période, la moitié ou 1 tiers des ouvriers et employés échappèrent aux statistiques mensuelles. Toutefois, une analyse détaillée des résultats des recensements et des statistiques mensuelles démontre qu'il ne faut pas dénier toute valeur à ces dernières, bien qu'elles soient incomplètes. En tenant compte de certaines limitations inhérentes aux statistiques mensuelles du chômage, celles-ci peuvent donner un aperçu de l'état du marché du travail en Belgique lors de la crise des années 1930.

La deuxième partie de notre article essaie précisément de donner un aperçu général de cette question. Quels sont les grands mouvements du chômage en Belgique pendant les années de crise? Quel fut le volume du manque de travail? Comment le chômage s'est-il

réparti sur les différents secteurs économiques, sur les différentes régions, sur les divers groupes de la société (principalement le chômage par sexe et par groupe d'âge)? Notre analyse ne vise qu'à fournir un aperçu préliminaire et *descriptif* de ces différentes questions, sans aucune tentative de correction, de reconstruction ou d'analyse statistique des données quantitatives brutes. A cet égard, la recherche scientifique n'en est qu'à ses débuts. De même, tout en fournissant quelques indications ou quelques hypothèses, notre article ne vise nullement à *expliquer* la dynamique du chômage ou de la crise en général. Une telle démarche impliquerait que l'on eût à sa disposition de nombreuses analyses préliminaires et détaillées des autres variables économiques (prix, salaires, performances et structures sectorielles, etc.) – analyses qui n'en sont, tout comme notre étude sur le chômage, qu'à leur première phase d'élaboration.

The physionomy of unemployment in Belgium (1929-1940)

BY
GUY VANTHEMSCHE

Summary

Historians in our country increasingly pay attention to the inter-war period, but there are still many voids in our knowledge of this period.

The economic crisis, for instance, has not yet led to a study which is at the same time detailed and general. Such an approach is complicated by the absence of preliminary analyses of the different components of this crisis.

The goal of this article is to fill one of these gaps: first of all we wish to present a first sketch of the main quantitative aspects of unemployment. Which are the sources that can yield information about this phenomenon? What is the value of these sources? We will first try to answer these questions. The national census of 1930 and 1937, published monthly, adds valuable and corrective information to the official unemployment statistics, but it only reflects the unemployment rate among the members of unemployment insurance organisations. Since this unemployment insurance was not compulsory in those days, half or one third of the workers and employees are not included in these monthly statistics.

Nevertheless, a detailed analysis of the results of the census and the monthly statistics shows that their value should not be underestimated, even if they are incomplete.

When the limitations, inherent to the monthly unemployment statistics are taken into account, the latter can give a survey of the job-market situation in Belgium during the crisis of the 1930ies.

In the second part of our article we will try to give an overview of unemployment evolution. Which are the major movements in

unemployment in Belgium during the crisis years? What was the volume of this lack of jobs? How was unemployment spread over the different economic sectors, the different regions, the different social groups (mainly unemployment vs. sex or age group).

Our analysis merely aims at giving a preliminary, descriptive survey of these questions, without any attempt at correcting, reconstructing or analysing the rough quantitative information.

In this respect, scientific research is only at the beginning stage. While offering some indications or hypotheses, our article does not want to explain the dynamics of unemployment or of the crisis in general. Such an attempt would imply that we had at our disposal numerous preliminary and detailed analyses on other economic variables (prices, salaries, performances and sectorial structures). Such analyses, just like our own study on unemployment, are only at their first stage of elaboration.

Tabel 12

Aantal arbeiders en bedienden in handel en nijverheid, per sektor, en het aantal daarvan aangesloten bij een werkloosheidskas (31.XII.1930)

	Totaal aantal arbeiders en bedienden in handel en nijverheid		Aantal leden van werkloosheidskassen		Percentage leden op totaal	
	Bedienden	Arbeiders	Bedienden	Arbeiders	Bedienden	Arbeiders
Nijverheid						
Visvangst	52	1.646	8	272	15,4	16,5
Mijnen	9.393	160.964	1.357	60.154	14,4	37,4
Groeven	2.545	35.494	350	19.791	13,8	55,8
Metaal	37.872	292.200	5.206	131.866	13,7	45,1
Keramiek	2.721	36.691	320	15.882	11,8	43,3
Glas	2.830	26.911	349	11.010	12,3	40,9
Chemie	14.977	53.345	1.374	17.881	9,2	33,5
Voeding	11.283	69.914	1.032	16.218	9,1	23,2
Textiel	14.441	225.650	3.190	130.980	22,1	58
Kleding	5.032	78.982	196	7.923	3,9	10
Bouw	5.658	159.597	542	56.123	10	35,2
Hout en meubel	3.587	101.362	469	39.918	13,1	39,4
Huid en leder	3.401	41.489	344	16.580	10,1	40
Tabak	1.461	13.379	161	7.502	11	56,1
Papier	2.034	16.010	194	6.021	9,5	37,6
Boek	3.001	20.227	449	10.178	15	50,3
Kunst & precisie	4.450	37.234	562	19.972	12,6	53,6
Transport	60.112	109.658	11.233	42.615	18,7	38,9
Totaal nijverheid	184.850	1.480.753	27.336	610.886	14,8	41,3
Totaal handel	118.986	63.818	8.284	8.643	7	13,5
Onbepaald	1.059	806	26	55	2,5	6,8
Algemeen Totaal	304.895	1.545.377	35.646	619.584	11,7	40,1

Tabel 13

Aantal leden aangesloten bij werkloosheidskassen op het einde van iedere maand.

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Januari	643.224	639.656	695.795	772.127	937.903	962.890	945.309	898.412	909.655	919.340	995.063	1.019.044
Februari	619.669	637.291	699.950	800.959	957.391	960.359	939.814	900.331	909.816	922.567	1.001.666	-
Maart	640.616	638.604	709.733	818.499	973.394	975.378	943.256	892.660	911.931	924.423	1.009.340	-
April	638.226	635.911	705.974	821.251	993.353	968.309	937.201	893.754	905.795	927.896	1.013.099	-
Mei	628.186	639.161	708.679	849.742	992.611	970.145	931.231	894.716	906.358	931.880	1.013.190	-
Juni	633.260	634.591	712.572	842.910	1.016.645	966.145	923.952	913.862	906.910	939.430	1.013.389	-
Juli	630.766	632.842	716.401	863.481	1.037.653	962.695	915.970	924.259	904.763	944.186	1.015.378	-
Augustus	635.143	629.648	717.530	855.876	998.086	965.319	909.191	946.824	909.702	950.560	1.014.145	-
September	636.740	638.406	735.966	891.034	1.013.644	963.265	913.277	933.637	910.368	956.933	1.009.051	-
Oktober	637.402	638.864	732.021	899.780	1.016.911	959.166	897.117	939.921	911.762	963.787	1.009.088	-
November	636.177	634.241	777.897	895.620	993.091	954.920	898.572	934.294	911.559	972.780	1.012.680	-
December	640.375	693.045	761.239	919.873	980.406	955.464	901.104	911.146	916.463	986.956	1.015.514	-
Jaarlijks gemiddelde	623.063	641.499	722.813	854.562	982.629	963.629	921.283	915.073	909.590	945.062	1.010.133	-
Index	100	101,4	114,3	135,2	155,4	152,4	145,7	144,7	143,9	149,5	159,8	-

Tabel 14 (1)

Gemiddeld aantal verzekerden per jaar en per sektor (1929-1939) (kol.1), met de procentuele evolutie van iedere tak t.o.v. 1929 (1929=100) (kol.2) en met het procentueel aandeel van iedere tak in het totaal aantal verzekerden in 1929 en 1937 (kol.3)

	1929			1930		1931		1932		1933		1934	
	1	2	3	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Mijnen	65.124	100	10,3	64.199	98,5	62.521	96	72.908	111,9	91.316	139,8	90.048	138,2
Groeven	24.432	100	3,9	23.480	96,1	25.279	103,4	27.527	112,6	32.695	133,8	32.203	131,8
Metaal	135.758	100	21,5	137.500	101,2	162.543	119,7	191.227	140,8	215.436	158,6	215.492	158,7
Keramiek	11.559	100	1,8	11.200	96,8	12.755	110,5	15.368	133,1	16.501	142,7	18.050	156,1
Glas	12.909	100	2,0	12.220	94,6	14.469	112,0	18.591	144,0	18.746	145,2	18.072	139,9
Chemie	3.897	100	0,6	4.010	102,8	4.334	111,2	4.760	122,1	4.752	121,9	5.150	132,1
Voeding	14.529	100	2,3	15.170	104,4	15.346	105,6	16.519	113,6	20.280	139,5	21.503	148,0
Textiel	144.875	100	23,0	147.200	101,6	164.265	113,2	184.503	127,3	187.643	129,5	160.074	110,4
Kleding	6.705	100	1,1	5.992	89,3	6.216	92,7	6.386	95,2	9.252	137,9	8.033	119,8
Bouw	43.591	100	6,9	45.210	103,7	58.701	134,6	81.897	187,2	110.983	254,6	119.539	274,2
Hout & meubel	30.265	100	4,8	31.250	103,2	35.501	117,3	42.258	139,6	47.132	155,7	41.989	138,7
Huid & Leder	13.394	100	2,1	13.420	100,1	14.505	108,2	15.661	116,9	16.525	129,3	16.343	122,0
Tabak	8.189	100	1,3	8.471	103,4	8.548	104,3	8.294	101,2	8.081	98,6	7.162	87,4
Papier	3.332	100	0,5	3.427	102,8	3.839	115,2	4.122	123,7	4.651	139,5	4.676	140,3
Boek	12.975	100	2,1	13.050	100,5	13.749	105,9	14.004	107,9	13.842	106,6	13.269	102,2
Kunst & Precisie	16.240	100	2,6	17.970	110,6	17.903	110,2	17.767	109,4	17.354	106,8	15.043	92,6
Transport	23.194	100	3,7	23.770	102,4	27.314	117,7	30.336	130,7	50.424	217,4	46.089	198,7
Diversen	61.095	100	9,5	63.960	104,6	74.931	122,6	102.424	167,6	117.029	191,5	130.894	214,2

Tabel 14 (2)

Gemiddeld aantal verzekerden per jaar en per sektor (1929-1939) (kol.1), met de procentuele evolutie van iedere tak t.o.v. 1929 (1929=100) (kol.2) en met het procentueel aandeel van iedere tak in het totaal aantal verzekerden in 1929 en 1937 (kol.3)

	1935		1936		1937			1938		1939	
	1	2	1	2	1	2	3	1	2	1	2
Mijnen	83.093	127,5	78.485	120,5	70.622	108,4	7,8	69.329	106,4	74.824	114,8
Groeven	31.083	127,2	36.476	149,2	37.868	154,9	4,2	29.577	121,0	31.830	130,2
Metaal	205.795	151,5	197.666	145,6	205.970	151,7	22,6	217.550	160,2	227.838	167,2
Keramiek	16.758	144,9	11.414	(98,7)	10.631	(91,9)	1,2	18.089	156,4	17.715	153,2
Glas	15.856	122,8	16.246	125,8	17.169	133,0	1,9	17.191	133,1	17.975	139,2
Chemie	5.481	140,6	11.078	284,2	14.984	384,5	1,6	16.952	435,0	18.430	472,9
Voeding	22.617	155,6	24.368	167,7	29.203	200,9	3,2	33.097	227,7	39.092	269,0
Textiel	136.671	94,3	129.394	89,3	130.770	90,2	14,4	136.317	94,0	142.178	98,1
Kleding	5.965	88,9	5.924	88,3	6.558	97,8	0,7	6.880	102,6	8.939	133,3
Bouw	118.888	272,7	110.660	253,8	107.048	245,5	11,8	122.569	281,1	135.746	311,4
Hout & meubel	41.838	138,2	57.408	189,6	58.890	194,5	6,5	47.030	155,3	49.199	262,5
Huid & Leder	14.928	111,4	16.497	123,1	15.950	119,0	1,8	16.580	123,7	17.768	132,6
Tabak	6.446	78,7	6.164	75,2	6.876	83,9	0,8	7.020	85,7	7.258	88,6
Papier	4.600	138,0	4.864	145,9	5.259	157,8	0,6	5.602	168,1	7.682	230,5
Boek	13.018	100,3	13.771	106,1	13.101	100,9	1,4	13.753	105,9	14.005	107,9
Kunst & Precisie	13.109	80,7	13.506	83,1	12.759	78,5	1,4	13.439	82,7	14.465	89,0
Transport	46.265	199,4	47.501	204,7	49.735	214,4	5,5	50.313	216,9	50.355	217,1
Diversen	138.872	227,3	133.651	218,7	116.197	190,1	12,6	123.774	202,5	134.834	220,6

Tabel 15 (Zie voetnoot 115)

	Aantal w. volgens telling III.1936	% in tot.	Aantal w. volgens <i>RdT</i> (III.1936)	% in tot.
Mijnen	10.355	4,67	12.807	5,50
Groeven	4.598	2,08	7.396	3,18
Metaal	42.637	19,25	51.601	22,19
Keramiek	5.229	2,36	4.186	1,80
Glas	6.164	2,78	5.313	2,28
Chemie	5.402	2,44	1.772	0,76
Voeding	13.570	6,13	4.080	1,75
Textiel	34.965	15,79	33.838	14,55
Kleding	1.763	0,80	1.107	0,47
Bouw	45.880	20,72	36.383	15,63
Hout & M.	11.520	5,20	15.203	6,53
Huid & L.	6.243	2,82	5.433	2,33
Tabak	1.798	0,81	1.539	0,66
Papier	1.671	0,75	931	0,40
Boek	1.719	0,78	1.363	0,58
Kunst & P.	2.558	1,16	1.663	0,71
Transport	18.856	8,51	19.372	8,33
Op. Dienst.	803	0,36	-	-
Bed. + gelijkg.	5.339	2,45	2.929	1,25
Onvold. bep.	399	0,18	-	-
Div. indus.	-	-	25.640	11,02
TOTAAL	221.469	100,00	232.536	100,00

Tabel 16

**Verzekeringsgraad van handarbeiders in de industrie,
december 1930 en februari 1937**

	December 1930	Februari 1937
Mijnen	40,4	53,1
Steengroeven	73,2	130,0
Metaalindustrie	67,5	94,2
Keramik	33,7	21,9
Glas	43,4	72,0
Chemie	6,6	25,0
Voeding	20,4	35,3
Textiel	84,4	77,8
Kleding	11,6	14,8
Bouw	40,7	74,8
Hout	45,7	99,4
Leder	38,0	48,3
Tabak	74,1	57,1
Papier	95,6	23,8
Boek	70,4	69,4
Kunst	49,1	54,5
Totaal	49,8	66,8

Tabel 17 (1)

Aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen die in de loop van de maand door tussenkomst van de kassen vergoed werden en percentage daarvan t.o.v. het totaal aantal verzekerden (1929 -1939)

	1929					1930					1931				
	Voll.	%	Ged.	%	Totaal	Voll.	%	Ged.	%	Totaal	Voll.	%	Ged.	%	Totaal
januari	22.657	3,5	24.945	3,4	47.602	22.542	3,5	25.782	4,0	48.324	77.181	11,1	112.784	16,2	189.965
februari	28.772	4,6	42.197	6,8	70.969	16.085	2,6	31.222	4,9	47.307	81.750	11,7	121.906	17,4	203.656
maart	6.025	0,9	21.519	3,4	27.544	14.030	2,2	28.469	4,5	42.499	81.307	11,3	125.972	17,7	207.279
april	2.507	0,4	12.361	1,9	14.868	13.715	2,2	36.606	5,8	50.321	70.377	10,0	110.139	15,6	180.516
mei	2.382	0,4	8.686	1,4	11.068	12.119	1,9	38.761	6,1	50.880	56.250	7,9	97.755	13,8	154.005
juni	2.559	0,4	11.194	1,8	13.753	12.226	1,9	41.336	6,5	53.562	64.014	9,0	103.273	14,5	167.287
juli	4.037	0,6	16.452	2,6	20.489	15.202	2,4	48.580	7,7	63.782	64.754	9,0	117.404	16,4	182.158
augustus	3.200	0,5	15.614	2,5	18.814	19.242	3,0	51.710	8,2	70.952	70.873	9,9	120.842	16,8	191.715
september	3.492	0,5	16.714	2,6	20.206	24.109	3,8	60.181	9,5	84.290	75.222	10,2	121.674	16,5	196.896
oktober	3.291	0,5	13.930	2,2	17.221	27.322	4,3	54.804	8,5	82.126	81.318	11,1	126.060	17,2	207.378
november	6.895	1,1	13.176	2,1	20.071	38.973	6,1	76.043	12,0	115.016	97.807	12,6	140.776	18,1	238.583
december	15.761	2,4	29.309	4,6	45.070	63.540	9,2	117.519	17,0	181.059	129.380	17,0	164.099	21,5	293.479

Tabel 17 (2)

Aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen die in de loop van de maand door tussenkomst van de kassen vergoed werden en percentage daarvan t.o.v. het totaal aantal verzekerden (1929 -1939)

	1932					1933					1934				
	Voll.	%	Ged.	%	Totaal	Voll.	%	Ged.	%	Totaal	Voll.	%	Ged.	%	Totaal
januari	153.925	20,0	179.560	23,2	333.485	207.136	22,1	196.237	20,9	403.373	206.855	21,5	183.712	18,9	390.567
februari	168.676	21,0	194.509	24,3	263.185	201.305	21,0	185.052	19,3	386.357	195.405	20,3	178.556	18,6	373.961
maart	158.016	19,3	191.742	23,4	349.758	195.715	20,1	186.942	19,2	382.657	182.561	18,8	162.780	16,7	345.341
april	153.441	18,7	187.095	22,8	340.536	190.143	18,2	187.222	18,8	377.365	188.478	19,4	170.352	17,6	358.830
mei	160.700	18,9	191.084	22,5	351.784	162.781	16,4	176.174	17,7	338.955	170.261	17,5	162.511	16,7	332.772
juni	157.432	18,7	183.894	21,8	341.326	145.881	14,4	158.005	15,5	303.886	165.342	17,1	163.216	16,9	328.558
juli	169.411	19,6	174.646	20,3	344.057	142.119	13,7	168.653	16,3	310.772	167.979	17,4	175.974	18,2	343.953
augustus	167.212	19,5	170.081	19,9	337.293	135.105	13,5	162.361	16,3	297.466	164.969	17,1	169.255	17,5	334.224
september	163.048	18,3	168.120	18,9	331.168	138.131	13,8	163.067	16,1	301.198	173.118	18,0	156.408	16,2	329.526
oktober	157.525	17,5	161.155	17,9	318.680	146.988	14,5	144.998	14,4	291.986	173.368	18,0	153.422	15,9	326.790
november	157.206	17,5	145.547	16,2	302.753	156.690	15,8	148.023	14,8	304.713	193.212	20,2	150.997	15,7	344.209
december	171.028	18,6	155.669	16,9	326.697	194.279	19,9	163.537	16,6	357.816	212.713	22,2	167.562	17,5	380.275

Tabel 17 (3)

Aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen die in de loop van de maand door tussenkomst van de kassen vergoed werden en percentage daarvan t.o.v. het totaal aantal verzekerden (1929 -1939)

	1935					1936					1937				
	Voll.	%	Ged.	%	Totaal	Voll.	%	Ged.	%	Totaal	Voll.	%	Ged.	%	Totaal
januari	233.300	23,6	158.406	16,7	381.706	167.083	18,6	99.858	11,1	266.941	131.645	14,5	97.737	10,7	229.382
februari	220.777	23,4	157.160	16,7	377.937	168.017	18,6	101.039	11,2	269.056	124.669	13,7	82.125	9,0	206.794
maart	206.511	21,8	148.408	15,7	354.919	138.962	15,6	93.571	10,5	232.536	113.296	12,4	79.711	8,7	193.007
april	181.110	19,3	127.419	13,6	308.529	116.935	13,1	99.856	11,2	216.791	97.979	10,8	66.163	7,3	164.142
mei	159.551	17,1	114.534	12,3	274.085	109.777	12,2	86.424	9,7	196.201	95.888	10,6	75.673	8,3	171.561
juni	146.581	15,8	104.066	11,2	250.647	100.838	11,0	99.126	10,8	199.964	86.344	9,5	78.052	8,6	164.396
juli	138.376	15,1	109.049	11,9	247.425	105.558	11,4	84.367	9,1	189.925	84.348	9,3	78.831	8,7	163.179
augustus	136.139	14,9	106.627	11,7	242.766	108.404	11,4	92.729	9,8	201.133	88.825	9,8	89.606	9,8	178.431
september	136.726	14,9	109.125	11,9	245.851	105.978	11,3	78.948	8,4	184.926	90.574	9,9	84.282	9,3	174.856
oktober	130.981	14,5	95.069	10,6	226.050	101.070	10,8	74.537	7,9	175.607	91.993	10,1	81.504	8,9	173.497
november	143.407	15,9	93.012	10,3	236.419	112.881	12,1	94.332	10,1	207.213	115.564	12,7	110.176	12,1	225.740
december	162.166	17,9	102.174	11,3	264.340	131.565	14,4	92.619	10,2	224.184	136.298	14,9	147.510	16,1	283.808

Tabel 17 (4)

Aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen die in de loop van de maand door tussenkomst van de kassen vergoed werden en percentage daarvan t.o.v. het totaal aantal verzekerden (1929 -1939)

	1938					1939				
	Voll.	%	Ged.	%	Totaal	Voll.	%	Ged.	%	Totaal
januari	146.678	15,9	178.668	19,4	325.346	173.299	17,4	218.334	21,9	391.633
februari	141.499	15,3	164.444	17,8	305.943	166.851	16,7	178.051	17,8	344.902
maart	131.007	14,2	136.510	14,8	267.517	152.735	15,1	148.688	14,7	301.423
april	121.734	13,1	136.141	14,7	257.875	144.932	14,3	145.062	14,3	289.994
mei	121.763	13,1	171.217	18,4	292.980	150.021	14,8	157.655	15,6	307.676
juni	115.382	12,3	158.064	16,8	273.446	144.188	14,2	146.928	14,5	291.116
juli	114.555	12,1	152.286	16,1	266.841	144.651	14,2	156.304	15,4	300.955
augustus	118.750	12,5	149.096	15,7	267.846	150.791	14,9	163.355	16,1	314.146
september	124.010	13,0	144.074	15,1	268.084	183.292	18,2	158.385	15,7	341.677
oktober	135.847	14,1	154.827	16,1	290.674	168.681	16,7	137.116	13,6	305.797
november	150.892	15,5	156.470	16,1	307.362	172.647	17,0	133.410	13,2	306.057
december	167.145	16,9	232.788	23,6	399.933	175.644	17,3	136.434	13,4	312.078

Tabel 17 (5)

Evolutie van het aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen (1929 = 100) (1929 - 1939)

	1929		1930		1931		1932		1933		1934	
	Voll.	Ged.	Voll.	Ged.	Voll.	Ged.	Voll.	Ged.	Voll.	Ged.	Voll.	Ged.
januari	267	132	266	136	911	598	1.818	953	2.447	1.041	2.443	975
februari	339	223	191	165	965	647	1.992	1.032	2.378	982	2.308	947
maart	71	114	165	151	960	668	1.866	1.017	2.312	922	2.156	863
april	29	65	162	194	831	584	1.812	993	2.128	993	2.226	904
mei	28	46	143	205	664	518	1.898	1.014	1.923	935	2.011	862
juni	30	59	144	219	756	548	1.860	976	1.723	838	1.953	866
juli	47	87	179	259	765	623	2.001	926	1.679	895	1.984	933
augustus	37	82	227	274	837	641	1.975	902	1.596	861	1.949	898
september	41	88	284	319	888	645	1.926	892	1.631	865	2.045	830
oktober	38	73	322	290	960	669	1.861	855	1.736	769	2.048	814
november	82	69	460	403	1.155	747	1.857	772	1.851	785	2.282	801
december	186	155	750	623	1.528	870	2.020	826	2.295	867	2.513	889

Tabel 17 (6)

Evolutie van het aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen (1929 = 100) (1929 - 1939)

	1935		1936		1937		1938		1939	
	Voll.	Ged.	Voll.	Ged.	Voll.	Ged.	Voll.	Ged.	Voll.	Ged.
januari	2.638	840	1.974	524	1.555	518	1.732	948	2.047	1.158
februari	2.608	834	1.985	536	1.472	435	1.671	872	1.971	945
maart	2.439	787	1.630	496	1.338	423	1.547	724	1.804	789
april	2.139	676	1.641	529	1.157	351	1.438	722	1.712	769
mei	1.885	607	1.296	458	1.132	401	1.438	908	1.772	836
juni	1.731	552	1.191	526	1.020	414	1.363	838	1.703	779
juli	1.634	578	1.247	447	996	418	1.353	808	1.709	829
augustus	1.608	565	1.280	492	1.049	475	1.403	791	1.781	867
september	1.615	579	1.252	419	1.070	447	1.465	764	2.165	840
oktober	1.547	504	1.194	395	1.086	432	1.604	821	1.992	727
november	1.694	493	1.333	500	1.365	584	1.782	830	2.039	708
december	1.915	542	1.554	491	1.610	782	1.974	1.235	2.075	724

Tabel 18 (1)

Aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen in de loop van de maand ingeschreven in een gemeentelijk stempelbureel (1936 - 1940)

	1936			1937			1938		
	Voll.	Ged.	Tot.	Voll.	Ged.	Tot.	Voll.	Ged.	Tot.
januari	-	-	-	137.373	109.725	274.098	147.445	210.069	357.514
februari	-	-	-	129.404	93.188	222.592	142.008	197.952	339.960
maart	-	-	-	116.909	92.037	208.946	132.355	154.587	286.942
april	-	-	-	101.609	73.386	174.995	122.901	153.002	275.903
mei	-	-	-	97.187	82.065	179.252	121.995	186.503	308.498
juni	-	-	-	86.530	82.861	169.391	115.998	172.246	288.244
juli	113.977	108.577	222.540	87.963	87.965	175.928	116.680	171.316	287.996
augustus	108.843	106.577	215.420	91.715	105.642	197.357	120.814	176.199	297.013
september	106.089	90.723	196.812	91.754	98.973	190.727	127.837	174.971	302.808
oktober	101.524	92.147	193.671	93.293	94.846	188.139	140.441	183.484	323.925
november	114.183	115.892	230.075	116.538	126.870	243.408	151.311	175.609	326.920
december	133.182	106.223	239.405	136.960	174.691	311.651	170.377	262.015	432.392

Tabel 18 (2)

Aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen in de loop van de maand ingeschreven in een gemeentelijk stempelbureel (1936 - 1940)

	1939			1940		
	Voll.	Ged.	Tot.	Voll.	Ged.	Tot.
januari	175.019	233.293	408.312	197.419	161.340	358.759
februari	168.816	180.033	348.849	187.266	138.188	325.454
maart	158.273	160.548	318.821	-	-	-
april	155.053	150.880	305.933	-	-	-
mei	161.622	169.755	331.397	-	-	-
juni	150.921	151.540	302.461	-	-	-
juli	152.678	171.675	324.353	-	-	-
augustus	155.196	184.754	339.950	-	-	-
september	186.376	174.980	361.356	-	-	-
oktober	180.194	140.496	320.690	-	-	-
november	176.821	135.289	312.110	-	-	-
december	184.786	143.522	328.308	-	-	-

Tabel 19

Dagelijks gemiddelde van het aantal gecontroleerde verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen (1935 - 1940) en percentage hiervan op het totaal aantal verzekerden

	1935		1936		1937		1938		1939			1940			%	
		%		%		%		%	Voll.	Ged.	Tot.		Voll.	Ged.		Tot.
januari	291.200	30,8	206.625	22,9	163.039	17,9	199.070	21,6	-	-	221.468	22,2	174.848	66.488	241.336	23,68
februari	286.000	30,4	209.276	23,2	148.941	16,3	196.006	21,2	-	-	204.843	20,4	159.931	53.685	213.616	
maart	273.500	28,9	170.759	19,1	131.435	14,4	168.985	18,2	-	-	188.504	18,6			163.462	
april	221.500	23,6	155.322	17,3	113.382	12,5	158.932	17,1	134.683	46.356	181.039	17,8			151.112	
mei	203.867	21,8	151.895	16,9	108.454	11,9	163.941	17,5	135.961	51.032	186.993	18,4	-			
juni	184.105	19,9	139.771	15,2	102.236	11,2	154.436	16,0	126.929	48.321	175.250	17,2	-			
juli	176.526	19,2	137.120	14,8	102.980	11,3	152.462	16,1	127.181	46.551	173.732	17,1	-			
augustus	180.339	19,8	131.151	13,8	108.845	11,9	149.779	15,7	125.123	50.910	176.033	17,3	-			
september	174.806	19,1	127.165	13,6	110.883	12,1	154.340	16,1	151.111	71.773	222.884	22,0	-			
oktober	166.042	18,5	124.303	13,2	109.971	12,0	163.771	16,9	143.354	50.855	194.209	19,2	-			
november	176.950	19,6	141.371	15,1	139.304	15,2	185.454	19,0	151.531	51.612	203.143	20,0	-			
december	203.558	22,5	159.617	17,5	178.953	19,5	240.860	24,4	158.066	55.566	213.632	21,0	-			

Tabel 20 (1)

Aantal gekontroleerde werkloosheidsdagen per maand, met het percentage ervan in het totaal aantal werkdagen die de verzekerden hadden kunnen leveren (1929 - 1939)

	1929			1930			1931			1932		
	Aantal	%	1929 = 100	Aantal	%	1929 = 100	Aantal	%	1929 = 100	Aantal	%	1929 = 100
januari	647.417	4,2	218	595.368	3,9	200	2.437.082	14,6	822	4.583.386	24,7	1546
februari	964.999	6,4	325	624.549	4,0	210	2.745.029	16,2	926	6.059.800	25,2	2045
maart	306.797	2,1	103	628.034	3,2	211	3.136.379	14,7	1058	4.959.797	25,2	1673
april	139.832	0,7	47	635.470	4,1	214	2.218.527	13,7	748	4.820.139	24,2	1626
mei	89.864	0,6	30	581.288	3,7	196	1.841.231	10,8	621	5.533.963	22,5	1867
juni	116.197	0,7	39	521.148	3,2	175	2.384.597	11,2	808	4.831.168	23,4	1630
juli	215.934	1,1	72	642.325	4,2	216	2.233.373	12,9	750	4.969.888	24,0	1677
augustus	153.904	1,0	51	781.398	5,1	263	2.620.799	12,5	884	5.829.909	23,5	1967
september	197.996	1,0	66	1.056.266	5,5	356	2.383.119	13,5	804	4.945.422	23,1	1668
oktober	155.467	1,0	52	976.945	6,3	329	2.635.253	14,7	889	5.325.646	20,4	1797
november	190.202	1,2	64	1.248.293	8,2	421	3.517.079	15,1	1186	4.434.588	20,6	1496
december	416.686	2,1	140	2.178.527	11,2	735	3.725.404	21,3	1257	4.924.171	22,4	1661
Totaal per jaar	3.555.763			10.559.897			31.874.872			61.301.771		
	5,6			16,5			41,1			71,8		

→ = Jaarlijks gemiddelde der gekontroleerde werkloosheidsdagen per verzekerde en per jaar

Tabel 20 (2)

Aantal gekontroleerde werkloosheidsdagen per maand, met het percentage ervan in het totaal aantal werkdagen die de verzekerden hadden kunnen leveren (1929 - 1939)

	1933			1934			1935			1936		
	Aantal	%	1929 = 100	Aantal	%	1929 = 100	Aantal	%	1929 = 100	Aantal	%	1929 = 100
januari	6.983.120	24,8	2356	7.062.633	24,5	2383	6.544.048	28,8	2208	4.724.361	21,9	1594
februari	6.102.729	26,5	2059	-	25,4	-	6.418.185	28,4	2166	4.876.344	22,6	1645
maart	5.630.066	24,1	1900	5.458.229	23,2	1842	6.144.438	27,1	2073	4.976.455	18,6	1679
april	5.384.325	23,6	1817	6.600.165	23,5	2227	6.013.371	22,2	2029	3.487.417	17,0	1176
mei	5.556.471	19,3	1875	4.984.232	21,4	1682	4.687.524	21,8	1581	3.419.314	16,6	1178
juni	4.216.113	18,0	1422	4.915.140	21,3	1658	4.106.719	19,3	1385	3.982.317	15,0	1343
juli	4.760.004	15,8	1606	5.936.835	20,8	2003	4.793.677	17,5	1617	3.117.251	14,3	1052
augustus	4.100.532	17,9	1383	5.118.777	23,5	1727	4.105.503	19,6	385	3.768.344	13,3	1271
september	4.096.266	16,8	1382	5.101.024	23,0	1721	4.683.731	17,1	1580	3.021.985	12,9	1019
oktober	4.870.163	16,0	1643	5.831.928	20,2	1968	3.855.193	18,7	1301	2.951.688	12,3	996
november	4.509.114	18,8	1521	5.737.929	25,0	1936	3.898.136	18,8	1315	4.060.693	14,1	1370
december	5.517.147	23,4	1861	7.088.451	25,6	2392	5.110.997	20,2	1724	3.477.483	16,7	1173
Totaal per jaar	61.629.202			70.189.501			60.316.522			45.863.652		
	62,4			72,8			65,5			50,1		

Tabel 20 (3)

Aantal gekontroleerde werkloosheidsdagen per maand, met het percentage ervan in het totaal aantal werkdagen die de verzekerden hadden kunnen leveren (1929 - 1939)

	1937			1938			1939		
	Aantal	%	1929 = 100	Aantal	%	1929 = 100	Aantal	%	1929 = 100
januari	3.881.345	16,6	1309	5.918.253,5	20,2	1997	6.602.573	22,0	2228
februari	3.546.436,5	15,1	1196	4.662.967	19,9	1573	4.869.885	20,1	1643
maart	3.708.083,5	13,4	1275	4.015.519,5	17,3	1355	4.481.955	18,2	1512
april	2.695.082,5	11,8	909	3.619.181,5	16,5	1221	4.128.207,5	17,6	1393
mei	3.004.168,5	11,7	1013	4.701.359,5	16,9	1586	5.175.887,5	17,9	1746
juni	2.421.013	11,0	817	3.506.853	15,9	1183	4.140.345	16,8	1397
juli	2.337.581	10,9	788	3.465.877	15,6	1169	4.995.022	16,5	1685
augustus	3.224.018	11,5	1088	4.294.325,5	15,0	1449	3.985.374,5	17,0	1344
september	2.629.518	11,5	887	3.657.788,5	15,8	1234	5.210.137	21,0	1758
oktober	2.609.786,5	11,4	880	4.676.877	15,9	1578	5.565.284	18,7	1878
november	3.857.071,5	14,5	1301	4.225.859,5	18,7	1426	4.630.409	19,7	1562
december	3.906.190	18,8	1318	5.747.527	23,7	1939	4.835.401,5	20,6	1631
Totaal per jaar	37.892.294,5			52.492.388,5			58.620.481		
	41,6			55,5			58,0		

Tabel 21 (1)

Jaarlijks totaal van het aantal werkloosheidsdagen per sektor (1929 - 1939)

	1929				1930				1931			
	Aant. Dagen	In % Tot.	1929-28 = 100	1929 = 100	Aant. Dagen	in % Tot.	1929-28 = 100	1929 = 100	Aant. Dagen	in % Tot.	1929-28 = 100	1929 = 100
Mijnen	28.222	0,7	18	100	65.545	0,6	43	232	619.225	1,9	413	2149
Groeven	131.220	3,6	80	100	201.689	1,9	123	153	1.087.756	3,4	665	828
Metaal	387.198	10,8	53	100	1.668.872	15,8	231	431	7.619.924	23,9	1.055	1967
Keramiek	148.840	4,1	160	100	286.210	2,7	308	192	874.077	2,7	942	587
Glas	40.913	1,1	30	100	274.215	2,5	205	670	844.186	2,6	631	2061
Chemie	19.418	0,5	28	100	32.752	0,3	48	168	146.175	0,4	217	752
Voeding	30.797	0,8	70	100	72.021	0,6	165	233	227.790	0,7	523	739
Textiel	1.003.265	28,2	99	100	3.183.462	30,1	314	317	7.640.638	23,9	755	761
Kleding	39.341	1,1	61	100	71.590	0,6	111	181	178.052	0,5	276	452
Bouw	612.852	17,2	118	100	774.820	7,3	150	126	2.835.345	8,8	549	461
Hout & meubel	111.516	3,1	51	100	497.133	4,7	228	445	1.826.287	5,7	840	1637
Huid & Leder	117.726	3,3	74	100	247.077	2,3	155	209	716.637	2,2	451	608
Tabak	65.477	1,8	38	100	134.331	1,2	78	205	266.665	0,8	156	407
Papier	13.036	0,3	79	100	52.174	0,4	316	400	143.812	0,4	872	1103
Boek	34.980	0,9	38	100	66.313	0,6	72	189	262.210	0,8	286	749
Kunst & Precisie	168.759	4,7	132	100	1.392.494	13,1	1.097	825	2.436.985	7,6	1.920	1444
Transport	340.982	9,5	86	100	1.017.924	9,6	258	298	2.237.864	7,0	567	656
Diversen	261.191	7,3	78	100	521.275	4,9	155	199	1.911.244	5,9	571	731
Bedienden	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Totaal	3.555.763	100	79	100	10.559.897	100	235	296,9	31.874.872	100	710	896,4

Tabel 21 (2)

Jaarlijks totaal van het aantal werkloosheidsdagen per sektor (1929 - 1939)

79

	1932				1933				1934			
	Aant. Dagen	In % Tot.	1929-28 = 100	1929 = 100	Aant. Dagen	in % Tot.	1929-28 = 100	1929 = 100	Aant. Dagen	in % Tot.	1929-28 = 100	1929 = 100
Mijnen	2.206.078	3,5	1.471	7816	2.674.078	4,3	1.784	9475	3.126.927	4,4	2.086	11.079
Groeven	2.425.344	3,9	1.484	1848	2.307.142	3,7	1.412	1758	2.218.944	3,1	1.358	1.691
Metaal	15.007.742	24,4	2.203	3875	15.252.647	24,7	2.112	3939	16.511.161	23,5	2.286	4.264
Keramiek	1.528.817	2,7	1.648	1027	1.279.950	2,0	1.380	859	1.596.513	2,2	1.721	1.072
Glas	1.671.635	2,5	1.251	4085	1.713.990	2,7	1.282	4189	1.778.573	2,5	1.331	4.347
Chemie	327.500	0,5	487	1686	291.741	0,4	433	1502	362.076	0,5	538	1.864
Voeding	448.321	0,7	1.030	1455	599.630	0,9	1.378	1947	802.046	1,1	1.844	2.604
Textiel	14.920.687	24,3	1.475	1487	12.421.464	20,1	1.228	1238	12.564.070	17,9	1.242	1.252
Kleding	358.755	0,5	557	911	471.283	0,7	731	1197	544.422	0,7	845	1.383
Bouw	6.033.492	9,8	1.170	984	7.769.455	12,6	1.506	1267	11.241.496	16,0	2.180	1.834
Hout & meubel	3.446.443	5,6	1.587	3090	3.533.883	5,7	1.627	3168	4.348.024	6,1	2.002	3.899
Huid & Leder	1.249.576	2,0	787	1061	1.061.521	1,7	699	901	1.185.749	1,6	747	1.007
Tabak	602.099	0,9	353	919	508.038	0,8	298	775	465.510	0,6	273	710
Papier	317.572	0,5	1.926	2436	279.126	0,4	1.693	2141	346.054	0,4	2.099	2.654
Boek	564.561	0,9	617	1613	538.886	0,8	589	1540	574.139	0,8	627	1.641
Kunst & Precisie	2.580.904	4,2	2.033	1529	1.567.991	2,5	1.235	929	1.373.497	1,9	1.082	813
Transport	3.632.736	5,9	921	1065	3.858.833	6,2	978	1131	3.709.068	5,2	940	1.087
Diversen	3.979.509	6,4	1.189	1523	5.499.103	8,9	1.643	2105	7.441.232	10,6	2.224	2.848
Bedienden	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Totaal	61.301.771	100	1367	1.724,0	61.629.202	100	1.374	1.733,2	70.189.501	100	1.565	1.973,9

Tabel 21 (3)

Jaarlijks totaal van het aantal werkloosheidsdagen per sektor (1929 - 1939)

	1935				1936				1937			
	Aant. Dagen	In % Tot.	1922-28 = 100	1929 = 100	Aant. Dagen	in % Tot.	1922-28 = 100	1929 = 100	Aant. Dagen	in % Tot.	1922-28 = 100	1929 = 100
Mijnen	2.942.974	4,8	1.963	10427	1.742.315	3,8	1.162	6173	970.666	2,6	647	3439
Groeven	1.870.684	3,0	1.144	1425	1.609.081	3,5	984	1226	1.527.761	4,2	935	1164
Metaal	14.343.158	23,7	1.986	3704	9.435.403	20,9	1.306	2436	6.346.798	17,5	879	1639
Keramiek	1.480.172	2,4	1.596	994	674.404	1,4	727	453	490.544	1,3	529	329
Glas	1.384.671	2,2	1.036	3384	1.196.783	2,6	895	2925	955.698	2,6	715	2335
Chemie	375.906	0,6	559	1935	625.960	1,3	931	3223	649.464	1,7	965	3344
Voeding	840.040	1,3	1.931	2727	960.328	2,1	2.208	3118	880.466	2,4	2.024	2858
Textiel	8.584.316	14,2	848	855	5.825.653	12,9	576	580	5.254.946	14,4	519	523
Kleding	352.526	0,5	547	896	286.802	0,6	445	729	273.826	0,7	425	696
Bouw	10.956.729	18,1	2.124	1787	8.428.943	18,7	1.634	1375	6.952.166	19,1	1.348	1134
Hout & meubel	3.378.641	5,5	1.555	3029	3.552.205	7,8	1.635	3185	3.395.962	9,3	1.563	3045
Huid & Leder	892.570	1,4	562	758	961.517	2,1	606	816	991.303	2,7	624	842
Tabak	324.590	0,5	190	495	266.327	0,5	156	406	283.612	0,7	166	433
Papier	295.163	0,4	1.790	2264	220.173	0,4	1.335	1688	221.102	0,6	1.341	1696
Boek	458.285	0,7	501	1310	335.859	0,7	367	960	274.454	0,7	300	784
Kunst & Precisie	714.554	1,1	563	423	377.407	0,8	297	223	439.550	1,2	346	260
Transport	3.534.682	5,8	896	1036	3.171.726	7,0	804	930	2.498.902	6,8	633	732
Diversen	7.631.861	12,6	2.281	2921	4.541.170	10,0	1.595	2042	3.276.227	9,0	1.153	1476
Bedienden	-	-	-	-	794.686	1,8	-	-	580.884	1,6	-	-
Totaal	60.361.522	100	1.346	1697,5	45.006.742	100	1.003	1265,7	36.261.331	100	808	1019,7

Tabel 21 (4)

Jaarlijks totaal van het aantal werkloosheidsdagen per sektor (1929 - 1939)

81

	1938				1939			
	Aant. Dagen	In % Tot.	1922-28 = 100	1929 = 100	Aant. Dagen	in % Tot.	1922-28 = 100	1929 = 100
Mijnen	1.167.109	2,2	778	4135	1.428.359	2,4	953	5061
Groeven	1.395.537	2,7	854	1063	2.299.800	3,9	1.407	1752
Metaal	9.637.252	18,9	1.334	2488	9.871.058	17,0	1.367	2549
Keramiek	1.259.317	2,4	1.358	846	1.548.141	2,6	1.669	1040
Glas	1.178.227	2,3	881	2879	1.186.904	2,0	888	2901
Chemie	953.815	1,8	1.418	4912	1.084.677	1,8	1.613	5585
Voeding	1.105.300	2,1	2.541	3588	1.515.106	2,6	3.484	4919
Textiel	9.215.080	18,1	911	918	8.767.977	15,1	867	873
Kleding	326.778	0,6	507	830	529.979	0,9	822	1347
Bouw	9.874.598	19,4	1.914	1611	13.155.200	22,7	2.551	2146
Hout & meubel	3.164.670	6,2	1.457	2837	4.133.465	7,1	1.903	3706
Huid & Leder	1.137.834	2,2	717	966	1.253.611	2,1	790	1069
Tabak	343.226	0,6	201	524	400.380	0,6	234	611
Papier	378.424	0,7	2.295	2902	441.303	0,7	2.677	3385
Boek	392.187	0,7	428	1121	511.258	0,8	559	1461
Kunst & Precisie	980.414	1,9	772	580	1.104.762	1,9	870	654
Transport	3.703.121	7,2	938	1086	4.018.672	6,9	1.018	1178
Diversen	3.915.619	7,7	1.363	1746	3.747.585	6,4	1.372	1757
Bedienden	645.653	1,2			843.693	1,5		
Totaal	50.774.161	100	1.132	1427,9	57.811.930	100	1.289	1625,8

Tabel 22 (1)

Jaarlijks aantal werkloosheidsdagen per verzekerde voor iedere sektor (kol. 1) en werkloosheidscoëfficiënt voor iedere sektor (kol. 2) (1929 - 1939)

	1929		1930		1931		1932		1933		1934	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Mijnen	0,4	7	1,0	6	9,9	24	30,4	42	29,2	47	34,7	48
Groeven	5,4	96	8,6	52	43,0	105	88,2	123	71,0	114	69,0	95
Metaal	2,9	52	12,2	74	47,0	114	73,8	110	70,8	113	76,8	106
Keramiek	12,9	230	25,2	155	68,5	167	99,5	139	77,5	156	88,5	122
Glas	3,2	57	22,5	136	58,0	141	89,6	125	91,5	147	98,4	136
Chemie	5,0	89	8,2	50	34,0	83	68,5	95	61,4	98	70,3	97
Voeding	2,1	38	4,8	29	14,9	36	27,2	38	29,6	47	37,3	52
Textiel	6,5	116	21,7	132	46,8	114	80,8	113	86,2	138	78,5	109
Kleding	5,8	104	12,0	73	28,6	70	56,4	79	51,0	82	67,8	94
Bouw	14,0	250	17,2	104	49,0	119	73,8	103	70,2	113	94,1	130
Hout & meubel	3,7	66	15,9	96	51,8	126	81,3	113	75,0	120	103,0	142
Huid & Leder	8,8	157	18,4	112	49,5	120	80,0	111	64,2	103	72,6	100
Tabak	8,0	143	15,9	96	31,2	76	73,1	102	63,0	101	65,0	90
Papier	3,9	70	15,2	92	37,5	91	77,0	107	60,0	96	74,0	102
Boek	2,7	48	5,9	36	19,2	47	40,4	56	38,7	62	43,3	60
Kunst & Precisie	10,4	186	77,5	470	136,0	331	146,0	203	90,0	144	91,4	126
Transport	14,8	264	42,9	260	82,0	200	120,0	167	76,8	123	80,5	111
Diversen	4,3	76	8,2	49	25,5	61	38,7	53	46,7	74	56,8	78
Bedienden												
totaal	5,6		16,5		41,1		71,8		62,4		72,8	

Tabel 22 (2)

Jaarlijks aantal werkloosheidsdagen per verzekerde voor iedere sektor (kol. 1) en werkloosheidscoëfficiënt $\frac{\text{kol. 1}}{\text{kol. 2}}$ voor iedere sektor (kol. 2) (1929 - 1939)

	1935		1936		1937		1938		1939	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Mijnen	35,4	54	22,2	45	13,7	34	16,8	31	19,1	33
Groeven	60,0	92	44,1	90	40,3	101	47,2	87	72,3	126
Metaal	69,6	106	47,7	97	30,8	77	44,3	82	43,3	75
Keramiek	88,3	135	59,1	120	46,1	116	69,6	129	87,4	152
Glas	87,3	133	73,7	150	55,7	140	68,5	127	66,0	115
Chemie	68,5	105	56,5	115	43,3	109	56,3	104	58,9	102
Voeding	37,1	57	39,4	80	30,1	76	33,4	62	38,8	67
Textiel	62,8	96	45,0	91	40,2	101	67,6	125	61,7	107
Kleding	59,0	90	48,4	98	41,8	107	47,5	88	59,3	103
Bouw	92,1	141	76,2	155	64,9	163	80,6	150	96,9	169
Hout & meubel	80,7	123	61,9	126	57,7	145	67,3	125	84,0	146
Huid & Leder	59,7	91	58,3	118	62,2	156	68,6	128	70,6	123
Tabak	50,3	77	43,2	88	41,2	103	48,9	91	55,2	96
Papier	64,1	98	45,3	92	42,0	105	67,5	125	57,4	100
Boek	35,2	54	24,3	49	20,9	52	28,5	53	36,5	63
Kunst & Precisie	54,5	83	17,9	57	34,5	87	73,0	136	76,4	133
Transport	76,4	117	66,8	136	58,2	126	73,6	137	79,8	139
Diversen	54,9	83	55,2	112	54,4	136	63,4	118	58,2	101
Bedienden			15,5		10,3	25	10,4	19	12,0	20
totaal	65,5		49,2		39,9		53,7		57,3	

Tabel 23 (1)

Maandelijks gemiddelde van het aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen die in de loop van de maand door tussenkomst van de kassen werden vergoed, per sektor, met het percentage hiervan t.o.v. het aantal verzekerden in die sektor (1929 - 1939)

	1929				1930				1931			
	Voll.	%	Ged.	%	Voll.	%	Ged.	%	Voll.	%	Ged.	%
Mijnen	26	-	155	0,2	106	0,3	755	1,2	898	1,4	5.313	8,5
Groeven	289	1,2	417	1,7	357	1,5	1.383	5,8	2.379	9,4	4.308	17,0
Metaal	1.062	0,7	2.310	1,7	4.073	2,9	9.625	6,8	18.140	11,1	33.989	20,8
Keramiek	545	4,9	140	0,8	907	7,8	676	6,0	2.497	19,5	1.969	15,4
Glas	427	3,2	93	0,7	1.059	8,7	661	5,6	1.465	10,2	3.773	25,6
Chemie	26	0,7	262	5,1	49	1,3	449	10,9	405	9,3	693	15,5
Voeding	114	0,8	153	1,0	229	1,5	302	2,0	729	4,8	709	4,6
Textiel	1.111	0,8	8.431	5,7	3.955	2,7	23.599	16,0	15.281	9,2	42.791	26,0
Kleding	77	1,1	192	2,9	165	2,7	270	4,5	477	7,6	571	9,2
Bouw	2.070	4,8	823	1,9	2.847	6,2	823	1,8	10.835	18,4	2.461	4,2
Hout & meubel	372	1,2	151	0,5	1.659	5,3	897	2,9	6.014	16,8	2.511	6,9
Huid & Leder	156	1,2	1.139	8,5	308	2,3	1.837	13,8	1.074	7,3	4.245	29,3
Tabak	166	2,0	200	2,4	301	3,5	572	6,8	547	6,4	1.609	18,8
Papier	5	0,1	136	4,1	22	0,6	387	10,4	141	3,6	987	25,3
Boek	142	1,1	47	0,4	216	1,6	86	0,6	900	6,5	420	3,0
Kunst & Precisie	1.040	5,9	23	0,1	4.715	26,8	172	1,0	8.502	47,4	609	3,4
Transport	89	0,4	3.299	14,6	505	2,1	6.804	28,2	2.825	10,4	10.173	37,2
Diversen	744	1,3	864	1,5	1.787	2,7	1.617	2,5	6.049	8,1	4.758	6,4
Bedienden	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tabel 23 (3)

Maandelijks gemiddelde van het aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen die in de loop van de maand door tussenkomst van de kassen werden vergoed, per sektor, met het percentage hiervan t.o.v. het aantal verzekerden in die sektor (1929 - 1939)

	1935				1936				1937			
	Voll.	%	Ged.	%	Voll.	%	Ged.	%	Voll.	%	Ged.	%
Mijnen	6.557	7,8	18.589	22,2	5.054	6,4	5.084	6,3	3.122	4,4	1.348	1,9
Groeven	5.196	16,8	4.203	13,6	4.636	13,1	4.273	11,9	4.511	12,0	4.007	10,6
Metaal	38.046	18,5	27.497	13,3	25.255	12,7	18.251	9,2	18.678	9,1	14.596	7,1
Keramik	4.414	25,6	1.728	9,9	1.754	14,7	1.127	10,3	1.475	13,7	952	8,8
Glas	3.703	23,3	2.748	17,0	3.195	20,3	2.230	14,0	2.672	15,6	2.168	12,7
Chemie	1.026	18,6	752	13,5	1.875	17,7	964	10,1	1.948	13,0	1.246	8,3
Voeding	2.231	9,8	1.758	7,8	2.611	11,0	1.781	7,6	2.541	8,7	1.855	6,5
Textiel	19.298	14,0	25.374	18,3	13.294	10,3	19.093	14,7	11.907	9,1	25.477	19,4
Kleding	885	14,7	829	13,7	643	10,9	815	13,6	595	9,1	970	14,8
Bouw	35.476	26,3	7.032	5,8	26.397	23,7	8.806	8,0	23.034	21,5	9.815	9,1
Hout & meubel	10.247	24,1	4.514	8,5	10.561	18,4	5.525	7,0	10.813	18,4	4.514	7,8
Huid & Leder	2.008	13,4	2.892	19,7	1.908	11,6	4.176	25,3	1.897	11,9	4.573	28,7
Tabak	782	12,1	875	13,5	649	10,6	785	12,9	715	10,4	1.106	16,1
Papier	646	14,1	805	17,4	523	11,0	617	12,5	511	9,7	780	14,8
Boek	1.400	10,7	627	4,8	1.036	7,6	475	3,4	882	6,7	552	4,2
Kunst & Precisie	2.341	17,7	126	0,9	1.358	10,2	114	0,9	1.811	14,2	181	1,3
Transport	8.304	17,9	10.305	22,4	6.143	13,7	11.408	25,3	5.434	10,9	9.628	19,4
Diversen	22.660	16,1	8.925	6,4	12.744	15,6	7.139	8,6	10.307	16,7	5.329	8,6
Bedienden	-	-	-	-	2.619	5,1	291	0,5	1.934	3,5	156	0,3

Tabel 23 (4)

Maandelijks gemiddelde van het aantal verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen die in de loop van de maand door tussenkomst van de kassen werden vergoed, per sektor, met het percentage hiervan t.o.v. het aantal verzekerden in die sektor (1929 - 1939)

	1938				1939			
	Voll.	%	Ged.	%	Voll.	%	Ged.	%
Mijnen	2.756	4,0	11.692	16,8	3.903	5,2	7.624	10,1
Groeven	3.082	10,4	6.033	24,0	6.122	19,2	8.071	25,3
Metaal	25.515	11,7	32.369	14,9	28.813	11,7	33.106	14,6
Keramik	3.657	20,5	2.456	13,8	4.557	25,7	2.652	15,0
Glas	2.889	16,7	3.623	21,0	3.129	17,4	3.478	19,4
Chemie	2.798	16,5	2.382	14,1	3.239	17,6	2.445	13,4
Voeding	3.215	9,7	2.331	7,0	4.397	11,2	3.294	8,4
Textiel	17.778	13,0	46.073	33,8	20.282	14,3	36.403	25,6
Kleding	696	10,0	1.217	17,4	1.263	14,0	1.741	19,4
Bouw	31.978	26,0	15.941	12,9	42.246	31,1	18.844	13,9
Hout & meubel	9.554	20,3	5.525	11,8	12.876	26,1	6.048	12,3
Huid & Leder	2.210	13,3	5.428	32,7	2.593	14,6	5.434	31,1
Tabak	948	13,5	1.149	16,4	1.004	13,8	1.503	20,7
Papier	722	12,8	1.592	28,7	1.015	13,2	1.700	22,2
Boek	1.143	8,3	1.001	7,3	1.484	10,7	1.428	10,3
Kunst & Precisie	4.043	30,4	460	3,4	4.410	31,6	498	3,4
Transport	5.097	10,1	14.776	29,3	4.370	8,7	16.332	32,6
Diversen	12.075	19,5	6.792	10,9	11.918	18,5	5.647	8,8
Bedienden	2.258	3,6	215	0,3	2.841	4,0	369	0,5

Tabel 24

Spreiding der sectoren per percentage werklozen t.ov. de verzekerden (1929-1939)

% werkl. t.o.v. tot. verz.	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
0 - 10 %	1-2-3-4-5-6- 7-8-9-10-11- 12-13-14-15- -16-18	1-2-3-7-9- 10-11-15- 18	1-7-15					19	1-19	19	19
10 - 20 %	17	4-5-6-8-12- -13-14	9-18	15	7-15	7	7-15-16	1-7-15-16	3-7-15-16	7-15	1-7
20 - 30 %		16	2-6-10-11- 13-14	7-9-18	9-10-11-12- 13-16-17-18	15-18	9-13-18	2-3-4-6-7-9- 11-13-14-18	2-4-5-6-8-9-11- -13-14-18	1-3-9-13	3-15-18
30 - 40 %		17	3-4-5-8-12	1-6-10-11	1-3-4-6	1-2-3-6-9-10- -11-12-16-17	1-2-3-4-6-8- 10-11-12-14	5-10-12-17	10-17	2-4-5-6-10-1- 1-16-17-18	5-6-8-9-11-1- 3-14-16
40 - 50 %			16-17	3-4-8-12- -13	2-5-8-14	4-5-8-12-14	5-17		12	8-12-14	2-4-10-12-17
50 % of meer				2-5-14-16- -17							88

Tabel 25 (1)

De procentuele verdeling van de verzekerde werkloosheid per provincie (1931-1939)

	1931				1932				1933				1934				1935			
	%VW	%GW	%TW	%WD	%VW	%GW	%TW	%WD	%VW	%GW	%TW	%WD	%VW	%GW	%TW	%WD	%VW	%GW	%TW	%WD
Antw.	35.73	14.31	22.76	30.75	29.06	10.70	19.56	23.56	27.25	9.71	18.15	24.00	24.94	12.29	18.91	22.31	23.98	15.22	20.32	22.67
Brab.	8.10	4.78	6.09	6.88	8.01	5.43	6.67	7.44	10.39	6.49	8.37	9.33	12.30	7.72	10.11	11.20	12.65	7.11	10.34	11.73
W.-Vl.	16.61	13.58	14.75	13.50	16.65	14.96	15.78	15.47	15.11	18.12	16.68	14.01	14.55	14.40	14.48	14.67	14.09	12.80	13.55	13.08
O.-Vl.	18.18	24.93	22.27	19.47	19.52	22.14	20.88	20.73	19.01	18.95	18.98	20.49	19.44	19.65	19.54	20.57	18.75	16.53	17.82	19.02
Hen.	9.39	16.30	13.57	11.78	12.43	22.20	17.49	14.72	15.26	26.75	21.22	17.38	16.88	27.85	22.10	18.07	17.69	28.40	22.16	18.76
Luik	10.37	24.45	18.90	16.20	12.06	20.58	16.47	15.45	10.29	15.29	12.89	11.74	9.00	13.87	11.32	10.07	9.19	14.17	11.27	10.11
Limb.	1.12	0.48	0.73	0.70	1.30	1.96	1.64	1.35	1.22	2.07	1.66	1.16	1.15	0.84	1.00	0.98	1.52	1.99	1.71	1.48
Lux.	0.01	0.02	0.02	0.01	0.05	0.03	0.04	0.02	0.16	0.04	0.10	0.08	0.18	0.12	0.15	0.16	0.28	0.26	0.27	0.27
Namen	0.44	1.15	0.87	0.66	0.87	1.94	1.42	1.21	1.26	2.53	1.92	1.76	1.52	3.22	2.33	1.93	1.81	3.47	2.51	2.11

%VW = % der verzekerde volledig werklozen
 %TW = % van het totaal verzekerde werklozen

%GW = % der verzekerde gedeeltelijk werklozen
 %WD = % van de totale werkloosheidsdagen

Tabel 25 (2)

De procentuele verdeling van de verzekerde werkloosheid per provincie (1931-1939)

	1936				1937				1938				1939			
	%VW	%GW	%TW	%WD	%VW	%GW	%TW	%WD	%VW	%GW	%TW	%WD	%VW	%GW	%TW	%WD
Antw.	23.56	19.25	21.48	24.35	23.34	16.57	20.05	23.45	23.50	15.62	18.90	21.63	23.10	16.44	19.75	23.10
Brab.	12.48	5.93	9.31	10.46	13.25	7.09	10.25	11.45	14.10	6.76	9.82	11.35	14.32	8.68	11.48	13.22
W.-VI.	14.34	13.39	13.88	13.94	16.06	19.09	17.53	15.60	17.61	15.08	16.13	16.16	18.52	13.51	16.00	17.49
O.-VI.	22.78	21.74	22.28	22.27	22.85	23.72	23.28	23.55	21.56	23.28	22.57	24.00	21.30	22.73	22.02	22.00
Hen.	16.59	20.56	18.51	16.91	15.20	16.70	15.93	15.26	14.26	19.58	17.37	14.90	13.59	20.21	16.92	13.84
Luik	6.46	14.34	10.27	8.08	5.96	12.05	8.93	7.01	5.64	13.96	10.49	7.70	5.51	12.46	9.01	6.38
Limb.	1.65	1.80	1.72	1.67	1.55	2.18	1.86	1.82	1.40	2.30	1.93	1.63	1.60	2.20	1.90	1.70
Lux.	0.56	0.46	0.51	0.51	0.38	0.48	0.43	0.40	0.43	0.49	0.47	0.38	0.50	0.61	0.56	0.50
Namen	1.72	2.48	2.09	1.76	1.36	2.07	1.71	1.46	1.46	2.88	2.29	1.69	1.54	3.11	2.33	1.74

%VW = % der verzekerde volledig werklozen
 %TW = % van het totaal verzekerde werklozen

%GW = % der verzekerde gedeeltelijk werklozen
 %WD = % van de totale werkloosheidsdagen

Tabel 26

Procentueel aandeel van de provincies in de totale tewerkstelling (bedienden en arbeiders in handel en nijverheid) op 31.XII.1930 en in het totaal verzekerden tegen de werkloosheid (1930, 1935 en 1937).

	% Tot. tew. 1930	% in tot. verzekerden		
		XII.1930	XII.1935	1937
Antwerpen	14,26	20,12	18,82	18,98
Brabant	21,37	9,10	12,41	12,54
W.-VI.	9,62	13,73	12,24	12,31
O.-VI.	14,22	20,58	17,00	17,26
Henegouwen	19,05	17,27	20,77	20,08
Luik	14,07	15,99	13,22	13,05
Limburg	2,70	1,51	2,11	2,19
Luxemburg	1,20	0,13	0,57	0,57
Namen	3,47	1,63	2,81	3,02

Tabel 27

Procentueel aandeel van Vlaanderen, Wallonië en Brabant in het totaal aantal werkloosheidsdagen

	% Tew. 1930	% Verz. 1930	% Verz. 1937	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Vlaanderen	41,16	55,94	50,74	64,42	61,11	59,66	58,33	56,25	62,23	64,42	63,42	64,29
Brabant	21,37	9,10	12,54	6,88	7,44	9,33	11,20	11,73	10,46	10,46	11,35	13,22
Wallonië	37,79	34,92	36,72	28,55	31,40	30,96	30,23	31,25	27,26	27,26	24,67	22,46

Tabel 28

Evolutie van het aantal volledig en gedeeltelijk verzekerde werklozen (juni 1937 = 100)

	Volledig werklozen			Gedeeltelijk werklozen		
	VI. 37	VI. 38	VI. 39	VI. 37	VI. 38	VI. 39
Vlaanderen	100	138	176,9	100	184,7	162,6
Wallonië	100	121,7	162,2	100	265,3	218,2
Brabant	100	137,2	183,9	100	183,1	223,6
Rijk	100	134,1	174,4	100	207,9	182,9

Tabel 29-A (1)

Verdeling van het aantal verzekerde werklozen (voll. + ged.) per provincie en per sektor; met het procentueel aandeel van iedere provincie in het totaal van iedere sektor (mei 1932)

	Antw.		Brab.		W.Vl.		O.Vl.		Hen.		Luik		Limb.		Lux.		Namen		Rijk	
	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%
Mijnen	227	0.59	265	0.69	-	-	360	0.94	26.166	68.88	5.683	14.85	4.738	12.47	-	-	587	1.54	37.986	100
Groeven	-	-	317	2.11	-	-	122	0.81	9.004	59.93	5.400	35.94	-	-	114	0.75	66	0.43	15.023	100
Metaal	11.980	14.58	7.255	8.33	3.720	4.52	6.858	8.34	22.808	27.54	26.647	32.24	1.673	2.03	17	0.02	1.201	1.46	82.159	100
Keramiek	3.616	53.91	30	0.44	186	2.77	215	3.20	1.827	27.24	300	4.47	39	0.58	-	-	494	7.36	6.707	100
Glas	4.904	4.96	43	0.43	18	0.18	320	3.23	5.237	53.01	1.876	18.98	-	-	-	-	1.895	19.18	9.879	100
Chemie	74	3.27	49	2.17	-	-	2.120	93.92	1	0.04	13	0.57	-	-	-	-	-	-	2.257	100
Voeding	622	23.70	950	36.20	214	8.15	291	11.08	94	3.58	450	17.14	-	-	-	-	3	0.11	2.624	100
Textiel	428	0.46	672	0.73	39.061	42.75	40.111	43.90	861	0.94	10.209	11.17	15	0.01	-	-	4	0.00	91.361	100
Kleding	291	21.24	356	25.98	81	5.91	300	21.89	335	24.45	7	0.51	-	-	-	-	-	-	1.370	100

Tabel 29-A (2)

	Antw.		Brab.		W.Vl.		O.Vl.		Hen.		Luik		Limb.		Lux.		Namen		Rijk	
	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%
Bouw	4.864	23.38	2.045	9.83	4.657	22.38	5.945	28.58	1.323	6.36	1.210	5.81	436	2.09	4	0.01	317	1.52	20.801	100
Hout & Meubel	6.012	38.54	1.869	11.98	2.478	15.88	3.109	19.93	619	3.96	1.350	8.65	115	0.73	-	-	44	0.28	15.596	100
Huid & Leder	561	7.91	1.448	20.42	554	7.81	1.725	24.33	937	13.21	1.855	26.17	8	0.11	-	-	-	-	7.088	100
Tabak	1.487	35.48	464	11.07	41	0.97	1.874	44.72	-	-	186	4.43	138	3.29	-	-	-	-	4.190	100
Papier	1.304	60.67	30	1.39	74	3.44	33	1.53	-	-	696	32.38	-	-	-	-	12	0.55	2.149	100
Boek	982	36.80	1.264	47.37	81	3.03	94	3.52	64	2.39	174	6.52	3	0.11	1	0.03	5	0.18	2.668	100
Kunst & Prec.	10.262	97.26	224	2.12	47	0.44	11	0.10	-	-	-	-	6	0.05	-	-	1	0.00	10.551	100
Transport	14.293	78.39	481	2.63	1.054	5.78	2.215	12.14	-	-	188	1.03	-	-	-	-	-	-	18.231	100
Div. ind.	6.504	33.22	2.942	15.03	1.012	5.17	5.766	29.45	1.567	8.00	687	3.50	350	1.78	12	0.06	733	3.74	19.573	100

Tabel 29-B (1)

Verdeling van het aantal verzekerde werklozen (voll. + ged.) per provincie en per sektor; met het procentueel aandeel van iedere provincie in het totaal van iedere sektor (december 1935)

	Antw.		Brab.		W.Vl.		O.Vl.		Hen.		Luik		Limb.		Lux.		Namen		Rijk	
	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%
Mijnen	15	0.09	68	0.41	-	-	150	0.91	13.699	83.98	1.164	7.13	801	4.91	-	-	415	2.54	16.312	100
Groeven	-	-	484	5.16	-	-	93	0.99	5.105	54.48	2.272	24.25	-	-	182	1.94	1.233	13.16	9.369	100
Metaal	9.992	17.05	6.090	10.39	2.331	3.97	4.765	8.13	16.457	28.08	15.436	26.34	1.420	2.42	189	0.32	1.917	3.27	58.597	100
Keramiek	4.130	65.65	93	1.47	78	1.24	709	11.27	972	15.45	96	1.52	42	0.66	5	0.07	165	2.62	6.290	100
Glas	185	3.61	100	1.95	15	0.29	142	2.77	3.064	59.86	677	13.22	16	0.31	-	-	919	17.95	5.118	100
Chemie	346	24.16	106	7.40	3	0.20	706	49.30	46	3.21	165	11.52	6	0.41	3	0.20	51	3.56	1.432	100
Voeding	1.330	33.19	904	22.56	306	7.63	676	16.87	245	6.11	464	11.57	45	1.12	3	0.07	34	0.84	4.007	100
Textiel	262	0.72	484	1.33	15.528	42.95	14.879	41.15	750	2.07	4.062	11.23	10	0.02	-	-	178	0.49	36.153	100
Kleding	510	22.49	541	23.86	84	3.70	659	29.06	288	12.70	166	7.32	9	0.39	-	-	10	0.44	2.267	100

Tabel 29-B (2)

	Antw.		Brab.		W.Vl.		O.Vl.		Hen.		Luik		Limb.		Lux.		Namen		Rijk	
	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%	Aant.	%
Bouw	8.625	18.36	7.204	15.33	11.328	24.11	10.989	23.39	3.672	7.81	2.838	6.04	1.070	2.27	551	1.17	695	1.47	46.972	100
Hout & Meubel	6.126	42.86	1.976	13.82	2.183	15.27	2.319	16.22	481	3.36	241	1.68	738	5.16	67	0.46	159	1.11	14.290	100
Huid & Leder	586	10.72	830	15.19	1.292	23.65	1.333	24.40	638	11.68	751	13.74	31	0.56	-	-	1	0.01	5.462	100
Tabak	541	32.27	115	6.86	35	2.08	820	48.92	19	1.13	35	2.08	111	6.62	-	-	-	-	1.676	100
Papier	800	67.96	81	6.88	38	3.22	36	3.05	-	-	198	16.82	-	-	-	-	24	2.03	1.177	100
Boek	426	29.11	545	37.25	61	4.16	148	10.11	97	6.63	149	10.18	8	0.54	-	-	29	1.98	1.463	100
Kunst & Prec.	1610	94.81	84	4.94	2	0.11	1	0.05	-	-	-	-	1	0.05	-	-	-	-	1.698	100
Transport	15.418	87.15	399	2.25	331	1.87	838	4.73	197	1.11	430	2.43	41	0.23	3	0.01	33	0.18	17.690	100
Div. ind.	7.625	22.17	8.121	23.61	2.011	5.84	8.001	23.26	6.439	18.72	1.036	3.01	601	1.74	73	0.21	481	1.39	34.388	100

Tabel 30**Aantal verzekerde werklozen in de zes grootste stedelijke agglomeraties (juni 1938)**

	Antwerpen	Gent	Charleroi	Brussel	Luik	Bergen	Rijk
Voll. w.	14.730	5.941	4.611	9.870	3.228	2.606	115.998
Ged. w.	17.414	12.225	6.729	4.469	8.675	10.131	172.246
Tot. w.	32.144	18.166	11.340	14.392	11.903	12.737	288.244

Tabel 31

Aantal gemeenten en aantal verzekerde werklozen, opgedeeld per provincie en per gemeenten-kategorie (juli 1938)

	1e kat.			2e kat.			3e kat.			4e kat.			5e kat.			Totaal		
	A.G.	A.W.	%	A.G.	A.W.	%	A.G.	A.W.	%	A.G.	A.W.	%	A.G.	A.W.	%	A.G.	A.W.	%
Antwerpen	8	28.724	54,1	8	6.301	15,5	17	8.206	15,5	50	5.932	11,2	71	3.900	7,3	154	53.063	100
Brabant	16	13.229	48,5				35	8.269	30,3	88	3.403	12,5	198	2.364	8,7	337	27.265	100
W. Vlaanderen				1	2.212	4,8	54	29.268	63,2	63	9.151	19,7	135	5.719	12,3	253	46.350	100
O. Vlaanderen				4	17.592	24,5	44	34.677	48,3	152	16.115	22,4	104	3.400	4,8	304	71.852	100
Henegouwen				50	27.100	57,5	77	11.243	23,9	69	4.074	8,6	245	4.709	10,0	441	47.126	100
Luik				24	17.021	56,4	57	8.790	29,1	70	2.352	7,8	236	2.025	6,7	387	30.188	100
Limburg							5	1.260	23,6	42	1.825	34,2	171	2.254	42,2	218	5.339	100
Luxemburg							4	203	18,4	12	332	30,1	194	568	51,5	210	1.103	100
Namen							20	2.597	45,5	21	848	14,9	325	2.265	39,6	366	5.710	100
Totaal	24	41.953	14,6	87	70.226	24,4	313	104.513	36,3	567	44.032	15,3	1.679	27.272	9,4	2.670	287.996	100

A.G. = aantal gemeenten; A.W. = aantal werklozen

Tabel 32

Dagelijks gemiddelde van het aantal gecontroleerde verzekerde
werkloze vrouwen en percentage daarvan op het totaal aantal
werklozen (1936-1939)

	1936		1937		1938		1939	
	aantal	% tot.w.	aantal	% tot.w.	aantal	% tot.w.	aantal	% tot.w.
J	-	-	5.952	3,65	12.690	6,37	11.708	5,28
F	-	-	5.065	3,40	11.865	6,05	9.652	4,71
M	7.149	4,18	4.658	3,54	10.863	6,42	9.116	4,83
A	7.100	4,57	4.558	4,02	10.399	6,54	9.655	5,33
M	8.764	5,76	5.959	5,49	14.249	8,69	12.934	6,91
J	7.397	5,29	6.595	6,45	13.381	8,66		
J	7.262	5,29	6.603	6,41	12.149	7,94		
A	6.498	4,95	6.331	5,81	10.389	7,17		
S	5.370	4,22	6.090	5,49	9.678	6,27		
O	4.965	3,99	5.892	5,35	9.107	5,56		
N	6.103	4,31	9.211	6,61	11.591	6,25		
D	6.174	3,86	11.765	6,57	12.815	5,32		

Tabel 33

Aantal vrouwelijke verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen in de loop van de maand in een gemeentelijk stempelbureel ingeschreven (1936-1939) en percentage hiervan op het totale aantal (vrouw.+ mann.) werklozen

	1936					1937					1938					1939				
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
Jan.						3.160	10.774	77.32	13.934	5.63	4.238	31.777	88.23	36.015	10.07	5.171	27.108	83.98	32.279	7.90
Feb.						2.955	8.988	75.25	11.943	5.36	4.040	26.720	86.86	30.760	9.04	4.969	19.957	80.06	24.926	7.14
Ma.						2.899	9.423	76.47	12.322	5.89	4.203	24.454	85.33	28.657	13.71	4.601	18.216	79.83	22.817	7.15
Apr.						2.716	9.016	76.84	11.732	6.70	4.156	22.145	84.19	26.301	9.53	4.656	19.171	80.45	23.827	7.78
Mei						3.271	11.804	78.30	15.075	8.40	5.258	29.748	84.97	35.006	11.34	6.179	24.958	80.15	31.137	9.39
Jun.						2.973	14.315	82.80	17.288	10.20	4.934	29.231	84.50	34.589	11.99	5.465	23.831	81.34	29.296	9.68
Jul.						2.836	14.587	83.72	17.423	9.90	4.011	28.655	87.72	32.666	11.34	4.733	25.983	84.59	30.716	9.46
Aug.	3.107	13.811	81.63	16.918	7.85	2.964	16.723	84.94	19.687	9.97	4.057	25.651	86.34	29.708	10.00	4.720	25.330	84.29	30.050	8.83
Sept.	2.744	9.947	78.37	12.691	6.44	2.835	14.555	83.69	17.390	9.11	4.204	22.539	84.27	26.743	8.83	11.809	28.690	70.84	40.499	11.20
Okt.	2.710	8.562	75.95	11.272	5.82	2.916	14.037	82.79	16.953	9.01	4.359	21.033	82.83	25.392	7.83	10.518	20.708	66.31	31.226	9.73
Nov.	3.006	10.884	78.35	13.890	6.03	3.706	21.893	85.52	25.599	10.51	5.487	22.446	80.35	27.933	8.54	10.981	21.529	66.22	32.510	10.41
Dec.	3.410	11.362	76.91	14.772	6.17	3.896	26.159	87.03	30.055	9.64	5.731	26.079	81.98	31.810	7.35	10.207	23.397	69.62	33.604	10.23

Legende:

A = vrouwelijke volledig werklozen

B = vrouwelijke gedeeltelijk werklozen

C = B als percentage van D

D = totaal aantal vrouwelijke werklozen

E = percentage van het aantal vrouwelijke werklozen op het totale aantal werklozen (vrouw. + mann.)

Tabel 34 (A)

Procentuele verdeling van de verzekerde volledig en gedeeltelijk werklozen per leeftijdsgroep in enkele regionale Diensten voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid (29.VI.1935)

		VOLLEDIG						GEDEELTELIJK					
		- 25 jaar		25 - 50 jaar		+ 50 jaar		- 25 jaar		25 - 50 jaar		+ 50 jaar	
		man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
V	Aalst	8.9	37.0	67.0	55.3	24.1	7.7	22.2	25.0	62.7	65.9	15.1	9.1
L	Antwerpen	11.6	21.0	58.0	55.1	30.4	23.2	11.6	36.2	66.0	53.0	22.4	10.8
A	Brugge	13.5	?	62.0	?	24.5	?	12.2	?	70.0	?	17.8	?
A	Gent	11.9	15.0	60.3	59.5	27.8	25.5	16.9	20.5	59.6	67.4	23.5	12.1
N	Hasselt	10.0	?	71.3	?	18.7	?	12.0	?	79.0	?	9.0	?
D	Kortrijk	12.5	27.5	60.2	49.0	27.3	43.5	16.6	31.7	65.4	63.5	18.0	4.8
E	Leuven	6.3	?	71.0	?	22.7	?	23.3	?	59.5	?	17.2	?
R	Mechelen	14.3	?	61.5	?	24.2	?	11.1	?	68.5	?	20.4	?
E	Roeselare	12.0	40.9 ?	63.7	62.2 ?	24.3	0.0 ?	19.6	51.4	68.0	45.1	12.4	3.5
N	St. Niklaas	15.0	25.3	65.2	56.5	19.8	18.2	21.0	24.2	64.4	65.0	14.6	10.8
	Turnhout	17.6	?	63.0	?	19.4	?	21.2	?	66.0	?	12.8	?

Tabel 34 (B)

		VOLLEDIG						GEDEELTELIJK					
		-25 jaar		25 - 50 jaar		+ 50 jaar		-25 jaar		25 - 50 jaar		+ 50 jaar	
		man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
W	Charleroi	11.4	33.9	56.5	43.5	32.1	22.6	17.3	22.7	66.2	64.4	16.5	12.9
A	Doornik	11.3	28.4	57.5	44.5	31.2	27.1	15.0	25.0	60.7	65.0	24.3	10.0
L	Hoei	7.2	?	59.5	?	33.3	?	12.2	?	64.0	?	23.8	?
L	La Louv.	11.6	?	55.5	?	32.9	?	10.7	?	66.2	?	23.1	?
O	Luik	6.8	14.4	54.5	51.6	38.7	34.0	9.9	16.7	63.0	67.5	27.1	15.8
N	Namen	8.2	?	54.7	?	37.1	?	13.8	?	60.2	?	26.0	?
I	Nijvel	8.8	?	50.8	?	40.4	?	10.3	?	62.9	?	26.8	?
È	Verviers	6.8	12.0	49.7	47.0	43.5	41.0	14.7	16.3	55.7	59.5	29.6	24.2

Tabel 35

**Procentueel aandeel van iedere leeftijdskategorie in het totaal
aantal verzekerde volledig werklozen**

	maart 1936	27 febr. 1937	maart 1937
-20 jaar	2,06	2,08	1,41
20-30 jaar	21,97	19,09	17,41
30-40 jaar	27,98	25,92	25,65
40-50 jaar	18,69	18,89	18,26
50-60 jaar	19,57	21,87	21,74
+60 jaar	9,59	12,12	12,06
	100,00	100,00	100,00

Tabel 36

**Procentueel aandeel van iedere leeftijdsklasse in het totaal
aantal verzekerde volledig werklozen, per geslacht**

	maart 1936		27 febr. 1937		9 sept. 1938	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
-18 jaar	0,6	2,4	1,0	6,6	0,7	4,4
18-25 jaar	9,4	21,8	8,3	15,7	6,0	14,6
+25 jaar	90,0	75,8	90,7	79,7	93,3	81,0

Tabel 37 (zie voetnoot 192)

	maart 1936: voll. + ged.			27.II.1937: voll. w.		
	M	V	T	M	V	T
ongehuwd	18,55	37,72	19,76	17,97	49,22	18,71
gehuwd	74,62	47,17	72,89	77,06	30,42	75,95
andere (gescheid., wed.)	6,83	15,11	7,35	4,96	20,52	5,32
	100	100	100	100	100	100

Tabel 38

**Procentuele verdeling van de verzekerde volledig werklozen per
leeftijdsgroep en volgens de duur van de werkloosheid
(maart 1936)**

	-1 j.	1/2 j.	2/3 j.	3/4 j.	4/5 j.	5/6 j.	+6 j.	Onb.	Tot.
-20 j.	75,88	11,12	6,30	2,58	-	-	-	4,12	100
20-30 j.	64,45	12,08	8,54	6,06	4,66	1,91	0,20	2,10	100
30-40 j.	57,35	12,88	9,90	8,28	6,43	2,50	0,30	2,36	100
40-50 j.	49,83	13,50	11,42	10,13	8,35	3,68	0,56	2,53	100
50-60 j.	39,93	14,40	13,20	12,85	11,01	5,43	0,80	2,38	100
+60 j.	30,14	15,98	15,18	15,48	12,95	7,02	1,05	2,20	100
Onb.	46,39	11,45	9,94	6,33	6,02	5,12	0,90	13,85	100
Alle W.	51,87	13,37	10,96	9,59	7,78	3,55	0,49	2,39	100

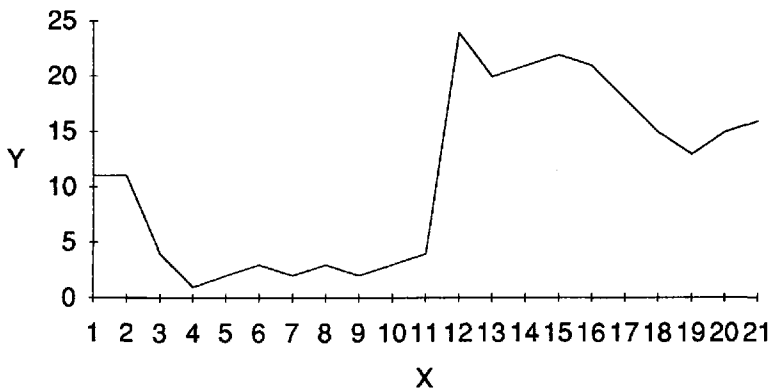
Tabel 39

**Procentueel aandeel van de 20-30 jarigen en de 50-65 jarigen in
het totaal aantal verzekerde volledig werklozen van iedere
provincie (maart 1936 en maart 1937)**

	20-30 jaar		+ 50 jaar	
	1936	1937	1936	1937
Antwerpen	26,3 %	22,20 %	26,0 %	29,10 %
West-Vl.	23,4 %	17,75 %	25,3 %	30,65 %
Oost Vl.	22,0 %	19,09 %	25,0 %	29,37 %
Brabant	17,9 %	14,18 %	32,4 %	36,68 %
Henegouwen	21,5 %	14,94 %	33,3 %	40,85 %
Luik	15,7 %	11,44 %	39,7 %	52,55 %
Namen	18,6 %	9,80 %	37,6 %	50,96 %

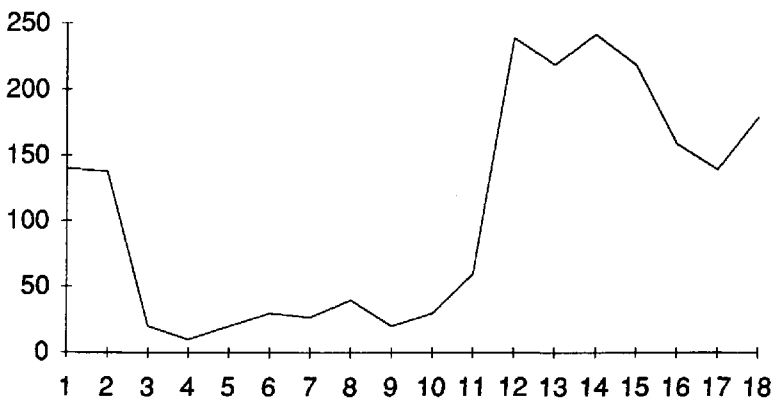
Grafiek 1

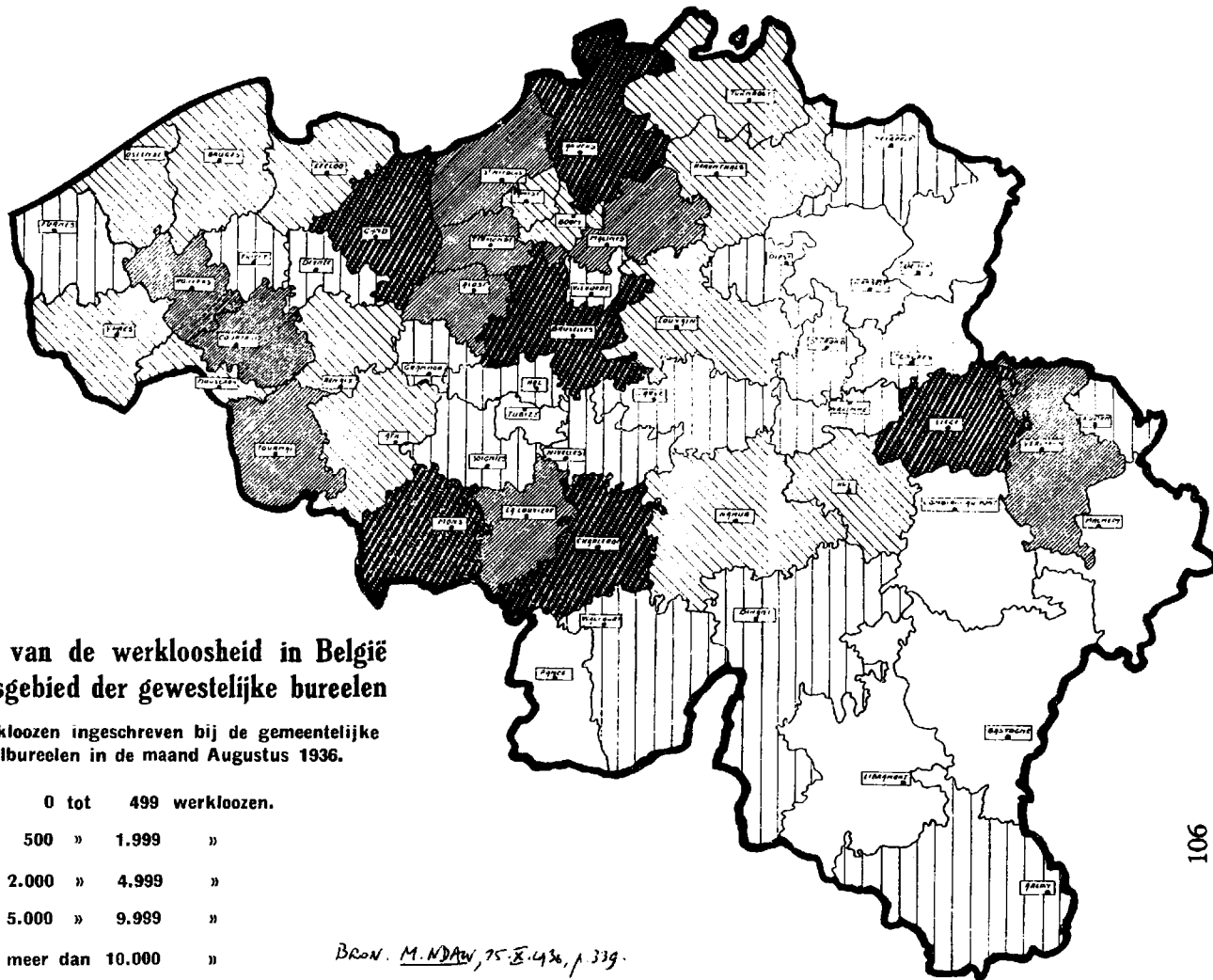
Percentage van verzekerde werkloosheidsdagen op het totaal aantal werkdagen die de verzekerden hadden kunnen presteren (1920-1939)

Grafiek 2

Schatting van het totaal aantal volledig werkloze industriearbeiders (verzekerde en niet-verzekerde) 1920-1939 (transport uitgezonderd)

Indeeling van de werkloosheid in België per ambtsgebied der gewestelijke bureelen

Aantal werklozen ingeschreven bij de gemeentelijke
stempelbureelen in de maand Augustus 1936.

	van	0	tot	499	werklozen.
	»	500	»	1.999	»
	»	2.000	»	4.999	»
	»	5.000	»	9.999	»
	van meer dan	10.000	»		»

BRON. M. N. DAW, 75. 8. 1936, p. 339.